

**OKVIR OKOLIŠNOG I DRUŠTVENOG
UPRAVLJANJA**

(ESMF)

za

Projekat održivog upravljanje čvrstim otpadom

(SWEEP)

u

Bosni i Hercegovini

Juli 2024.g.

Sadržaj

1.	IZVRŠNI SAŽETAK	1
1.1.	Osnovne informacije o projektu, cijevi i sadržaj projekta	Error! Bookmark not defined.
1.2.	Korisnici projekta	Error! Bookmark not defined.
1.3.	Svrha okrića okolišnog i socijalnog upravljanja (ESMF)	Error! Bookmark not defined.
1.4.	Institucionalni aranžmani	Error! Bookmark not defined.
1.5.	Potencijalni okolišni i društveni uticaji	Error! Bookmark not defined.
1.6.	Okolišno i društveno upravljanje.....	Error! Bookmark not defined.
2.	UVOD	4
2.1.	Pozadina projekta	4
2.2.	Ciljevi Okvira za okolišno i društveno upravljanje	6
2.3.	Kratak opis projekta	7
2.4.	Korisnici projekta	8
2.5.	Institucionalni aranžman	9
2.6.	Osnovne informacije o zemlji/projektom području	10
3.	OSNOVNE KARAKTERISTIKE OKOLIŠA U PROJEKTNOM PODRUČJU	11
3.1.	Geografske i reljefne karakteristike	11
3.2.	Klima	12
3.3.	Klimatske promjene	12
3.4.	Šume i šumska zemljišta.....	12
3.5.	Upravljanje šumama	13
3.6.	Vodni resursi	14
3.7.	Biološka raznolikost i zaštićena područja	17
3.7.1.	Staništa	17
3.7.2.	Zaštićena područja	18
3.7.3.	Potencijalna Natura 2000 područja	19
3.8.	Upravljanje otpadom	20
3.8.1.	Upravljanje komunalnim otpadom	21
3.8.2.	Otpad iz proizvodnih aktivnosti	22
3.8.3.	Postojeća infrastruktura za zbrinjavanje građevinskog otpada i opasnog otpada	22
3.9.	Kulturno-historijsko nasljeđe	24
4.	OSNOVNE DRUŠTVENO-EKONOMSKE KARAKTERISTIKE PROJEKTOG PODRUČJA	26

4.1. Demografija	26
4.2. Ruralna i urbana područja	27
4.3. Ekonomija i zaposlenost u projektnom području	27
4.4. Siromaštvo	29
4.5. Uslovi rada	29
4.6. Rod, rodna ravnopravnost i SEA/SH	30
4.7. Ugrožene grupe	30
5. PRAVNI OKVIR.....	32
5.1. Zahtjevi Svjetske banke	32
5.1.1. Okolišni i društveni okvir (2016)	32
5.1.2. Ostali primjenjivi kriteriji i smjernice	39
5.2. Pregled okolišnih i društvenih zahtjeva u FBiH	40
5.2.1. Postupak procjene uticaja na okoliš	40
5.2.2. Propisi o upravljanju otpadom	41
5.2.3. Propisi o upravljanju vodama	42
5.2.4. Propisi o zaštiti prirode	43
5.2.5. Propisi o građenju	43
5.2.6. Otkup zemljišta	44
5.2.7. Propisi o radu	45
5.2.8. Propisi o sigurnosti i zaštiti na radu	46
5.2.9. Propisi o zaštiti kulturnih dobara	47
6. INSTITUCIONALNO UREĐENJE	48
6.1. Institucije na nivou BiH	48
6.2. Institucije na nivou FBiH	48
6.3. Institucije na nivou kantona i općina	51
7. PROCJENA OKOLIŠNOG I DRUŠTVENOG RIZIKA PROJEKTA	52
7.1. ESS od značaja za Projekat	52
7.2. Klasifikacija rizika prema WB	53
7.3. Preliminarna identifikacija potencijalnih okolišnih i društvenih uticaja i mjera ublažavanja	55
8. UPRAVLJANJE OKOLIŠNIM I DRUŠTVENIM RIZIKOM	73
8.1. Projekti koji se sastoje od više manjih pod-projekata	73
8.2. Pridruženi objekti	73
8.3. Okolišni i društveni zahtjevi SWEEP projekta	74
8.4. Proces provjere okolišnih i društvenih aspekata (korak po korak)	83
8.5. E&S revizija za već započete aktivnosti	85
8.6. Aktivnosti kreditiranja	86
8.7. Procedure upravljanja radnom snagom	86
8.8. Okvir politike preseljenja	87
8.9. Procedura slučajnih nalaza	87

9. ORGANIZACIJA IMPLEMENTACIJE ESMF-a	88
9.1. Institucionalne odgovornosti	88
9.2. Monitoring i izvještavanje	89
9.3. Ključni elementi budžeta za usklađenost sa ESMF-om	91
10. PROCES JAVNIH KONSULTACIJA	91
11. PRILOZI	92
PRILOG A: Popis nadležnih kantonalnih ministarstava	93
PRILOG B: Upitnik za okolišni i društveni probir (<i>sceening</i>) (probni)	94
PRILOG C: Predložak za ESMP ček-listu za Komponente 2	98
PRILOG D: Indikativni sadržaj ESMP-a	112
PRILOG E: Zapisnik s javnih konsultacija	114

Spisak tabela

Tabela 1 Površine glavnih podslivova u slivu rijeke Save na teritoriji BiH/FBiH	17
Tabela 2 Površine glavnih podslivova u slivu Jadranskog mora na teritoriji FBiH	18
Tabela 3 Zaštićena prirodna područja u projektnom području	20
Tabela 4 Planirana zaštićena područja prirode u projektnom području	20
Tabela 5 Prijedlog NATURA 2000 područja u projektnom području	21
Tabela 6 Indikator trenutnog stanja u sektoru upravljanja otpadom u FBiH	23
Tabela 7 Ukupne godišnje količine otpada iz proizvodnih aktivnosti u FBH te udio neopasnog i opasnog otpada u ukupnim količinama otpada	23
Tabela 8 Kategorije opasnog otpada relevantne za Projekat	25
Tabela 9 Broj stanovnika	28
Tabela 10 Stopa zaposlenosti (2016-2021)	30
Tabela 11 Stopa nezaposlenosti (2016-2021)	30
Tabela 12 Glavni indikatori relativnog siromaštva u BiH (2015)	35
Tabela 13 ESS Svjetske banke relevantni za SWEEP Projekat	39
Tabela 14 Kategorije otpada relevantne za Projekat	48
Tabela 15 Institucije na nivou FBiH relevantne za Projekat	58
Tabela 16 Institucije na nivou kantona relevantne za Projekat	59
Tabela 17 Značaj ESS-a za Projekat	61
Tabela 18 Klasifikacija rizika za potprojekte	62
Tabela 19 Potencijalni okolišni i društveni uticaji SWEEP Projekta i mjere ublažavanja	66
Tabela 20 Okolišni i društveni zahtjevi SWEEP projekta	74
Tabela 21 Nivo rizika pod-projekta i prateći E&S instrument	78
Tabela 22 Sažetak obaveza izvještavanja Projekta	85
Tabela 23 Ključni elementi budžeta za implementaciju ESMF-a	86

Spisak slika

Slika 1 Administrativna podjela BiH i FBiH	11
Slika 2 Klima u BiH/FBiH	13
Slika 3 Granica vodnih područja u FBiH	17
Slika 4 Stanje kvaliteta površinskih voda u vodnim područjima u FBiH	19
Slika 5 Potencijalna Natura 2000 područja u FBiH	22
Slika 6 Starosna struktura stanovništva (2021)	28
Slika 7 Stopa prirodnog priraštaja stanovništva	28
Slika 8 Gustoća naseljenosti (2021)	29
Slika 9 Urbano područje i urbano stanovništvo (2013)	29
Slika 10 Struktura zaposlenih u najvažnijim sektorima (2021)	30
Slika 11 Stope zaposlenosti i nezaposlenosti (2021)	31
Slika 12 Okolišni i društveni okvir	38
Slika 13 Shematski pregled procedure procjene i upravljanja rizikom po okoliš i društvo	77

Skraćenice

BiH	Bosna i Hercegovina
CHMP	Plan upravljanja kulturnim nasljeđem
POG	Plan organizacije gradilišta
E&S	Okolišni i društveni
EHSG	Smjernice za okoliš, zdravlje i sigurnost
EIA	Procjena uticaja na okoliš
EPF	Fond za zaštitu okoliša
ESCP	Plan okolišnih i društvenih obaveza
ESF	Okolišni i društveni okvir
ESIA	Procjena okolišnih i društvenih uticaja
ESMF	Okvir okolišnog i društvenog upravljanja
ESMP	Plan okolišnog i društvenog upravljanja
ESMS	Sistem okolišnog i društvenog upravljanja
ESS	Okolišni i društveni standardi Svjetske banke
EU	Evropska Unija
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FHMZ	Federalni hidrometeorološki zavod
FMOT	Federalno ministarstvo okoliša i turizma
BDP	Bruto domaći proizvod
GIIP	Dobre međunarodne industrijske prakse
GRM	Mehanizam rješavanja žalbi
H&S	Zdravlje i sigurnost
HNK	Hercegovačko-neretvanski kanton
ILO	Međunarodna organizacija rada
KM	Konvertibilna marka
LMP	Procedure upravljanja radnom snagom
M&E	Monitoring i evaluacija
MVTEO	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH
PIU	Jedinica za implementaciju projekta
PIT	Tim za upravljanje projektom
RP	Plan preseljenja
RPF	Okvir politike preseljenja
SEA/SH	Seksualno iskorištavanje i zlostavljanje/Seksualno uznemiravanje
SEP	Plan angažmana zainteresiranih strana
SWEEP	Projekt održivog upravljanja čvrstim otpadom
SWM	Upravljanje čvrstim otpadom
TK	Tuzlanski kanton
USD	Američki dolar
WB	Američki dolar
ZDK	Zeničko-dobojski kanton

1. IZVRŠNI SAŽETAK

1.1. Osnovne informacije, ciljevi i komponente projekta

Podrška Svjetske banke (WB) Bosni i Hercegovini (BiH) kroz Projekat održivog upravljanje čvrstim otpadom ima za cilj da se stvori okruženje u kojem će se podstaknuti reforma sektora upravljanja komunalnim otpadom, što će poboljšati financijsku i operativnu održivost komunalnih poduzeća i omogućiti dalji razvoj sistema i unaprjeđenje komunalnih usluga.

Cilj projekta je da se izgradi nova i unaprijedi postojeća infrastruktura za upravljanje komunalnim otpadom, čime će se unaprijediti usluge prikupljanja, sortiranja, obrade i deponiranja komunalnog otpada. Okvirna područja djelovanja fokusirana su na nabavku opreme za prikupljanje i odvoz komunalnog otpada, nabavku opreme za odvojeno prikupljanje i sortiranje otpada, izgradnju kapaciteta za preradu i zbrinjavanje otpada, te izgradnju novih regionalnih, međuopćinskih i općinskih centara za upravljanje otpadom.

Prepoznajući sektorske izazove upravljanja čvrstim otpadom (SWM) u BiH, SWEEP će podržati integrirani pristup upravljanju čvrstim otpadom (SWM). Poboljšanje upravljanja otpadom u općinama i kantonima koji učestvuju u projektu postaviti će državu na dugoročni put ka cirkularnoj ekonomiji u kojoj se resursi ponovo koriste, a otpad je minimiziran. Projekat ima za cilj poboljšanje osnovne infrastrukture za prikupljanje, tretman i odlaganje čvrstog otpada i podršku usvajanju dobrih praksi u upravljanju otpadom, uključujući veći povrat troškova i angažman javnosti. To će doprinijeti dugoročnoj održivosti usluga čvrstog otpada i pomoći u stvaranju privlačnijeg okruženja za život koje podržava ekonomski rast.

Projekt je osmišljen kako bi postigao svoj cilj kroz tri komponente:

Komponenta 1: *Institucionalno jačanje upravljanja čvrstim otpadom,*

Komponenta 2: *Podrška integriranom upravljanju otpadom u pravcu cirkularne ekonomije i*

Komponenta 3: *Upravljanje projektom i operativni troškovi.*

Integrirani pristup Projekta SWM-u se ogleda, uglavnom, u dvije glavne komponente projekta. Projekt će podržati institucionalno jačanje i izgradnju kapaciteta na entitetskom i općinskom/kantonalmom nivou kako bi se poboljšali uvjeti za upravljanje otpadom u BiH i pomoglo na putu pristupanja EU. Komponenta 2 (Podrška održivom upravljanju otpadom zasnovanom na integriranom upravljanju otpadom i sistemu cirkularne ekonomije) će financirati unaprjeđenje infrastrukture i opreme za prikupljanje, tretman i odlaganje otpada. Investicije u okviru Komponente 2 će biti usmjerene na regionalni i općinski nivo kroz kombinaciju pod-zajmova i grantova.

Projektne aktivnosti će doprinijeti implementaciji Strategije upravljanja otpadom Federacije Bosne i Hercegovine za period 2022.-2032.g., pružanjem doprinosa za postizanje strateškog cilja smanjenja količine otpada i povećanja količine materijala za ponovnu upotrebu, radom na sljedećim prioritetima Strategije:

Pod-komponenta 1.1. će direktno raditi na Prioritetu 2.3. za uvođenje ekonomskih i financijskih instrumenata i mehanizama koji će uticati na smanjenje količine otpada i povećanje stepena iskorištavanja svih kategorija otpada. Pod-komponenta 1.2. će pružiti podršku za pripremu kampanje informiranja javnosti i poticaja za promjenu ponašanja za smanjenje stvaranja otpada, uvođenje odvajanja otpada na mjestu nastanka u domaćinstvima i povećanje plaćanja od strane domaćinstava i ostalih aktera, što će direktno doprinijeti Prioritetu 2.7. za jačanje svijesti o odgovarajućem odvajanju, prikupljanju i odlaganju otpada, što će se postići provođenjem modernih edukativnih i informativnih, rodno osjetljivih i inkluzivnih kampanja podizanja svijesti na svim nivoima (federalnom, kantonalmom, općinskom).

Komponenta 2 će se direktno baviti i doprinijeti ostvarivanju Prioriteta 2.4: Unaprjeđenje sistema upravljanja komunalnim otpadom, kroz investicije u odvojeno prikupljanje, odlaganje, recikliranje i ponovno korištenje komunalnog čvrstog otpada u okviru pod-komponente 2.1. i Prioriteta 2.6: Rehabilitacija područja gdje se vrši neadekvatno odlaganje otpada, što će se učiniti izgradnjom i unaprjeđenjem infrastrukture za upravljanje otpadom u okviru pod-komponente 2.2.

Postojeći financijski mehanizmi nisu dovoljni da bi uticali na minimiziranje stvaranja otpada, ponovnu upotrebu, reciklažu i smanjenje odlaganja otpada na deponiju koje je trenutno najjeftinija opcija. Projektom će se kroz financijske instrumente podržati tranzicija ka cirkularnoj ekonomiji. Okvirno područje djelovanja usmjereno je na analizu mogućnosti i definiranje preporuka za reviziju postojećih i uvođenje dodatnih ekonomskih i financijskih instrumenata i mehanizma koji će uticati na smanjenje količine i povećanje stepena iskorištenosti svih kategorija otpada.

1.2. Korisnici projekta

Korisnici projekta su kantonalna ministarstva okoliša, općine i gradovi (posebno njihovi sektori ili odjeli koji se bave upravljanje otpadom, javna komunalna preduzeća u vlasništvu općina, gradova ili kantona).

1.3. Svrha Okvira za okolišno i društveno upravljanje (ESMF)

Projekat uključuje niz pod-projekata koji nisu bili identificirani do trenutka kada je Svjetska banka bila spremna procijeniti projekat, tako da nije bila moguća detaljna i specifična procjena uticaja na okoliš i društvo. Zbog toga se Okvirni pristup smatra prikladnim za pregled mogućih učinaka predloženih aktivnosti. Ovaj ESMF daje smjernice za procedure dubinske analize okolišnih i socijalnih pitanja koje osiguravaju realizaciju Projekta u skladu s Okolišnim i društvenim okvirom (ESF) i domaćim zakonodavstvom.

ESMF uključuje obavezne procedure probira, tzv. screening, kojima će biti podvrgnut svaki pod-projekt. Aktivnosti pod-projekata će se provjeriti u skladu sa okolišnim i društvenim rizicima, procijeniti rizici i razviti daljnji instrumenti za primjenu mjera ublažavanja (uključujući mjere za rješavanje preostalih rizika) u skladu s primjenjivim standardima Svjetske banke i za prevazilaženje (gdje bude potrebno) potencijalnih razlika u odnosu na domaće okolišne i društvene zakone i propise. Ovaj dokument daje smjernice Jedinici za implementaciju projekta (u okviru FMOT) i Timovima za implementaciju projekta (PIT) kako bi se osiguralo utvrđivanje rizika, predviđanje uticaja, te osmišljavanje i realizacija mjera ublažavanja, a s ciljem smanjenja nepovoljnih uticaja na okoliš i društvo. Kako bi se omogućilo praćenje projekta sa okolišnog i društvenog aspekta, uključeni su zahtjevi za okolišni i društveni monitoring i izvještavanje.

Sve aktivnosti koje će se financirati u okviru ovog Projekta bit će predmetom okolišne i društvene procjene kako bi se osiguralo da pod-projekti budu okolišno i društveno prihvatljivi i održivi, u skladu sa ESF Svjetske banke. Procjena okoliša i društva bit će proporcionalna rizicima i uticajima Projekta, te će se provoditi uz korištenje procedura i alata definiranih ovim ESMF-om. Sadržaj ovog ESMF-a je usklađen s dodatnim projektnim okolišnim i društvenim instrumentima: Procedure upravljanja radnom snagom (LMP), Okvir politike preseljenja (RPF) i Plan angažmana zainteresiranih strana (SEP). Sve projektne mjere ublažavanja pripremljene za rješavanje okolišnih i društvenih rizika su rezimirane u Planu okolišnih i društvenih obaveza (ESCP).

Obzirom da su aktivnosti „visokog rizika“ izuzete iz financiranja u okviru ovog projekta, za pod-projekte „značajnog“, „umjerenog“ i „niskog“ rizika, procjena će se provesti u skladu s ESF-om, ESS-ima Svjetske banke i Zakonom o zaštiti okoliša FBiH, te će uključivati pripremu ESIA-e, za lokaciju specifičnih ESMP-a ili ESMP ček-liste, u skladu s ovim ESMF-om i relevantnim standardima ESF-a.

Ovaj dokument pruža osnovne informacije i kontekst projekta, politiku i regulatorni okvir, daje kratak opis projektnih aktivnosti i odnosnih okolišnih i socijalnih rizika, te s njima povezanih uticaja, procedure okolišne i društvene revizije, uključujući procedure i smjernice za okolišnu i društvenu procjenu, institucionalne aranžmane, procedure konsultacija i objavljivanja informacija, te procedure monitoringa, evaluacije, izvještavanja i nadzora, kao i raspodjelu odgovornosti.

1.4 Institucionalni aranžmani

Projektom će upravljati Federalno ministarstvo okoliša i turizma (FMOT) putem Jedinice za implementaciju projekta (PIU), uz podršku Timova za implementaciju projekta (PIT) u kantonalnim ministarstvima okoliša ili ekvivalentnim ministarstvima u kantonima uključenim u Projekt.

PIU će obavljati svakodnevno upravljanje i koordinaciju Projektnih aktivnosti koje se implementiraju na svim nivoima. PIU će, uz podršku PIT-ova, provoditi aktivnosti monitoringa i evaluacije (M&E).

1.5. Mogući okolišni i socijalni uticaji

Ukupni **okolišni i društveni** rizik Projekta je klasificiran kao značajan, dok rizik za pod-projekte može varirati od niskog do značajnog.

Očekuje se da će se **okolišnim uticajima** projekta moći upravljati, lako ih predvidjeti i da će biti privremenog i lokalnog karaktera kod aktivnosti u svim Komponentama. Građevinski radovi koji će se financirati u okviru pod-komponenti će uključivati nastanak i zbrinjavanje otpada, koji može biti kontaminiran i čiji sastav nije poznat. Takođe postoji rizik od kontaminacije tla, površinske i podzemne vode procjednim vodama. Planovi će ispitati mogućnost smanjenja nastanka otpada, uvođenja recikliranja i istražiti prikupljanje, čuvanje i odvoz otpada s gradilišta, uzimajući u obzir zaštitu okolnog područja. Sve aktivnosti zbrinjavanja otpada će uključiti adekvatne prakse ublažavanja i rehabilitacije, kako bude prikladno, obzirom da će doći do unaprijeđenja zbrinjavanja otpada kao rezultat unaprijeđene infrastrukture za prikupljanje, odvajanje i odlaganje. Otpadne/procjedne vode s deponija i metan će se prikupljati i tretirati. Radovi mogu rezultirati značajnim uticajem na vodu i tlo i zagađenjem zraka. Nisu predviđeni značajniji dugoročni negativni uticaji, ukoliko se projekat bude provodio s dužnom pažnjom i poštujući relevantne procedure kako propisuju ESF, EHSG Svjetske banke i GIIP. Projektne aktivnosti su utvrđene investiciono tehničkom dokumentacijom, a uticaji na okoliš okolinskim dozvolama ili studijama uticaja na okoliš. Kad su u pitanju potencijalni društveni uticaji i rizici, od predloženog projekta će koristiti imati šira populacija zemlje kroz povećanje obuhvata sistemom upravljanja otpadom i rehabilitaciju nesanitarnih deponija koje utiču, između ostalog, na zdravlje i sigurnost okolnih naselja. Međutim, dio planiranih aktivnosti će vjerovatno uticati negativno na pojedine grupe u zemlji, kao i na naselja u kojima se odvijaju projektne aktivnosti. Ti negativni društveni uticaji na zdravlje i sigurnost naselja će poticati od neugodnog mirisa, prašine, smeća i skopljača sekundarnih sirovina. Postoji i rizik od eksplozije komprimiranog metana. Drugi veći problemi mogu biti estetske

prirode – nove deponije mogu negativno uticati na vizuelni izgled krajolika, narušavajući estetski izgled područja i potencijalno uticati na vrijednost nekretnina. Zaštita naselja od tih uticaja i poboljšanje sveukupnog okolišnog stanja u blizini projektnih lokacija će biti ugrađeni u dizajn specifičnih pod-projekata i procedure tokom njihovog vijeka korištenja. Tokom radova na rehabilitaciji očekuje se značajan obim saobraćaja. Obzirom da je moguće odvijanje radova u blizini naseljenih područja, pripremiće se i primjenjivati planovi upravljanja saobraćajem. Za sada su kao glavni potencijalni negativni društveni uticaji projekta identificirani: (i) uticaj na ugrožene grupe, kao što su Romi – zatvaranje postojećih deponija, kako je predviđeno u Komponenti 2 će uticati na egzistenciju skupljača sekundarnih sirovina; (ii) protesti zbog mogućeg proširenja postojećih deponija ili izgradnje novih u naseljenim mjestima; (iii) povećanje obima saobraćaja u vezi s uslugama čvrstog otpada, što je predviđeno u okviru promjena politika iz Komponente 1, a što će imati uticaja na cjelokupnu populaciju zemlje, ali će nesrazmjerno više pogoditi stanovništvo koje je već sada u ekonomski nepovoljnijem položaju; i (iv) prisilno preseljenje i fizičko i ekonomsko raseljavanje/gubitak egzistencije zbog širenja postojećih deponija ili izgradnje novih. Obzirom da konkretne lokacije Projektnih intervencija neće biti identificirane prije početka implementacije Projekta, primijeniće se okvirni pristup za identifikaciju potencijalnih okolišnih i društvenih rizika i uticaja, do mjere u kojoj je to moguće. Agencije za implementaciju će prije procjene projekta pripremiti za svaki entitet Okvir okolišnog i društvenog upravljanja (ESMF), Okvir politike preseljenja (RFP), Plan angažmana zainteresiranih strana (SEP), Procedure upravljanja radnom snagom (LMP) i Plan okolišnih i društvenih obaveza (ESCP).

Rizici radne snage povezani s građevinskim aktivnostima te radnom snagom i radnim uslovima, ublažit će se adekvatnim provođenjem Procedure upravljanja radnom snagom (LMP) i specifičnim okolišnim i društvenim instrumentima. Biti će poduzete sve razumne mjere predostrožnosti, proporcionalne rizicima, radi zaštite zdravlja i sigurnosti radnika, uključujući angažman izvođača koji imaju tehničku sposobnost i pozitivne rezultate na upravljanju pitanjima zdravlja i sigurnosti na radu. Mehanizam za žalbe radnika (GM) uključen je u LMP koji je pripremljen za projekt kao samostalni dokument.

Glavni rizici povezani sa *zdravljem i sigurnošću zajednice* odnose se na mogući negativan uticaj odlagališta otpada, koji se može smanjiti provođenjem mjera predviđenih okolinskom dozvolom za smanjenje negativnog uticaja na okoliš i ljudsko zdravlje. Iako se ovim projektom ne očekuju značajniji uticaji na lokalno stanovništvo u smislu aspekata zdravlja i sigurnosti (npr. preseljenje, veći građevinski radovi u neposrednoj blizini stambenih objekata i sl.), u SEP dokumentu (Plan angažmana zainteresiranih strana) će, kao njegov sastavni dio, biti opisan Mehanizam rješavanja žalbi, uz priložen obrazac za ulaganje žalbe, koji će se koristiti u te svrhe.

1.6. Upravljanje okolišem i društvom

Procedura okolišne i društvene ocjene pod-projekata provest će se u nekoliko koraka kako je opisano u nastavku.

Korak 1. Probir (screening) pod-projekata i klasifikacija rizika

Svaki će se pod-projekt provjeriti radi utvrđivanja (i) prihvatljivosti (prema IFC-ovoj listi isključenja), i (ii) rizika i klasificirati u jednu od kategorija rizika: visoki rizik, značajan rizik, umjereni rizik, nizak rizik. Pod-projekti „visokog“ rizika neće biti prihvatljivi za financiranje u okviru Projekta. Na osnovu kategorije rizika, za svaki pod-projekt pripremit će se relevantni okolišni i društveni (E&S) instrumenti, kako slijedi:

- **Projekti niskog rizika** - pod-projekti za koje se očekuje da će imati zanemarljiv/nizak uticaj na okoliš i društvo. Prihvatljivi za financiranje. Za pod-projekt će se pripremiti ESMP ček-lista.
- **Projekti umjerenog rizika** - pod-projekti čijim se uticajima lako upravlja, predvidljivi su, privremenog i od lokalnog karaktera. Prihvatljivi za financiranje. Potrebno je pripremiti za lokaciju specifičan ESMP ili ESMP ček-listu.
- **Projekti značajnog rizika** - pod-projekti s potencijalnim i vrlo značajnim ili nepovratnim okolišnim i društvenim uticajima, čiji je obim teško odrediti u fazi identifikacije projekta.
- **Projekti visokog rizika** - pod-projekti koji će vjerojatno imati vrlo značajne, raznolike i/ili dugoročne štetne uticaje po zdravlje ljudi i prirodni okoliš, čiji je obim teško odrediti u fazi identifikacije pod-projekta. Ovi uticaji se mogu odraziti i na šire područje u odnosu na lokaciju izvođenja pod-projekta. Mjere za ublažavanje takvih okolišnih rizika mogu biti složene i skupe. Nisu prihvatljivi za financiranje.

Korak 2. Provesti okolišnu i društvenu procjenu

ESMP ili ESMP ček-lista se pripremaju za svaki pojedinačni pod-projekt, prije tenderskih procedura, a pripremaju ih kontakt osobe za okolišna i društvena pitanja PIT-ova, te je potrebno da iste pregleda i odobri WB. Tehnička pomoć takođe je predmet E&S pregleda.

Korak 3. Javno objavljivanje i javne konsultacije

ESMP ili ESMP ček-lista biti će javno objavljeni, a javne konsultacije provedene. Dokumenti će se objaviti u skladu sa zahtjevima SEP-a izrađenog za SWEEP Projekt. Svi komentari/prijedlozi i pitanja bit će razmotreni i, zajedno s povratnim informacijama, inkorporirani u konačnu verziju ESMP ili ESMP ček-liste, te zabilježeni u zapisniku sa sastanka.

Korak 4. Pribaviti razne dozvole i odobrenja (ako je potrebno i gdje je primjenjivo)

Ostale dozvole, mišljenja, uslovi i slično, kao npr. vodne dozvole u skladu sa zahtjevima Zakona o vodama kako je opisano u Poglavlju 5.2.3, te građevinske dozvole u skladu sa zahtjevima građevinskih propisa, kako je opisano u Poglavlju 5.2.4., trebaju biti pribavljene prije početka radova, prema potrebi.

Korak 5. Integracija E&S instrumenata u tendersku dokumentaciju

E&S instrumenti (ESMP, ESMP ček-lista, CHMP, Planovi preseljenja, Planovi obnavljanja egzistencije, itd.) bit će pripremljeni prije tendera za radove, a PIT-ovi će biti odgovorni za obavezno integriranje njihove konačne verzije u tendersku dokumentaciju za odabrane pod-projekte, te u ugovore za njihovo izvršenje, koji će biti potpisani s odabranim izvođačem radova. Ugovori nameću obavezu Izvođaču da se pridržava zahtjeva navedenih u E&S instrumentima. Od Izvođača će se zahtijevati da pokažu da su sve mjere ublažavanja uzete u obzir kako bi se osigurala realizacija pod-projekata na okolišno i društveno prihvatljiv način.

Korak 6. Implementacija, nadzor, monitoring i izvještavanje

Provođenje mjera ublažavanja, te okolišnog i društvenog monitoringa obaveza je Izvođača u skladu sa ESMP ili ESMP ček-listom. Konsultant za nadzor ispred PIT-a, pored ostalih rutinskih aktivnosti, nadzirat će okolišni i društveni učinak Izvođača i provjeravati usklađenost s E&S instrumentima.

Sveukupna odgovornost za realizaciju i usklađenost je na PIU-u, dok je odgovornost za implementaciju i usklađenost pod-projekata na PIT-ovima. PIU (specijalisti za okoliš i društvo) će izvještavati Svjetsku banku o implementaciji pridržavanju ESCP-a i E&S u svojim Izvještajima o napretku.

2. UVOD

2.1. Osnovne informacije o Projektu

U Federaciji BiH postoji veoma mali broj finansijskih mehanizama koji podržavaju tranziciju ka cirkularnoj ekonomiji. U tom smislu možemo pomenuti mehanizam kazni koje se plaćaju ako se ne ostvare ciljevi recikliranja i ponovne upotrebe za neke posebne kategorije otpada i naknade za plastične kese tregerice. Postojeći finansijski mehanizmi nisu dovoljni da bi uticali na minimiziranje stvaranja otpada, ponovnu upotrebu, recikliranje i smanjenje odlaganja otpada na deponiju koje je trenutno najjeftinija opcija. Jedan od ključnih mehanizama koji nedostaje je porez na odlaganje na deponije, koji je uveden u zemljama EU kako bi obeshrabrio odlaganje otpada na deponije, kao trenutno najzastupljeniji način zbrinjavanja otpada, i pomogao razvoju onog dijela sistema koji se odnosi na smanjenje stvaranja otpada, ponovnu upotrebu i recikliranje. Još jedan važan instrument bi bio uvođenje naplate komunalne usluge po količini proizvedenog otpada. Iz toga razloga postoji potreba za revizijom postojećih i uvođenjem dodatnih ekonomskih i finansijskih instrumenta i mehanizma koji će uticati na smanjenje količine i povećanje stepena iskorištenosti svih kategorija otpada.

Na osnovu podataka koji su dostupni kroz izvještaje Federalnog zavoda za statistiku i izvještaje međunarodnih organizacija, trenutna situacija u sektoru upravljanja komunalnim otpadom jenavedena u nastavku teksta.*

1. Komunalni otpad

Otpad dominantno čini organska frakcija koja se kreće u rasponu od 25% (prosjeak kantona) do 50% (prosjeak općine) (Ionkova *et al.*, 2018b). Suhe sekundarne sirovine (plastika, staklo, papir, metal, limenke, PET) čini 24 – 38% ukupnog otpada. Sve aktivnosti upravljanja komunalnim otpadom u BiH provode općinska komunalna preduzeća, osim jednog kantonalnog komunalnog preduzeća u slučaju Kantona Sarajevo. Preduzeća su slabo opremljena, imaju uglavnom zastarjelu opremu i najčešće su finansijski nestabilna. Prosječna godišnja ponederirana cijena usluge za domaćinstva je 102 KM/domaćinstvo/god. ili 113 KM/tona (s PDV-om) uz pretpostavljenu veličinu domaćinstva od 3,09 osoba (prema popisu iz 2013. godine) i stopu proizvodnje otpada od 0,8 kg/stanovnik/dan ili 0,9 t/domaćinstvo/god. (Ionkova *et al.*, 2018b). Šest komunalnih preduzeća ima instalirane linije za sortiranje otpada (Mostar, Konjic, Sarajevo, Tuzla, Čapljina i Bihać), od kojih većina nije u funkciji zbog problema finansijske održivosti. Ne postoje druge mogućnosti za (prethodnu) obradu komunalnog otpada.

Primarni način zbrinjavanja komunalnog, ali i drugih vrsta otpada je odlaganje. Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku, u Federaciji BiH ima ukupno 45 odlagališta (Federalni zavod za statistiku, 2021b). Trenutno su u Federaciji BiH izgrađene i operativne 4 regionalne deponije i to one u Sarajevu, Livnu, Mostaru i Zenici. One primaju otpad iz 24 općine (Livno iz 3, Mostar 4, Sarajevo 9 i Zenica 8 - od toga sav otpad iz 2, a dio prikupljenog otpada iz 6 općina). Pored toga, još 9 općina trenutno svoj otpad vozi na regionalne deponije u Republici Srpskoj (Živinice u Doboj i Zvornik; Sapna i Kalesija u Zvornik; Srebrenik, Lukavac, Doboj Jug, Doboj Istok, Usora u Doboj; Teočak u Bijeljini). Više od 1/3 općina iz Federacije BiH (koje proizvode preko 50% ukupnog komunalnog čvrstog otpada) trenutno odlažu na regionalne deponije, a ostale još uvijek odlažu svoj otpad na divlja odlagališta ili nesantitarne općinske deponije. Veći broj općina svoj otpad još uvijek odlaže na 41 neuređeno općinsko odlagalište komunalnog otpada. Prema podacima iz stare Federalne strategije upravljanja otpadom 2012.–2017.g., u Federaciji je prijavljeno oko 1400 ilegalnih odlagališta otpada.

Sektor upravljanja komunalnim otpadom zahtijeva reformu. Postoji niz nedostataka u pravnom, institucionalnom i tehničkom smislu koji podržavaju *status quo*. Općinski propisi trebaju biti harmonizirani s federalnim i kantonalnim zakonima o upravljanju otpadom i komunalnim poslovima, naročito u vezi s aspektima utvrđivanja obaveza onih koji stvaraju otpad i javnih obaveza općina za usluge upravljanja otpadom. Na strateškom nivou je potrebno usklađivanje kantonalnih i općinskih planova upravljanja otpadom, kao i njihovo ažuriranje u skladu sa zahtjevima Strategije i novog federalnog plana upravljanja otpadom.

Osim stvaranja zakonskih pretpostavki za održivo upravljanje komunalnim otpadom na općinskom nivou, potrebno je značajno unaprijediti postojeći sistem jačanjem komunalnih preduzeća kroz objedinjavanje prikupljanja i odvoza otpada po regionalnom principu, što bi moglo osigurati finansijsku održivost usluga. Uočen je i problem plaćanja poreza na dodanu vrijednost (PDV) na komunalne usluge, koji je u suprotnosti sa zahtjevima Direktive 2006/112 / EZ o PDV-u koji, između ostalog, nalaže ukidanje ili uvođenje niže stope PDV-a za ovu kategoriju usluge. Ovakva inicijativa mora se provesti na državnom nivou, a njena realizacija bi mogla značajno ojačati finansijsku poziciju komunalnih preduzeća.

2. Regionalizacija

Potrebno je revidirati postojeći plan izgradnje regionalnih deponija, koji je predložen Federalnim planom upravljanja otpadom 2012.–2017.g. i stvoriti uvjete za izgradnju novih regionalnih ili međuopćinskih deponija, odnosno izgradnju novih ili unaprjeđenje postojećih općinskih deponija koje zbog geografske lokacije ili drugih prepreka nisu u mogućnosti udružiti se u regionalni/međuopćinski koncept.

3. Ekonomija upravljanja otpadom

U Federaciji BiH principi cirkularne ekonomije još uvijek nisu uvedeni u strateški okvir upravljanja otpadom. I na entitetskom i na lokalnom nivou linearni model ekonomije je dominantniji od cirkularnog modela. Sistem upravljanja posebnim kategorijama otpada, koji predstavlja jedan od temelja prelaska s linearne na cirkularnu ekonomiju, potrebno je značajno unaprijediti. U Federaciji BiH je unazad skoro 10 godina pravno i institucionalno uređeno pitanje upravljanja ambalažnim otpadom, električnim i elektronskim (EE) otpadom i plasman i korištenje plastičnih kesa tregerica. Upravljanje ambalažnim i EE otpadom povjereno je operaterima sistema koji djeluju unutar sistema produžene odgovornosti proizvođača.

Postignuća u posljednjih nekoliko godina su uglavnom rezultat optimizacije praksi prikupljanja koje su već postojale prije uspostavljanja sheme produžene odgovornosti proizvođača i rezultat potražnje reciklažne industrije za sirovinama. Ključni nedostatak trenutnog sistema je veza s javnim komunalnim sektorom. Stoga komunalni sektor nije motiviran da radi na odvojenom prikupljanju i time se gubi značajan dio ovog otpada koji biva odložen na deponije. Osim toga, postavljeni ciljevi za reciklažu ocjenjeni su kao niski i lako ih je dostići prikupljajući otpad samo od komercijalnog sektora. Stoga se predlaže njihovo značajno povećanje kako bi se operateri sistema okrenuli saradnji s komunalnim sektorom.

Ciljevi Okvira za okolišno i društveno upravljanje

U skladu sa ESF¹ Svjetske banke (2016) (ESS 1: Procjena i upravljanje rizicima i uticajima na okoliš i društvo), Okvir za okolišno i društveno upravljanje (ESMF) je instrument kojim se identificiraju rizici i uticaji kad se projekat sastoji od programa i/ili niza pod-projekata i kada se rizici i uticaji ne mogu utvrditi sve dok se ne utvrde detalji programa ili pod-projekta. U okviru BiH SWEEP projekta, predložit će se implementacija specifičnih pod-projekata. Da bi se olakšala priprema takvih pod-projekata koristi se ESMF za definiranje i upravljanje mehanizmima dubinske analize u oblasti okoliša i društvenih pitanja za konkretne aktivnosti. ESMF postavlja principe, pravila, smjernice i postupke za ocjenu okolišnih i društvenih rizika i uticaja.

Takođe, obuhvata mjere i planove za smanjenje, ublažavanje i/ili kompenzaciju negativnih rizika i uticaja, pravila za procjenu troškova i budžetiranje za takve mjere, kao i informacije o agenciji ili agencijama koje su nadležne za rješavanje projektnih rizika i uticaja uključujući informacije o kapacitetima tog organa da upravlja okolišnim i društvenim rizicima i uticajima. Ovaj okvir obuhvata i relevantne informacije o području gdje se očekuje implementacija Projekta i svim potencijalnim okolišnim i društvenim osjetljivostima tog područja kao i informacije o potencijalnim uticajima i mjerama ublažavanja koje bi se mogle provesti. Okolišna i društvena procjena će se zasnivati na trenutnim informacijama, podacima o okolišu i društvenim pitanjima na odgovarajućem nivou sa tačnim opisom i procjenom projekta i vezanih aspekata.

ESMF je pripremljen kako bi se osigurala:

- usklađenost Projekta sa svim relevantnim domaćim politikama i zakonima, kao i zahtjevima WB (definiranim u ESF-u i projektnom ESCP-u), te
- Primjena hijerarhije ublažavanja i adekvatno ublažavanje svih potencijalno štetnih okolišnih i društvenih uticaja Projekta.

ESMF pruža detaljan opis postupaka vezanih za procjenu, upravljanje i monitoring okolišnih i društvenih rizika i uticaja pod-projekata. Svi pod-projekti koji će se financirati u okviru Projekta će biti predmet procjene okolišnih i društvenih rizika koju vrši agencija za implementaciju, primjenjujući procedure opisane u ovom dokumentu. Za pod-projekte koji se ocijene da su „značajnog“ „umjerenog“ i „niskog rizika“ vršiti će se izradu za lokaciju specifičnog Plana okolišnog i društvenog upravljanja (ESMP), ESMP ček-lista, CHMP i drugo, sve u skladu sa ovim ESMF i rješenjima datim u ESS1 i ESF Svjetske Banke.

Kratak opis projekta

Osnovni cilj projekta je da se uspostavi održivo upravljanje čvrstim otpadom u BiH, te da se kroz financijske instrumente podrži tranzicija ka cirkularnoj ekonomiji. Okvirno područje djelovanja usmjereno je na analizu mogućnosti i definiranje preporuka za reviziju postojećih i uvođenje dodatnih ekonomskih i financijskih instrumenta i mehanizma koji će uticati na smanjenje količine i povećanje stepena iskorištenosti svih kategorija otpada.

U okviru navedenog, Projekat ima za cilj poboljšanje osnovne infrastrukture za prikupljanje, tretman i odlaganje čvrstog otpada i podršku usvajanju dobrih praksi upravljanja otpadom, uključujući bolji povrat troškova i angažman javnosti. To će doprinijeti dugoročnoj održivosti usluga čvrstog otpada i pomoći u stvaranju privlačnijeg okruženja za život koje podržava ekonomski rast.

Ovim projektom se želi stvoriti okruženje u kojem će se podstaknuti reforma sektora upravljanja komunalnim otpadom, što će poboljšati financijsku i operativnu održivost komunalnih poduzeća i omogućiti daljnji razvoj sistema i unaprjeđenje komunalne usluge. Okvirna područja djelovanja fokusirana su na nabavku opreme za

¹ ESF je dostupan na - <https://www.worldbank.org/en/projects-operations/environmental-and-social-framework>

prikupljanje i odvoz komunalnog otpada, nabavku opreme za odvojeno prikupljanje i sortiranje otpada, izgradnju kapaciteta za preradu i zbrinjavanje otpada, te izgradnju novih regionalnih, međuopćinskih i općinskih centara za upravljanje otpadom.

Komponenta 1: Institucionalno jačanje upravljanja čvrstim otpadom. Ova Komponenta ima za cilj jačanje institucionalnih elemenata bitnih za održivo upravljanje čvrstim otpadom. Ona pruža tehničku pomoć za jačanje širih institucionalnih aspekata integriranog upravljanja čvrstim otpadom u uključenim općinama, kantonima i na entitetskom nivou. Ova će Komponenta će takođe financirati kampanju podizanja svijesti javnosti o promjeni ponašanja.

U okviru Komponente 1, aktivnosti će biti kategorizirane u dvije pod-komponente:

Pod-komponenta 1.1: Ekonomski instrumenti za smanjenje otpada, ponovnu upotrebu i recikliranje, te za povećanje povrata troškova i dugoročnu financijske održivosti. Ova će pod-komponenta financirati sveobuhvatne preglede financiranja usluga čvrstog otpada u uključenim općinama i kantonima. Pregled će obuhvatiti ne samo pune troškove SWM, tarife i sistem naplate na lokalnom nivou, već i EPA sheme, financiranje od Fonda za okoliš i sve druge mehanizme financiranja od različitih nivoa vlasti. To može uključivati analize SWM tarifa, kako bi se povećao povrat troškova uz razmatranje priuštivosti za domaćinstva i preduzeća i uspostavljanje okvira za osiguranje redovnih revizija primjenjivih tarifa. Pored toga, ova pod-komponenta će uključiti donošenje smjernica za općine za obračun troškova SWM, utvrđivanje tarifa i fakturisanje, kao i Tehničku pomoć za pilot implementaciju revidiranih i/ili novih instrumenata financiranja.

Pod-komponenta 1.2: Kampanje informiranja javnosti i promjene ponašanja. Ova će pod-komponenta podržati pripremu kampanja informiranja i podizanja svijesti javnosti i poticaja za promjenu ponašanja kako bi se smanjilo stvaranje otpada. Obuhvatiće podizanje svijesti o tome kako smanjenje stvaranja otpada smanjuje mogućnost za izbijanje zaraze u situacijama većih poplava uzrokovanih klimatskim promjenama, promociju i uvođenje odvajanje otpada na mjestu nastanka u domaćinstvu i doprinijeti boljem razumijevanju potrebe za povećanjem naplate od domaćinstava i ostalih aktera i rezultate tih aktivnosti. Detaljne aktivnosti će se zasnivati na tekućoj studiji koju provodi tim Svjetske banke za mišljenje, ponašanje i razvoj koja identificira prepreke i poticaje za održivo ponašanje u upravljanju čvrstim otpadom među BiH domaćinstvima i drugim relevantnim akterima.

Komponenta 2: Podrška integriranom upravljanju otpadom u pravcu cirkularne ekonomije. Ova Komponenta ima za cilj unaprjeđenje pružanja SWM usluga putem kombinacije pod-zajmova i manjih PBG. Ova će Komponenta pružiti podršku za unaprjeđenje sistema upravljanja otpadom u uključenim općinama i kantonima u pravcu veće cirkularnosti kroz ulaganja u energetske efikasnu infrastrukturu za prikupljanje otpada, vozila i opremu, postrojenja za recikliranje i pilot testiranje kompostiranja na odabranim lokacijama. Vršić izgradnju novih sanitarnih deponija i/ili unaprjeđenje i sanaciju fizičkih i operativnih aspekata postojećih deponija u uključenim općinama i kantonima, uz unaprjeđenje okolišnog učinka i pružanje doprinosa za ublažavanje klimatskih promjena, kroz smanjenje emisije GHG putem investicija u energetske efikasno prikupljanje otpada. Pokriće i operativne troškove Timova za implementaciju projekta (PIT-ovi).² Ova će se komponenta financirati kombinacijom pod-zajmova u ukupnom iznosu od 86 miliona US\$ i PBG-ova u ukupnom iznosu od 2,6 miliona US\$.

U okviru Komponente 2, investicije će biti strukturirane u dvije pod-komponente:

Pod-komponenta 2.1: Odvojeno prikupljanje, odlaganje, recikliranje i ponovna upotreba čvrstog komunalnog otpada će financirati izgradnju novih i unaprjeđenje postojećih sistema upravljanja komunalnim otpadom, uključujući i) opremu i sredstva za prikupljanje otpada (npr. vozila, oprema, zeleni otoci, unaprjeđenja radionica) kako bi se povećala pokrivenost prikupljanjem i uvelo/proširilo odvajanje na mjestu nastanka, ii) postrojenja za sortiranje i pripremu sekundarnih sirovina (npr. reciklažna dvorišta, linije za sortiranje) za otpad odvojen na mjestu nastanka, i iii) pilot-testiranje za tretman odvojenog organskog otpada (iz domaćinstava, preduzeća, institucija i javnih prostora) uključujući pilot postrojenja za kompostiranje, kako bi se povećalo ponovno korištenje resursa i smanjila emisije metana preusmjeravanjem organskog otpada sa odlaganja na deponije. Za odabrane pod-projekte kojima je potrebna dalja priprema, ova pod-komponenta će takođe financirati izradu potrebnih studija izvodljivosti, tehničkih projekata i financijskih, ekoloških i društvenih procjena prema potrebi.

Pod-komponenta 2.2: Izgradnja i unaprjeđenje infrastrukture za upravljanje otpadom. Ova pod-komponenta će ulagati u izgradnju komunalne/regionalne infrastrukture za otpad, uključujući i) nove sanitarne deponije ili nove odlagališne plohe na sanitarnim deponijama i dodatna unaprjeđenja infrastrukture za kontrolu okoliša (npr. za tretman procjednih voda i upravljanje deponijskim gasom) na postojećim lokacijama gdje su potrebni dodatni kapaciteti, ii) pretovarne stanice, i iii) sanaciju i trajno zatvaranje odabranih općinskih/regionalnih deponija na ekološki prihvatljiv način i uspostavljanje dugoročnog okolišnog monitoringa.

² Za više pojedinosti pogledati Aranžmane implementacije.

Za rješavanje izloženosti poplavama pojačanih klimatskim promjenama, koristiće se klimatski otporno projektiranje unaprjeđenja odlagališnih ploha/infrastrukture. To će takođe spriječiti dodatno zagađenje i kontaminaciju nizvodnih područja u slučaju poplave, koja bi mogla dovesti do ugrožavanja javnog zdravlja. Za odabrane pod-projekte kojima je potrebna dalja priprema, ova pod-komponenta će takođe financirati izradu potrebnih studija izvodljivosti, tehničkih projekata, financijskih, ekoloških i društvenih procjena prema potrebi. Pored toga, studije izvodljivosti pod-projekata će takođe identificirati predviđene klimatske rizike izabranih projektnih lokacija i načine kako SWM sistem učiniti klimatski otpornim.

Da bi bili prihvatljivi za financiranje u okviru Komponente 2, pod-projekti koje predlažu općine i kantoni moraju se pridržavati specifičnih kriterija prihvatljivosti. Osnovni kriteriji za financiranje pripreme pod-projekta uključuju jasno definiran sadržaj pod-projekta, investicije/aktivnosti s liste prihvatljivih aktivnosti, usklađenost sa ESAP 2030+ i minimalni iznos ulaganja od 2 miliona KM (tačke 1. do 4. Aneks 2).

Da bi dobili financijska sredstva za punu implementaciju, pod-projekti moraju ispuniti dodatnih pet kriterija koji osiguravaju spremnost pod-projekta za implementaciju, uključujući završenu studiju izvodljivosti, detaljan građevinski projekt i ispunjavanje zahtjeva Okolišnog i društvenog okvira (ESF) Svjetske banke, između ostalog (tačke 5 do 9 Aneksa 2). Molimo pogledajte Aneks 2 za više detalja o svim kriterijima prihvatljivosti.

Neki pod-projekti se takođe mogu kvalificirati za grantove sa nivoa FBiH. Sufinanciranje grant sredstvima s entitetskog neće biti u formi samostalnih grantova, već će se grant koristiti za pokrivanje određenog procenta pod-zajma općine/komunalnog preduzeća za prijavljeni pod-projekt. Svi pod-zajmovi će se u potpunosti financirati sredstvima IBRD zajma, a u slučajevima kada se obezbijedi sufinanciranje iz granta, Vlada FBiH će preuzeti obavezu otplate procenta pod-zajma koji je odobren općini/komunalnom preduzeću primaocu. U stvari, ovo će biti grant entitetske vlade općini/komunalnom preduzeću za sufinanciranje investicije pod-projekta. Da bi dobile ovo sufinanciranje iz granta, općine/komunalna preduzeća bi podnosile prijave kao odgovor na poziv za podnošenje prijedloga, koji će biti podvrgnut razmatranju od strane Komisije za evaluaciju grantova. Ova komisija će odlučivati o dodjeli bespovratnih sredstava i iznosima. Kao dio procesa odobravanja grantova, poziv za podnošenje prijedloga može zahtijevati od zainteresiranih općina/subjekata da pokažu usklađenost sa principima integritetnog upravljanja čvrstim otpadom u oblastima donošenja politike i strateškog planiranja (npr. postojanje planova upravljanja čvrstim otpadom, primjena potpunog upravljanja čvrstim otpadom, vršenje obračuna troškova). Prioritet će biti dati onim pod-projektima koji promoviraju integritetno upravljanje čvrstim otpadom, pomažu općinama da napreduju u hijerarhiji upravljanja otpadom i koji su usklađeni sa principima cirkularne ekonomije.

Komponenta 3: Upravljanje projektom i operativni troškovi. Ova Komponenta ima za cilj pokrivanje neophodnih troškova implementacije i operativnih troškova projekta, pa će, kao takva financirati rad PIU-a u dva entitetska resorna ministarstva i IVA. Komponenta 3 će takođe uključiti ciljne aktivnosti za prevazilaženje identificiranih nedostataka u SWM sektoru, naročito na rukovodećim pozicijama. Te će aktivnosti uključiti uspostavljanje **rodno osjetljivih politika zapošljavanja** unutar PIU-a i PIT-ova, uz osiguranje zastupljenosti žena na ključnim rukovodećim i operativnim pozicijama. Uvešće se **programi izgradnje kapaciteta**, kao što su obuka za rukovodeće uloge i mogućnosti mentorstva, kao podrška za karijerno napredovanje žena u PIU-u i partnerskim organizacijama. Aktivnosti će se fokusirati i na promociju **radnih politika pogodnih za porodični život** i saradnju s općinama na poticanju uključivanja žena u procese javnih konsultacija i donošenja odluka u vezi sa SWM investicijama.

2.4. Pridruženi objekti

Okolišna i socijalna politika Svjetske banke za financiranje investicijskih projekata takođe zahtijeva primjenu ESS na pridružene objekte. Pridruženi objekti ispunit će zahtjeve ESS do mjere do koje Zajmoprimac ima kontrolu ili uticaj na takve pridružene objekte. WB će zahtijevati od Zajmoprimca da dokaže u kojoj mjeri ne može vršiti kontrolu ili uticaj na pridružene objekte davanjem informacija o relevantnim pitanjima, koje mogu uključivati pravne, regulatorne i institucionalne faktore. Izraz "pridruženi objekti" označava objekte ili aktivnosti koji se ne financiraju kao dio projekta i koji su, prema prosudbi WB: (a) izravno i značajno povezani s projektom; i (b) provedeni ili se planiraju provesti istovremeno s projektom; i (c) nužni da bi projekt bio održiv i ne bi bili izgrađeni, prošireni ili provedeni da nema projekta. Da bi objekti ili aktivnosti bili pridruženi objekti, moraju ispunjavati sva tri kriterija. Najprije se vrši procjena da li objekti, koje ne financira WB, spadaju u ovu kategoriju ili ne, a ako je to slučaj, provesti odgovarajuću okolišnu i socijalnu analizu i pripremiti odgovarajuće okolišne i socijalne instrumente za upravljanje rizicima u skladu sa ESF.

2.5. Korisnici projekta

Za **Komponentu 1**, korisnici će biti kantonalna ministarstva okoliša, naročito njihovi sektori ili odjeli koji se bave upravljanjem otpadom, gradovi, općine i javna komunalna preduzeća. Direktni korisnici **Komponente 2. pod-komponenta (2.2.)** bit će regionalne deponije i regionalni centri za upravljanje otpadom, a za **pod-komponentu (2.1.)** općine i javna komunalna preduzeća koja upravljaju općinskim deponijama i koja se bave prikupljanjem i zbrinjavanjem otpada. Od ove komponente koristi će imati i lokalni izvođači radova, dobavljači opreme i

materijala. Prioritet će imati ulaganja u infrastrukturu, kako na regionalnim deponijama, tako i na općinskim deponijama, čime će se unaprijediti usluge prikupljanja, sortiranja, obrade i deponiranja komunalnog otpada. Od ove komponente korist će imati niži nivoi vlasti kantoni, općine i gradovi kako bi se na tim nivoima stvorili uvjeti za održivo upravljanje komunalnim otpadom, čime će se unaprijediti sistem odvojenog sakupljanja, zbrinjavanja, reciklaže i ponovne upotrebe komunalnog otpada, zatim reciklažna industrija za unaprjeđenje tehničkih kapaciteta za adekvatno upravljanje i reciklažu posebnih kategorija otpada.

2.6. Institucionalni aranžman

Projektom će upravljati Federalno ministarstvo okoliša i turizma (FMOT) putem Jedinice za implementaciju projekta (PIU), uz podršku Timova za implementaciju projekta (PIT) u kantonima, smještenih u kantonalnim ministarstvima okoliša ili ekvivalentnim ministarstvima, a u zavisnosti od složenosti projekta, i u općinama (odjeljenja za privredu).

Svakodnevno upravljanje na nivou Projekta i koordinaciju projektnih aktivnosti koje se provode na kantonalnom nivou provodit će PIU, koji će takođe pružati fiducijarne usluge na nivou Projekta. PIU neće biti uključen u donošenje odluka i utvrđivanje prioriteta na nivou pojedinačnih kantona, već će se oslanjati na prioritete i aktivnosti koje predlaže svaki kanton. PIU će osigurati potrebnu upravljačku i tehničku ekspertizu za podršku implementaciji projekta, i to: vođa tima, specijalista za financije, nabavke, okoliš i društvo, te stručnjak za upravljanje otpadom.

Aktivnosti monitoringa i evaluacije (M&E) provodit će PIU uz podršku PIT-ova. Predviđeno je da jedan član osoblja PIU-a i po jedan član osoblja u svakom PIT-u budu odgovorni za M&E. Aktivnosti M&E temeljit će se na ulaznim informacijama koje će PIT-ovi dati o korisnicima, provedenim aktivnostima i plaćanjima.

Pojedinosti institucionalnih aranžmana se razlikuju u zavisnosti od komponente Projekta, kako slijedi:

Komponenta 1. Glavnu ulogu u implementaciji ove komponente će imati Jedinica za implementaciju projekta (PIU) smještena u Federalnom ministarstvu okoliša i turizma, koja će pružati podršku kantonima (PIT-ovima) u pripremi i implementaciji ove komponente. Aktivnosti na kantonalnom nivou će se implementirati putem kantonalnih PIT-ova, gdje će ministarstva nadležna za okoliš biti nosilac aktivnosti. Kantonalni PIT-ovi će provoditi sve aktivnosti implementacije projekta koje se odnose na ovu Komponentu, pripremati i provoditi javne pozive, te donositi odluke i pružati tehničke informacije, s izuzetkom fiducijarnih funkcija, koje će obavljati PIU. PIT-ovi će se sastojati od vođe tima, stručnjaka za nabavke i kontakt osobe za okoliš i društvo i stručnjaka za upravljanje otpadom.

Komponenta 2. Glavnu ulogu u implementaciji ove komponente imat će Jedinica za upravljanje projektom (PIU) smještena u Federalnom ministarstvu okoliša i turizma, koja će pružati podršku kantonima (PIT-ovima) u pripremi i implementaciji ove Komponente. Aktivnosti na kantonalnom nivou će se implementirati putem kantonalnih PIT-ova, a ako se javi potreba, i putem općinskih, pri čemu će ministarstva nadležna za okoliš biti nosilac aktivnosti. Kantonalni PIT-ovi će provoditi sve aktivnosti implementacije projekta koji se odnose na ovu Komponentu, pripremati i provoditi javne pozive, te donositi odluke i pružati tehničke informacije, s izuzetkom fiducijarnih funkcija, koje će obavljati PIU. PIT-ovi će se sastojati od vođe tima, stručnjaka za nabavke, specijaliste za E&S (stručnjak za upravljanje otpadom), koji će biti E&S kontakt osobe na nivou PIT-a. Uloga i odgovornost E&S specijaliste je da vodi i upravlja svim procesima i aktivnostima vezanim za zaštitu okoliša, zdravlje i sigurnost lokalnog stanovništva i radnika na Projektu, da se bavi prigovorima u vezi s Projektom dobivenim od uključenih aktera iz lokalne zajednice, da vrši koordinaciju s radom E&S kontakt osobe PIT-a.

3. OSNOVNE INFORMACIJE O ZEMLJI/PROJEKTNOM PODRUČJU

Bosna i Hercegovina	
Skraćenica:	BiH
Glavni grad:	Sarajevo
Broj stanovnika (prema popisu iz 2013. godine):	3.531.159
Površina:	51.209,2 km ²
Administrativna podjela:	☐ Federacija Bosne i Hercegovine (FBiH), ☐ Republika Srpska (RS), ☐ Brčko Distrikt BiH (BD).
Geografski položaj	BiH graniči sa Hrvatskom, Crnom Gorom i Srbijom te Jadranskim morem.
Struktura vlasti:	BiH je nezavisna država s nekoliko nivoa vlasti: ☐ nivo BiH ☐ nivo entiteta/Distrikt (FBiH, RS i BD) ☐ nivo kantona, samo u FBiH ☐ nivo općina. Najviši zakonodavni organ u BiH je Parlamentarna skupština BiH. Ostale institucije na državnom nivou su: Predsjedništvo BiH, Vijeće ministara BiH, Ustavni sud.
Službeni jezici:	bosanski, hrvatski i srpski
Zvanična valuta:	Konvertibilna marka (KM)
EU status:	BiH ima status kandidata za članstvo u EU.
Federacija Bosne i Hercegovine	
Skraćenica:	FBiH
Broj stanovnika³:	2,169,000
Veći gradovi u projektnom području:	Sarajevo, Tuzla, Mostar, Zenica
Površina:	26.110 km ²
Administrativna podjela:	FBiH se sastoji od 10 kantona: Unsko-sanski; Posavski; Tuzlanski; Zeničko-dobojski; Bosansko-podrinjski; Srednjobosanski; Hercegovačko-neretvanski; Zapadnohercegovački; Kanton Sarajevo i Kanton 10.
Struktura vlasti:	U FBiH, Parlament FBiH ima zakonodavnu vlast. Institucije na entitetskom nivou su: Parlament FBiH, Vlada FBiH, predsjednik FBiH sa dva potpredsjednika i Ustavni sud FBiH.
Administrativna podjela:	U kantonima, kantonalna skupština ima zakonodavnu vlast. Svaki kanton ima svoju vladu, s različitim nazivima ministarstava u svakom kantonu, kojom predsjedava premijer.

³ "Federacija u brojkama", Federalni zavod za statistiku, 2022

Slika 1. Administrativna podjela BiH i FBiH

4. OSNOVNE KARAKTERISTIKE OKOLIŠA U PROJEKTNOM PODRUČJU

Projektno područje obuhvaćeno ovim ESMF-om uključuje cijelu BiH.

4.1. Geografske i reljefne karakteristike

FBiH je uglavnom planinska zemlja sa ravničarskim predjelima uz obale većih rijeka. Idući od sjevera prema jugu, ravničarski predio postepeno prelazi u široko pobrđe koje se uzdiže sa 200 na 600 m n.v., te postepeno prelazi u planinski predio. Preostali dio prostora zauzimaju Dinarske planine sa pravcem pružanja od sjeverozapada prema jugoistoku. U središnjem dijelu prevladavaju uzvišenja od nekarbonatnih stijena, između kojih su razmjerno široke doline rijeka i kotline – Sarajevsko-zenička i Tuzlanska. Jugozapadno područje je izgrađeno od jurskih i krečnjačkih stijena. U kraškom predjelu Dinarida, na različitim nadmorskim visinama, leže kraška polja. Brdovito istočno područje je većinom građeno od nepropusnih stijena. Južni dio prostora, koji se stepenasto spušta ka Jadranskom moru, većinom je izgrađen od kredskog i jurskog krečnjaka. Viši dio čine Dinarski planinski nizovi, između kojih se pružaju kraška polja, a u nižem dijelu prevladavaju zaravni, također sa kraškim poljima (Ljubuško i Mostarsko). Generalno gledajući, prostor FBiH pripada srednjem gorskom reljefu.⁴

⁴ Strategija upravljanja vodama FBiH 2010-2022. godina, Zavod za vodoprivredu d.d. Sarajevo, Zavod za vodoprivredu, d.o.o. Mostar, mart 2012. godina

4.2. Klima⁵

Zbog uticaja geografskih i klimatoloških faktora, klima BiH, odnosno FBiH, je složena i uslovljena je njenim geografskim položajem. Jadransko more znatno utiče na klimu i to naročito u hladnijem dijelu godine, kada ublažava zimske ekstremne temperature. Nadmorska visina i reljef, naročito raspored planinskih masiva, nizina, kotlina, kraških polja itd. utiču na klimu i u znatnoj mjeri, je modifikuju. Naročito izražen klimatski uticaj imaju planine Dinarskog sistema, koje predstavljaju prirodnu prepreku i sprječavaju prodiranje hladnih zračnih masa sa sjevera i toplih zračnih masa sa juga. Kroz kraške kotline i doline velikih rijeka prodiru dublje u unutrašnjost hladne zračne mase sa sjevera i tople zračne mase sa juga, a sa njima i uticaji srednjoevropske kontinentalne i mediteranske klime. Vrsta podloge, kao i biljni i snježni pokrivač, utiču na karakter klimatoloških elemenata, modificirajući na taj način klimu određenog mjesta. Na klimu utiče i ciklonska aktivnost iznad naše zemlje, kao i brojni lokalni uticaji.

Na teritoriji BiH javljaju se tri osnovna tipa klime (Slika 2): (1) kontinentalna i umjereno-kontinentalna, (2) planinska i planinsko-kotlinska, i (3) mediteranska i modificirana mediteranska klima.⁶

Slika 2. Klima u BiH/FBiH

Kontinentalna klima javlja se na sjeveru, mediteranska na jugu, a linijom koja razdvaja ove dvije regije nalazi se prostor visokih planina, visoravni i klisura, u kojima, u zavisnosti od nadmorske visine, dominira planinska klima.

4.3. Klimatske promjene⁷

Prvi nacionalni izvještaj (INC), Drugi nacionalni izvještaj (SNC) i Treći nacionalni izvještaj (TNC) o klimatskim promjenama prepoznaju činjenicu da klimatske promjene utječu na Bosnu i Hercegovinu, kao i činjenicu da će se te promjene ubrzano dešavati do kraja 21. stoljeća. Prema provedenim analizama meteoroloških podataka za period 1961.-2014., srednja godišnja temperatura zadržava kontinuirani porast na čitavoj teritoriji. Uočen je pozitivan linearni trend u srednjoj godišnjoj temperaturi koji je naročito izražen u posljednjih 30 godina. Trendovi godišnjih temperatura na svim analiziranim stanicama su statistički značajni, a promjene su više izražene u kontinentalnom dijelu. Povećanje temperature zraka na godišnjem nivou se kreće u rasponu od 0,4 do 1,0°C, dok porast temperature

⁵ Preuzeto sa: <https://fhmzbih.gov.ba/latinica/KLIMA/klimaBIH.php>

⁶ INC 2009

⁷ Strategija adaptacije klimatskim promjenama i nisko-emisionog razvoja Bosne i Hercegovine za period 2020.-2030., nacr, 2020

tokom vegetacijskog perioda (april-septembar) ide i do 1,2°C. Međutim, povećanja temperature tokom posljednjih četrnaest godina još su više izražena. U analiziranom periodu svi indeksi toplih temperaturnih ekstrema imaju pozitivne trendove, dok su indeksi hladnih temperaturnih ekstrema sa negativnim trendom. Najznačajnija promjena u ovom periodu uočava se kod broja hladnih dana (FD) i broja toplih dana (SU). Na svim meteorološkim stanicama broj hladnih dana (FD) ima negativni trend. U centralnim planinskim područjima broj hladnih dana smanjen je za 4 dana na 10 godina, dok je na jugu zemlje smanjenje nešto manje i kreće se 2 dana na 10 godina. Broj toplih dana (SU) ima pozitivan trend, statistički je značajan.

U periodu 1961.-2015. veći dio teritorije BiH karakteriziralo je neznatno povećanje količina padavina na godišnjem nivou. Linearni trendovi za godišnji period 1961.-2015. upućuju na stagnaciju ili neznatan porast količine padavina na prostoru cijele BiH. Promjene u visini padavina izraženije su po sezonama nego na godišnjem nivou. Iako nisu zabilježene značajne promjene količina padavina, u velikoj mjeri je poremećen pluviometrijski režim, odnosno godišnja raspodjela. Zbog povećanog intenziteta padavina i njegove veće promjenjivosti, kao i zbog povećanog udjela jakih kiša u ukupnoj visini kiša, povećan je rizik od poplava, naročito u sjeveroistočnom dijelu BiH gdje su tokom maja 2014. godine zabilježene katastrofalne poplave.

U okviru pripreme Četvrtog nacionalnog izvještaja (FNC) u skladu sa Okvirnom konvencijom UN o klimatskim promjenama, izvršena je projekcija buduće klime za BiH na temelju različitih scenarija budućih koncentracija stakleničkih gasova. Sve buduće promjene prikazane su za period 2016-2100 i to u odnosu na referentni period 1986-2005. Prema globalnim klimatskim modelima, za najekstremniji klimatski scenarij, očekivana promjena srednje dnevne temperature iznosi 4,8°C, sa rasponom od 4 do 6°C u odnosu na referentni period 1986-2005. Za sredinu ovog stoljeća srednja promjena prema ovom scenariju je nešto veća od 2,5°C, dok je za periode bliske budućnosti (2016-2035) očekivana promjena oko 1°C u odnosu na vrijednost iz referentnog perioda.

Za razliku od promjena temperature, promjene padavina pokazuju nešto složeniju strukturu, sa mogućim i pozitivnim i negativnim promjenama u odnosu na referentni period, posebno za periode u bliskoj budućnosti, kada sva četiri scenarija pokazuju da se moguće promjene kreću u rasponima od -5 do +5 % u odnosu na vrijednost iz referentnog perioda. Razlike između scenarija su uočljive tek za periode na kraju 21. stoljeća, pri čemu je za najekstremniji klimatski scenarij očekivana vrijednost promjene oko -10% sa rasponom od -4 do -15 %. Prema rezultatima, jedino u slučaju ovog scenarija buduće promjene mogu biti značajne i to u drugoj polovini 21. stoljeća, kada bi trebalo očekivati smanjenje ukupnih padavina i promjenu klimatskih uslova u smislu potencijalnog gubitka padavina na godišnjem nivou.

4.4. Šume i šumska zemljišta⁸

Šume i šumska zemljišta u FBiH prostiru se na površini od oko 1.518.466 ha ili oko 58% površine. U državnom vlasništvu je oko 1.241.336 ha ili 82%, a u privatnom vlasništvu oko 277.130 ha ili 18%. Preliminarni podaci iz *II. Državne inventure šuma na velikim površinama* show pokazuju da je pod šumom i šumskim zemljištima u BiH i FBiH preko 60% površine.

Kada su u pitanju šume i šumsko zemljište u državnom vlasništvu u FBiH, visokih šuma sa prirodnom obnovom ima 40%, visokih degradiranih šuma 1%, šumskih zasada-kultura oko 5%, izdanačkih šuma 21%, produktivnih goleti pogodnih za pošumljavanje 13%. Obrasle neproduktivne površine se rasprostiru na oko 1%, a neproduktivne površine u šumarskom pogledu na oko 8% površine šuma i šumskih zemljišta. Ukupna minirana površina je značajna i prostire se na oko 10% površine šuma i šumskih zemljišta.

Ukupna drvena zaliha svih šuma zajedno u državnom vlasništvu FBiH iznosi 183.005.467 m³, zaliha četinjača je 77.161.810 m³ što je oko 42%, a listača 105.843.657 m³ ili 58%. U strukturi zaliha svih šuma zajedno visoke šume su zastupljene sa 87,3% a izdanačke 12,7%. Ukupni godišnji zapreminski prirast svih šuma zajedno iznosi 4.327.493 m³, od toga na četinjače otpada 1.886.914 m³ što je oko 44%, a na listače 22.440.579 m³ ili 56%. Od ukupne količine prirasta na visoke šume otpada 80,8% a na izdanačke 19,2%.

Prema dostupnim informacijama, ugroženost šuma i šumskog zemljišta na području FBiH je rezultat različitih aktivnosti - šumskih požara, biljnih bolesti i štetočina, neplanske i nezakonite sječe šuma, eksploatacije mineralnih resursa, hidro-akumulacija, kao i kontaminacije minama.

4.5. Upravljanje šumama

Državnim šumama i šumskim zemljištima upravljaju Federalno i kantonalna ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, a najvažnije šumarske institucije su: Federalna i kantonalne uprave za šumarstvo koje djeluju u okviru navedenih ministarstava. Najvažniji strateški dokumenti i provedene aktivnosti u šumarstvu su: Šumarski program Federacije BiH; Druga državna inventura šuma na velikim površinama; Master plan šumske

⁸ Informacija o gospodarenju šumama u FBiH u 2021. godini i planovima gospodarenja šumama za 2022. godinu, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, septembar 2022.

transportne infrastrukture u FBiH; Uspostava i razvoj Informacionog sistema šumarstva u FBiH; Certifikacija procesa upravljanja šumama – FSC standard.

Proizvodnja drveta je najvažniji cilj gazdovanja šumama u BiH. Eksploatacija šumskih drvnih sortimenata je u kontinuiranoj ekspanziji, što je rezultiralo sve većom produkcijom biorazgradivog otpada od iskorištavanja šuma. Za 2021. godinu po šumsko-privrednim osnovama u FBiH utvrđen je etat u iznosu od 2.842.502 m³, dok je posječeno 2.309.800 m³ bruto drvne mase⁹. U odnosu na 2020. godinu proizvodnja u 2021. je povećana za oko 6%, odnosno proizvedeno je oko 138.000 m³ bruto drvne mase više.

Od ukupne količine proizvedenih drvnih sortimenata u 2021. godini (1.987.000 m³), trupci čine 48%, jamsko drvo 3%, prostorno drvo 13%, dok ogrjevno drvo čini 36%.¹⁰ Razlika između ukupne količine bruto drvne mase i ostvarene proizvodnje šumskih drvnih sortimenata u FBiH u 2021. godini iznosila je cca. 322.800 m³. Ovo je u osnovi biorazgradivi otpad od iskorištavanja šuma, koji je ustvari organska materija koja svojim daljim razlaganjem u najvećem broju slučajeva predstavlja osnovu za ishranu drugih segmenta ekosistema, te uglavnom ostaje u šumi. Biorazgradivi otpad predstavlja i značajan resurs koji se može koristiti u svrhe proizvodnje energije, odnosno kao biogoriva i za proizvodnju visokovrijednog komposta. Biomasa, porijeklom iz šumarstva (ogrjevno drvo, šumski otpad i drveni otpad iz drvne industrije), ali i poljoprivrede, ima najveći ekonomski potencijal, nudi najveću mogućnost zapošljavanja i smanjenja emisija stakleničkih plinova u FBiH.

Bespravne, neplanska i prekomjerna eksploatacija šuma, neplanska gradnja, nepovoljni klimatski uvjeti (sušna razdoblja i poplave), te ostale ljudske aktivnosti i požari nepovoljno utiču sa jedne strane na šumarstvo, oblast upravljanja šumama, a sa druge strane na kapacitet šumskih resursa, te zdravstveno stanje i vitalnost šuma. Posljedice su razna oštećenja koja se saniraju aktivnostima koje podrazumijeva sječu zaraženih, insektima napadnutih, veoma oštećenih ili izvaljenih stabala, smanjenje kapaciteta šumskih resursa. Sve navedeno može imati implikaciju na stanje vodnih resursa, kvalitetu zraka i klimu.

Nije poznata ukupna količina ilegalno posječene drvne mase u Federaciji BiH. Prema preliminarnim podacima iz II. Državne inventure šuma, oko 21% posječenog drveta nije registrovano, odnosno ima karakter nelegalnih sječa. Od ukupnog iznosa obima sječa oko 82% registrovanih sječa i 77% neregistrovanih sječa su realizovane u visokim šumama.¹¹

4.6. Vodni resursi

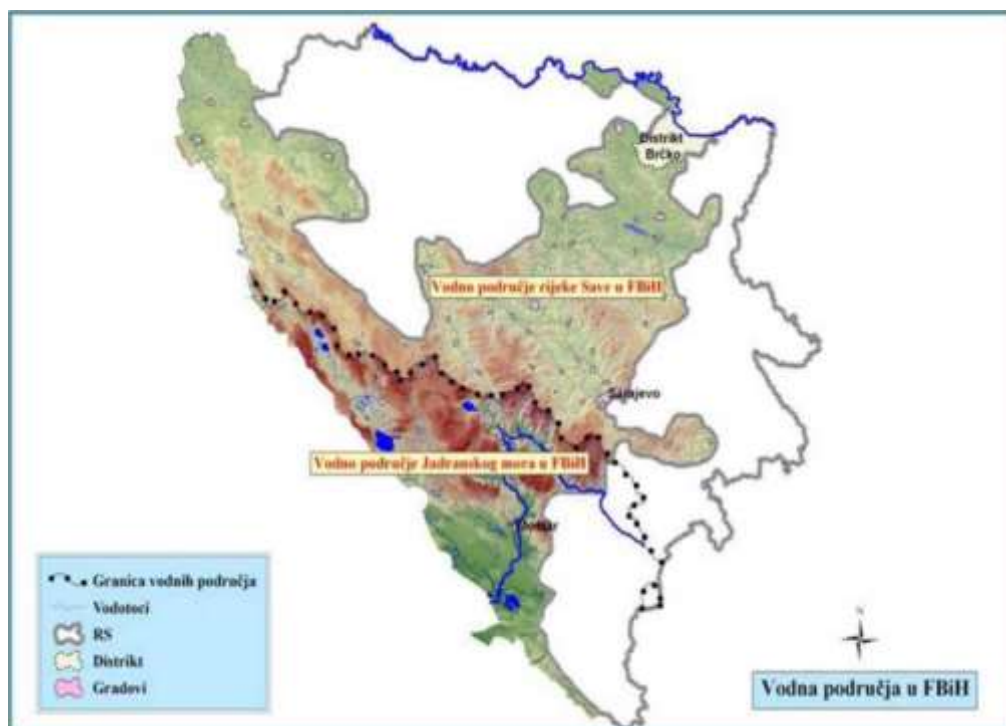
U hidrografskom smislu, površinske vode prostora FBiH pripadaju riječnim bazenima Crnog, odnosno Jadranskog mora. Od ukupne površine FBiH, crnomorskom slivu, odnosno vodnom području rijeke Save pripada 17.506 km² (67%) a jadranskom, odnosno vodnom području Jadranskog mora 8.621 km², (33%).¹² U BiH postoji 8 pod-slivova rijeka: Una (s Koranom i Glinom), Vrbas, Bosna, Drina, Cetina, Neretva, Trebišnjica i Sava. Pored kopnenih voda, BiH ima i teritorijalnu nadležnost nad dijelom Jadranskog mora uz obalu općine Neum i dijelom Malostonskog zaljeva. Podjela prostora FBiH po navedenim vodnim područjima je i osnova za nadležne prostore agencija za vodna područja koje su osnovane shodno Zakonu o vodama. Što se tiče projektnog područja, Kanton Sarajevo, Tuzlanski i Zeničko-dobojski kanton pripadaju slivnom području rijeke Save, dok Hercegovačko-neretvanski kanton pripada slivnom području Jadranskog mora. Prikaz granica vodnih područja dat je na narednoj slici.

⁹ Informacija o gospodarenju šumama u FBiH u 2021. godini i planovima gospodarenja šumama za 2022. godinu, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, septembar 2022. godine

¹⁰ Federacija BiH u brojkama, Zavod za statistiku FBiH, 2022. godine

¹¹ Informacija o gospodarenju šumama u FBiH u 2021. godini i planovima gospodarenja šumama za 2022. godinu, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, septembar 2022. godine

¹² Odluka o granicama riječnih bazena i vodnih područja na teritoriji FBiH („Službene novine FBiH“, br.: 41/07)

Slika 3. Granica vodnih područja u FBiH¹³

Vodno područje rijeke Save u FBiH obuhvata pet pod-slivova čije su površine date u narednoj tabeli.

Tabela 1. Površine glavnih pod-slivova u slivu rijeke Save na teritoriji BiH/FBiH¹⁴

Br.	Podsliv	Površina sliva (km ²)		
		Total	BiH	FBiH
1.	Neposredni pod-sliv rijeke Save		5.506	958
2.	Pod-sliv Une sa Glinom i Koranom	9.368	9.130	5.512
3.	Pod-sliv Vrbasa	6.386	6.386	2.286
4.	Pod-sliv Bosne	10.457	10.457	7.679
5.	Pod-sliv Drine	19.946	7.240	880
Ukupno		97.713	38.719	17.315

U slivu Save u FBiH postoji nesklad između prostornog i vremenskog rasporeda raspoloživih količina voda u odnosu na potrebe za vodom. Tako su npr. vodom najsiromašniji dijelovi podsliva Save u FBiH predio Posavine (s najvećim poljoprivrednim potencijalima) i područje podsliva Bosne (s najgušćom naseljenošću i najvećim industrijskim potencijalima).

Karakterizacijom površinskih voda u okviru Plana upravljanja vodama za vodno područje rijeke Save u FBiH (2022.–2027.) određeno je 533 vodnih tijela površinskih voda. Određena su 135¹⁵ jako izmijenjena vodna tijela zbog svojih fizičkih promjena, uzrokovanih ljudskom djelatnošću. U periodu 2011.-2018. samo 51% vodnih tijela bilo je obuhvaćeno programom monitoringa. 35% vodnih tijela ima pozitivne rezultate¹⁶, njihovo stanje je naznačeno kao "dobro"¹⁷.

¹³ Prioritetni projekti za zaštitu od poplava na Vodnom području Jadranskog mora predloženih glavnim preventivnim planom zaštite od poplava FBiH, Ostojić Ž, Agencija za vodno područje Jadranskog mora» Mostar, juni 2012. godina

¹⁴ Plan upravljanja vodama u vodnom području rijeke Save u FBiH 2022-2027, Agencija za vodno područje rijeke Save, 2021

¹⁵ Plan upravljanja vodama u vodnom području rijeke Save u FBiH 2022-2027, str. 36

¹⁶ Karakterizacijski izvještaj Plana upravljanja vodama u vodnom području rijeke Save u FBiH 2022-2027, str. 224

¹⁷ Vrijednosti elemenata biološke kvalitete za tip tijela površinske vode pokazuju niske nivoe narušavanja koja proizlaze iz ljudske aktivnosti, ali samo neznatno odstupaju od onih koje su normalno povezane s tipom tijela površinske vode u neometanim uslovima.

Preostalih 65% ima status "umjereno"¹⁸, "loše"¹⁹ ili "loše"²⁰ što ukazuje na smjer djelovanja, odnosno planiranja mjera koje treba poduzeti.

Karakterizacijom podzemnih voda su određena 74 vodna tijela, koja su raspoređena u 20 grupa vodnih tijela podzemnih voda iz razloga upravljanja i praćenja hemijskog i količinskog stanja. Monitoring podzemnih voda je nedovoljno razvijen, tj. za sada je instalirano 15 monitoring stanica za mjerenje nivoa podzemnih voda. U okviru analiza o pritiscima na hemijsko/kvalitativno stanje podzemnih voda dobiveni rezultati ukazuju da na 12% od ukupne površine grupa vodnih tijela podzemnih voda pritisci nisu značajni. Za preostalu površinu, 88%, pritisci vjerovatno nisu značajni. Pritisci na kvantitativno stanje vodnih tijela podzemnih voda su određeni na osnovu podataka o količini vodozahvata za potrebe javnog vodosnabdijevanja. Usvojeni granični pritisak – do 10% od bilansnih rezervi, se zadovoljava na 74% površine svih vodnih tijela dok je na preostalih 26% ta granica prekoračena.²¹

Vodno područje Jadranskog mora na području FBiH obuhvata dijelove slivova Neretve i Trebišnjice, Cetine te Krke (Tabela 2). Najveći vodotok Vodnog područja je rijeka Neretva. Teritorijalno gledajući navedeni slivovi obuhvaćaju područja triju država tj. sjeveroistočni dio pripada BiH, manji, jugozapadni dio je na prostoru Republike Hrvatske (RH) dok je najmanji jugoistočni dio na prostoru Crne Gore.

Tabela 2. Površine glavnih pod-slivova u slivu Jadranskog mora na teritoriji FBiH²²

Br.	Podsliv	Površina u FBiH (km ²)
1.	Pod-sliv Neretva i Trebišnjica	6.041,6
2.	Pod-sliv Cetina	2.655,6
3.	Pod-sliv Krka	84,8
	Ukupno	8.782,0

Planom upravljanja vodama za vodno područje Jadranskog mora u FBiH (2022.–2027.) ukupno je identificirano 217 vodnih tijela površinskih voda, od kojih je 211 vodnih tijela tekućica (152 vodna tijela prirodnih tekućica, 58 jako izmijenjenih vodnih tijela i 2 umjetna vodna tijela), 4 vodna tijela stajaćica (2 prirodna, 1 jako izmijenjeno i 1 umjetno) i 1 prirodno vodno tijelo priobalnih voda²³. U periodu 2011.–2018., samo 51% vodnih tijela je bilo obuhvaćeno monitoringom.

Nakon utvrđivanja ekološkog stanja i ekološkog potencijala vodnih tijela površinskih voda, definirano je kako je od 155 vodnih tijela, koja se karakteriziraju ekološkim stanjem, kod njih 5 utvrđeno visoko ekološko stanje (3,2%), kod 120 je utvrđeno dobro ekološko stanje (77,4%), dok je kod 30 vodnih tijela utvrđeno umjereno ekološko stanje (19,4%). Vodna tijela sa slabim ili lošim stanjem nisu utvrđena.²⁴

Kod 62 vodna tijela kod kojih se utvrđuje ekološki potencijal (znatno izmijenjena i umjetna vodna tijela), utvrđeno je da njih 43 ima dobar ekološki potencijal (19,9% od ukupnih vodnih tijela), dok ih 19 ima umjeren ekološki potencijal (8,3%). Vodna tijela sa maksimalnim ekološkim potencijalom nisu utvrđena.

Istim dokumentom je definirano i 44 vodnih tijela podzemnih voda, od kojih je 37 produktivnih i 7 neproduktivnih. Hemijsko stanje svih tijela podzemnih voda ocijenjeno je kao "dobro". Od navedenih produktivnih vodnih tijela podzemnih voda, jedino vodno tijelo „Hutovo blato“ ima ocjenu količinskog stanja „loše“.

Redovno praćenje kvaliteta površinskih voda provode Agencije za vodna područja rijeke Save i Jadranskog mora

¹⁸ Vrijednosti elemenata biološke kvalitete za tip tijela površinske vode umjereno odstupaju od vrijednosti koje su normalno povezane s tipom tijela površinske vode u neometanim uvjetima. Vrijednosti pokazuju umjerene znakove narušavanja kao rezultat ljudske aktivnosti i znatno su poremećenije nego u uvjetima dobrog statusa.

¹⁹ Vode koje pokazuju znakove velikih promjena vrijednosti bioloških elemenata kvalitete za tip tijela površinske vode i u kojima relevantne biološke zajednice znatno odstupaju od onih koje su obično povezane s tipom površinskog vodnog tijela u neometanim uvjetima, klasificirat će se kao slabe.

²⁰ Vode koje pokazuju znakove ozbiljnih promjena vrijednosti bioloških elemenata kvalitete za tip tijela površinske vode i u kojima su odsutni veliki dijelovi relevantnih bioloških zajednica koje su normalno povezane s tipom površinskog vodnog tijela u neometanim uvjetima, klasificirat će se kao loše.

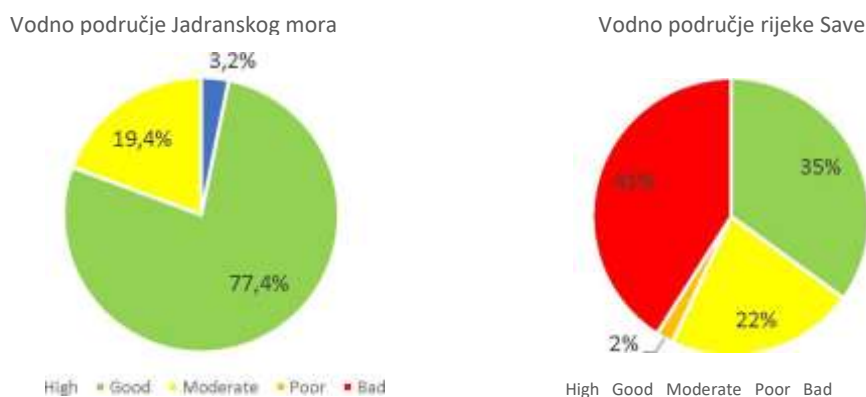
²¹ Karakterizacijski izvještaj Plana upravljanja vodama u vodnom području rijeke Save u FBiH 2022-2027, str. 259-260

²² Plan upravljanja vodama u vodnom području Jadranskog mora u FBiH 2022-2027, Agencija za vodno područje Jadranskog mora, Mostar, 2021

²³ Karakterizacijski izvještaj Plana upravljanja vodama u vodnom području Jadranskog mora u FBiH 2022-2027, str.112

²⁴ Ibid

u skladu s entitetskim propisima usklađenim s Okvirnom direktivom EU o vodama. Prethodno elaborirani rezultati praćenja kvalitete vode predstavljani su i na sljedećim dijagramima (Slika 4), posebno za vodna tijela koja pripadaju vodnom području Jadranskog mora, a posebno za vodna tijela u vodnom području rijeke Save.

Slika 4. Stanje kvaliteta površinskih voda u vodnim područjima u FBiH

4.7. Biološka raznolikost i zaštićena područja

Staništa

FBiH je vrlo bogata pejzažnom raznolikošću koja se sastoji od svih oblika geološke i biološke raznolikosti: mediteranskih pejzaža, sub-mediteranskih pejzaža, mediteransko-planinskih pejzaža i oromediteranskih pejzaža.

Od najnižih nivoa Bosanske Posavine (nadmorska visina 100 m) do najviših planinskih vrhova (Čvrstica, Vranica, Bjelašnica) nastali su sljedeći pejzaži: peripanonski pejzaži, panonski pejzaži, brdski pejzaži, brdoviti pejzaži i planinski pejzaži. Svaki se pejzaž može podijeliti u nekoliko ekosistema (šume, livade, stjenovito tlo, jalovina i ekosistemi obradivog i naseljenog zemljišta).²⁵

Jedinstvena kvaliteta područja FBiH prepoznata je u određenim pejzažima:

- Visokogorski pejzaži pronađeni na većim nadmorskim visinama u centralnom i sjevernom dijelu FBiH pretežno su prekriveni planinskim livadama, aluvijalnim ravninama, pukotinama, bazofilnim tresetištima, pred-planinskim ekosistemima bora, bukve, bijelog bora, smreke i jele. Vrlo raznoliki i biološki relevantni ekosistemi nalaze se na strmim padinama, vrtačama, udubljenjima, na liticama s karbonatnom i silicijevom geološkom bazom i plitkim akumulacijskim tlom na bazi humusa.
- Reliktno-refugijalni ekosistemi na kojem obitavaju mnoge različite vrste reliktnih biljaka i životinja ključni su za bioraznolikost BiH, a time i za globalnu raznolikost, a obuhvataju: - pejzaže reliktnih borovih šuma u dolomitima i ofiolitičkoj zoni s ekosistemima ilirskog crnog bora i bijelog bora.
- Pejzaže reliktno-refugijalnih ekosistema u kanjonima i liticama rijeka Une, Sane, Neretve, Bosne i Drine (koji sadrže najveću raznolikost ekosistema i staništa).
- Močvarni pejzaži kao što su Hutovo Blato, Buško Blato, planinska jezera Kupres, Bjelašnica, Prenj, Čvrstica, Šator i močvarna područja u obliku otoka na planinama Vranici i Zvijezdi, koja su danas najugroženiji ekosistemi u FBiH. Močvarna područja su staništa mnogih rijetkih biljaka i različitih vrsta ptica, gmizavaca, vodozemaca i riba.
- Složeni ekosistem krških dolina (Grahovsko, Livanjsko, Glamočko, Kupreško, Šuičko, Grudsko, Posuško, Dugo polje, Mostarsko Blato, Ljubuško, Stolačko i zapadni dio Popovog polja s hidrogeološkim i morfološkim fenomenom – pećinski sistem Vjetrenica). Ekološki i biološki najzanimljiviji fenomen krša su krške doline.²⁶

U FBiH je identificirano preko 50 tipova staništa, od kojih su mnoga prioriteta prema Aneksu I Direktive

²⁵ Izvještaj o stanju okoliša u FBiH, Federalno ministarstvo okoliša i turizma, 2010.

²⁶ Izvještaj o stanju okoliša u FBiH, Federalno ministarstvo okoliša i turizma, 2010.

o staništima, kao što su: mediteranske povremene lokve, povremena kraška jezera, grmlje s *Pinus mugo* i *Rhododendron hirsutum*, pseudo-stepa s travama i jednogodišnjake *Thero-Brachypodietea*, okamenjeni izvori s sedrenim formacijama (*Cratoneurion*) i srednjoevropskim krečnjačkim siparima brdskog i gorskog pojasa²⁷.

Zaštićena područja

Do danas je proglašeno ukupno 12 zaštićenih područja prirode koja pokrivaju 103.875,74 ha teritorije FBiH. Od 12 zaštićenih područja prirode, jedno je nacionalni park (IUCN kategorija II), četiri su spomenici prirode (IUCN kategorija III), a sedam su parkovi prirode ili zaštićeni pejzaži (IUCN kategorija V). Postojeća zaštićena područja prirode u projektnom području prezentirana su u narednoj tabeli.

Tabela 3. Zaštićena prirodna područja u projektnom području²⁸

Naziv zaštićenog područja	Kategorija po IUCN	Površina (ha)	Godina proglašenja	Upravitelj
Park prirode Blidinje	V	35.800,00	1995	Javno preduzeće Park Blidinje
Park prirode Hutovo Blato	V	7.824,07	1995	Javno preduzeće Park prirode Hutovo blato
Spomenik prirode vodopad Skakavac	III	1.430,70	2002 i 2010	Javna ustanova za zaštićena prirodna područja KS
Spomenik prirode Vrelo Bosne	III	603,00	2006 i 2010	Javna ustanova za zaštićena prirodna područja KS
Spomenik prirode Tajan	III	4.948,30	2008	Javno preduzeće Šumsko-privredno društvo Zeničko-dobojskog kantona
Zaštićeni pejzaž Bijambare	V	497,00	2006 i 2010	Javna ustanova za zaštićena prirodna područja KS
Zaštićeni pejzaž Konjuh	V	8.645,30	2009/2014/2017	Javna ustanova Zaštićeni pejzaž Konjuh
Zaštićeni pejzaž Trebević	V	400,20	2014	Javna ustanova za zaštićena prirodna područja KS
Zaštićeni pejzaž Bentbaša	V	160,90	2017	Javna ustanova za zaštićena prirodna područja KS
Zaštićeni pejzaž Vjetrenica-Popovo polje	V	4.712,19	2021	Javno preduzeće Vjetrenica, Ravno

Prijedlogom Prostornog plana FBiH (2008-2028)²⁹, koji je još uvijek u procesu usvajanja, predviđa se uspostavljanje 14 novih zaštićenih područja prirode sa ukupnom prostornom pokrivenošću teritorije FBiH od 18,5%. U narednoj tabeli su navedena sva planirana zaštićena područja u FBiH.

Tabela 4. Planirana zaštićena područja prirode u projektnom području

Naziv zaštićenog područja	Površina (ha)
Igman-Bjelašnica-Treskavica-Visočica-Kanjon rijeke Rakitnice	95.032,94
Prenj-Čabulja-Čvrstica-Vran	101.744,3
Raduša-Stožer-Crni Vrh	42.415,5
Popovo polje-Vjetrenica	3.572,5
Kanjoni rijeka Neretve, Doljanke, Ribnice i Drežanke	7.357,3

Projekat UNDP-a³⁰ koji je trenutno u toku ima cilj staviti u zaštitu dodatnih pet područja u FBiH:

1. Botanički i cvjetni rezervat Mediteranetum u općini Neum (Hercegovačko-neretvanski kanton) sa pripadajućim akvatorijem (prvo Marinsko zaštićeno područje u BiH),
2. Sistem pećina Vjetrenica (Hercegovačko-neretvanski kanton),
3. Bjelašnica – Visočica – Treskavica – Kanjon rijeke Rakitnice (Hercegovačko-neretvanski kanton i Kanton

²⁷ Podrška implementaciji Direktiva o pticama i staništima u Bosni i Hercegovini, Prospect C&S u konzorciju s Eptisom, ELLE-om i Latvijskim fondom za prirodu. 2012-2015. godina

²⁸ <https://www.fmoit.gov.ba/bs/okolis/zastita-prirode/zasticeni-dijelovi-prirode>

²⁹ Prijedlog Prostornog plana FBiH (2008-2028.), IPSA Institut Sarajevo, Urbanistički zavod BiH Sarajevo, ECO-PLAN Mostar, Sarajevo/Mostar, august 2012.

³⁰ Globalni fond za okoliš financira projekat koji je u toku, pod nazivom Achieving Biodiversity Conservation through Creation and Effective Management of Protected Areas and Capacity Building for Protection of Nature in BiH (2017-)- Projekat provodi UNEP BiH. Dostupno na: <https://www.thegef.org/project/achieving-biodiversity-conservation-through-creation-effective-management-and-spatial>

- Sarajevo),
4. Planina Zvijezda (Općina Vareš, Zeničko-dobojski kanton).

U BiH se nalazi ukupno 11, a u FBiH 7 ključnih područja biološke raznolikosti (KPB). Ovi lokaliteti su kvalificirani za KPB kao IBA lokaliteti u CEPF profilu ekosistema mediteranskog žarišta³¹. Dva IBA³² lokaliteta Hutovo Blato i Boračko jezero priznati su u BiH, kao i pet lokaliteta identificiranih kao žarišta biološke raznolikosti: Livanjsko polje, Mostarsko Blato, rijeka Neretva, pritoka rijeke Trebižat i Sjeverna Travunija (pripada i RS- u). FBiH također ima dva Ramsarska:³³ Hutovo blato i Livanjsko polje. Međutim, Ramsarska i IBA područja nisu zakonski priznata Zakonom o zaštiti prirode u FBiH.

Potencijalna Natura 2000 područja

Vlada FBiH usvojila je *Uredbu o programu Natura 2000 - Zaštićena područja u Evropi*³⁴ koja odražava zahtjeve EU Direktive o pticama i Direktive o staništima. Ova uredba bila je osnova za proglašenje ekološke mreže zaštićenih prirodnih tipova staništa i vrsta u FBiH, koja bi zatim postala dio međunarodne mreže zaštićenih prirodnih staništa i vrsta. Projektom *Podrška provođenju Direktive o pticama i Direktive o staništima u Bosni i Hercegovini* predloženo je potencijalnih 57 Natura 2000 područja za cijelu FBiH.

Projektom je definirano 57 područja koja će ući u mrežu a koja se odlikuju specifičnim tipovima staništa, te specifičnim vrstama flore, faune i fungije. Navedena područja su navedena u sljedećoj tabeli.

Tabela 5. Prijedlog NATURA 2000 područja u projektnom području³⁵

Područje	NATURA 2000 kod
Popovo polje - Vjetrenica	BA8300062
Donje Popovo polje	BA8200100
Hutovo blato	BA8300031
Bregava Radmilja	BA8200007
Kravice-Trebižat	BA8200097
Buna-Bunica	BA8200008
Mostarsko blato	BA8300051
Velež	BA8200088
Prenj-Čvrstica-Čabulja	BA8300064
Zlatar	BA8200095
Bjelašnica-Igman-Visočica-Treskavica	BA8300005
Jahorina	BA8300033
Bentbaša	BA8200003
Crepoljsko Bukovik	BA8200011
Rijeka Bosna	BA8300072
Rama	BA8200067
Bijambare	BA8200004
Haljinići	BA8100028
Raduša Janj Vukovo polje	BA8300066
Čapljansko polje	BA8200014
Konjuh Krivaja	BA0000035
Tajan	BA8200080
Peninsula Klek	BA8200061

³¹ <https://www.cepf.net/sites/default/files/mediterranean-basin-2017-ecosystem-profile-summary-english.pdf>

³² IBA je područje od globalnog značaja za očuvanje populacija ptica, utvrđeno pomoću međunarodno dogovorenog skupa kriterija

³³ Vlade država štite močvare da bi ispunile svoje obaveze prema Konvenciji o močvarnim staništima od međunarodne važnosti (Ramsarska konvencija)

³⁴ "Službene novine FBiH", br. 41/11

³⁵ Dostupno na: <https://www.fmoit.gov.ba/bs/okolis/zastita-prirode/ekoloska-mreza-natura-2000/popis-natura-2000-federacije-bih>

Slika 5. Potencijalna Natura 2000 područja u FBiH³⁶

4.8. Upravljanje otpadom

Zakon o upravljanju otpadom u FBiH („Službene novine FBiH“, br. 33/03, 71/09 i 92/17) služi kao pravna osnova za upravljanje otpadom, dok strategije i planovi na nivou FBiH i kantona daju smjernice za budući razvoj i ulaganja u području upravljanja otpadom.

U FBiH kantoni donose svoje strateške dokumente o zbrinjavanju otpada, kao dio njihovih zakonskih obaveza, koje proističu iz Zakona o upravljanju otpadom. Za projektno područje usvojeni sljedeći Planovi upravljanja otpadom (EIA): EIA Zeničko-dobojskog kantona 2009.-2018.g., EIA Sarajevskog kantona 2015.-2020.g., i EIA Tuzlanskog kantona 2015.-2020.g. EIA Hercegovačko-neretvanskog kantona 2021.-2026. g. je izrađen ali nikada nije zvanično usvojen.

Prikupljanje otpada u FBiH provode općine i jedno kantonalno javno preduzeće u Kantonu Sarajevo. Trenutno su izgrađene i funkcionalne 4 regionalne deponije: u Sarajevu, Livnu, Mostaru i Zenici. Ove deponije primaju otpad iz 24 općine (3 u Livanjskoj regiji, 4 u Mostaru; 9 u Sarajevu i 8 u Zenici, dvije u potpunosti i 6 djelomično). Nadalje, postoji 9 općina koje trenutno prevoze svoj otpad na regionalne deponije u RS. (Živinice do Doboja i Zvornika; Sapna i Kalesija do Zvornika; Srebrenik, Lukavac, Doboju Jug, Doboju Istok, Usora do Doboja; Teočak do Bijeljine). Dakle, više od 1/3 općina u FBiH (koje proizvode više od 50% ukupnog komunalnog otpada) trenutno opslužuje jedna od regionalnih deponija u FBiH u FBiH i RS³⁷, a ostali svoj otpad i dalje odlažu na divlje deponije i nesantitarne općinske deponije. Regionalne deponije otpada primaju i komunalni otpad i neopasni industrijski otpad (približno 7-10% čvrstog komunalnog otpada). U FBiH, na regionalnoj deponiji u Sarajevu i na općinskoj deponiji u Konjicu se nalaze sortirnice za prethodno izdvojene frakcije suhih sekundarnih sirovina. Na regionalnoj deponiji u Mostaru i općinskoj deponiji u Tuzli se nalaze dvije sortirnice miješanog komunalnog otpada.

Upravljanje komunalnim otpadom

Uslugama javnog odvoza komunalnog otpada obuhvaćeno je približno 68% stanovništva u FBiH.³⁸

Prema podacima za 2021. godinu³⁹, ukupna godišnja količina komunalnog otpada u FBiH koji se sakuplja javnim odvozom (putem komunalnih preduzeća i privatnih firmi) iznosila je 622.341 t. Udio komunalnog otpada prema

³⁶ Preuzeto sa: <https://www.arcgis.com/home/webmap/viewer.html?useExisting=1&layers=d70f199289db4d23a7c97638b4604d1c>

³⁷ Neke općine u FBiH svoj otpad odlažu na regionalne deponije u RS

³⁸ Analiza sektora upravljanja čvrstim komunalnim otpadom: Strateški pravci i planirane investicije do 2025. godine, Svjetska banka (2018)

³⁹ Saopćenje-Prikupljeni/sakupljeni i odloženi komunalni otpad u 2021. godini, Federalni zavod za statistiku FBiH

mjestu nastanka je sljedeći: 82% iz domaćinstava, 16% iz privrede, te 2% iz javnih komunalnih službi. Sakupljeni komunalni otpad se uglavnom trajno odlaže na odlagališta. U periodu 2013.-2020.god.⁴⁰, udio komunalnog otpada koji se trajno odlagao na odlagališta u prosjeku je iznosio 98,6%, prerađivalo se 0,3% komunalnog otpada, dok se 1,1 % komunalnog otpada odstranjivao na drugi način.

Analizom odnosa godišnje količine ukupno sakupljenog komunalnog otpada i broja stanovnika u FBiH⁴¹ dobije se podatak da je u 2020. godini prosječna godišnja količina proizvedenog komunalnog otpada po stanovniku u FBiH iznosila 284 t.

U strukturi komunalnog otpada, organski otpad čini dominantan dio i varira od 25% (kantonalni prosjek) do 50% (općinski prosjek). Sekundarne sirovine (plastika, staklo, papir, metal, aluminijske limenke, Polietilen tereftalat (PET) čine 24-38% ukupnog otpada. Procenat je manji u ruralnim općinama nego u urbanim kantonima, naročito u KS. Generalno, u FBiH je prisutan nedostatak pouzdanih i ažurnih podataka o proizvodnji komunalnog otpada, količinama, strukturi, iskorištavanju, recikliranju, odlaganju, uključenim akterima, itd.⁴²

Prosječna godišnja cijena usluga za domaćinstva iznosi 102 KM/domaćinstvo/godina ili 113 KM/tona (s PDV-om) uz pretpostavljenu veličinu domaćinstva od 3,09 članova (prema Popisu iz 2013.g.) i proizvodnju otpada od 0,8kg/stanovnik/dan ili 0,9 t/domaćinstvo/godina (Ionkova i sar., 2018b). Ne postoje subvencije za ugrožene grupe.

Zapažen je i problem plaćanja poreza na dodatnu vrijednost (PDV) na komunalne usluge, što je u suprotnosti Direktivom 2006/112/EC o PDV-u, koja nalaže, između ostalog, ukidanje ili uvođenje niže stope PDV-a za ovu kategoriju usluge. Takva bi se inicijativa trebala primijeniti na nivou države, a njena realizacija bi mogla značajno ojačati financijsko stanje komunalnih preduzeća.

Na osnovu podataka koji su dostupni kroz izvještaje Federalnog zavoda za statistiku i izvještaje međunarodnih organizacija, situacija iz 2020. godine u sektoru upravljanja komunalnim otpadom u Federaciji BiH može se opisati koristeći indikatore navedene u narednoj tabeli 6.

Tabela 1: Indikatori trenutne situacije u sektoru otpada u Federaciji BiH

Indikator	Jedinica	Vrijednost
Ukupna količina prikupljenog komunalnog otpada ⁴³	tona	611.854
Stanovništvo obuhvaćeno uslugom prikupljanja otpada ⁴⁴	%	70%
Proizvodnja otpada po glavi stanovnika ⁴⁵	kg dnevno	1,1
Prikupljeni komunalni otpad koji se odloži na deponije ⁴⁶	%	94
Prikupljeni komunalni otpad koji se odstrani na drugi način ili preradi ⁴⁷	%	6
Komunalni otpad odbačen na ilegalna odlagališta ⁴⁸	%	30%
Regionalne deponije ⁴⁹	Broj	4
Neuređena općinska odlagališta otpada ⁵⁰	Broj	41
Odlagalište za inertni otpad ⁵¹	Broj	1

⁴⁰ Saopćenja-Prikupljeni i odloženi komunalni otpad od 2013-2020. godine, Federalni zavod za statistiku FBiH

⁴¹ Federacija BiH u brojkama, Federalni zavod za statistiku FBiH, Sarajevo 2021

⁴² Saopćenje, Okoliš, Komunalni otpad 2019. godina, Agencija za statistiku BiH, novembar 2020. god.

⁴³ Federalni zavod za statistiku (2021) Saopćenje: Prikupljeni i odloženi komunalni otpad u 2020. godini, Godina XI, broj 20.5.1

<http://fzs.ba/index.php/publikacije/saopcenjapriopcenja/statistika-okolisa/>

⁴⁴ Ionkova K. M. (2019) Analiza sektora upravljanja čvrstim komunalnim otpadom. Strateški pravci i planiranje investicija do 2025. g. Dio A: Federacija BiH, Svjetska Banka, Washington D.C.

⁴⁵ Proračunato na osnovu ukupne količine prikupljenog komunalnog otpada, % obuhvata i procijenjenog broja stanovnika u 2020. od

2.168.602 prema podacima objavljenim na web-stranici Federalnog zavoda za statistiku <http://fzs.ba>

⁴⁶ Federalni zavod za statistiku (2021) Saopćenje: Prikupljeni i odloženi komunalni otpad, Godina XI, broj 20.5.1

<http://fzs.ba/index.php/publikacije/saopcenjapriopcenja/statistika-okolisa/>

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Procjena konsultanta, odnosi se na neprikupljenu količinu otpada

⁴⁹ Ionkova K. M. (2019) Analiza sektora upravljanja čvrstim komunalnim otpadom. Strateški pravci i planiranje investicija do 2025. g. Dio A: Federacija BiH, Svjetska Banka, Washington D.C.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid.

Otpad iz proizvodnih aktivnost⁵²

Proizvodni otpad nastaje u procesu proizvodnje i više nije pogodan za vraćanje u proizvodni proces. Sastoji se od raznovrsnih i nestabilnih tvari organskog i anorganskog porijekla, a prema svojim karakteristikama se dijeli na opasni otpad i neopasni otpad. Naredna tabela prikazuje ukupne godišnje količine nastalog otpada iz proizvodnih aktivnosti u FBiH, kao i učešće količina opasnog otpada u ukupnim količinama otpada.

Tabela 7. Ukupne godišnje količine otpada iz proizvodnih aktivnosti u FBH te udio neopasnog i opasnog otpada u ukupnim količinama otpada

Godina	Ukupno (t)	Količina otpada iz proizvodnih aktivnosti	
		od toga količina neopasnog otpada (t)	od toga količina opasnog otpada (t)
2010	12.759.109	12.753.381	5.728
2011	15.641.871	15.637.674	4.197
2012	17.789.448	17.781.409	8.039
2014	18.131.658	18.125.041	6.617
2016	15.056.409	15.046.683	9.726
2018	36.399.591	36.390.598	8.993

Od ukupne količine otpada iz proizvodnog sektora, u prosjeku 86% je otpad od vađenje rude i kamena, 5% je otpad iz prerađivačke industrije, 9% je otpad od proizvodnje i opskrbe električnom energijom i plinom, dok 0,1% čini otpad iz građevinarstva. Što se tiče doprinosa različitih sektora proizvodnje u nastanku opasnog otpada, najveći procent tj. 92,5% potiče od prerađivačke industrije, 4,3% od proizvodnje i opskrbe električnom energijom, 1,9% od vađenje rude i kamena i 1,3% od građevinarstva.

Postojeća infrastruktura za zbrinjavanje građevinskog otpada i opasnog otpada

Pored Zakona o upravljanju otpadom („Službene novine FBiH“, broj 33/03), upravljanje građevinskim otpadom je uređeno u više zakona i to, uglavnom, kao dio cjelovitog sistema upravljanja otpadom. Građevinski otpad, kao posebna vrsta otpada, se u postojećim propisima ne ističe kao otpad kojem trebaju posebni propisi, osim ukoliko sadrži opasni otpad (azbest, katranizirani dijelovi, skladišni prostori za ulja, boje, lakove itd.).

Građevinski otpad se uglavnom odlaze na regionalne i općinske deponije komunalnog otpada. Na području općine Neum nalazi se jedno operativno odlagalište inertnog otpada, dok se na sarajevskoj deponiji u Smiljevićima gradi ploha za odlaganje ovog otpada koja će biti opremljena i mašinom za drobljenje građevinskog otpada.

U skladu sa zakonskim propisima FBiH, opasni otpad se mora prikupljati odvojeno. Opasni otpad koji nastaje u domaćinstvima mora se predati na određena mjesta za prikupljanje (centre) ili pravnom licu koje je nadležno za pružanje usluga u upravljanju opasnim otpadom. Opasni otpad u FBiH zbrinjavaju ovlaštena preduzeća za zbrinjavanje opasnog otpada ili se skladišti u industrijskim/bolničkim objektima. Do sada je praksa zbrinjavanja opasnog otpada u FBiH bila izvozno orijentirana, ali se po tržišnim principima u FBiH polako počinju razvijati tehničko-tehnološki kapaciteti za sakupljanje, skladištenje i tretman opasnog otpada. Nekoliko kompanija dobilo je dozvole za sakupljanje, transport i privremeno skladištenje opasnog otpada. Također, postoji nekoliko manjih specijalizovanih objekata namijenjenih za tretman opasnog otpada, a postoje i određeni kapaciteti u okviru većih industrijskih postrojenja koji se koriste za tretman određenih vrsta opasnog otpada.

Vrste opasnog otpada koje prikupljaju ovlaštene kompanije su: električni i elektronski otpad; otpadni akumulatori; otpadna ulja; pesticidi, kiseline, lužine, otpadne boje, otpad od lakiranja, fotografske hemikalije, korišteni derivati mineralnih ulja, kontaminirana ambalaža, kontaminirani usisni i filterski materijal, gasovi i aerosoli, laboratorijske hemikalije, olovno-kiselinske baterije, kontaminirano tlo, građevinski materijali koji sadrže azbest, otpadnih lijekova, medicinskog otpada itd.

Trenutno nisu dostupni podaci o broju kompanija koje imaju izdate dozvole za upravljanje opasnim otpadom (prikupljanje, prijevoz i privremeno skladištenje, te obrada opasnog otpada) od strane kantonalnih ministarstava nadležnih za otpad. Kompanije u FBiH, koje imaju dozvole izdate od strane FMOT za prikupljanje i izvoz opasnog otpada su: „Grios“ Grude, „Kemis“ Lukavac, „Kemokop“ Tuzla, „Delta Petrol“ Kakanj, C.I.B.O.S. Sarajevo, "Reciklon" Sarajevo i "Modernizacija" Gradačac.⁵³ Opasni otpad se izvozi i zbrinjava na ekološki prihvatljiv način u skladu s odredbama Bazelske konvencije u zemlje Europske unije kao što su: Austrija, Slovenija, Njemačka, Francuska i Češka.

Opasnim otpadom iz građevinske djelatnosti upravlja se u skladu sa Uredbom o građevnom otpadu⁵⁴. Ovom Uredbom propisano je da je vlasnik građevnog otpada dužan na gradilištu na kojem je otpad nastao, odvajati od

⁵² Izvještaj o stanju okoliša u FBiH, FBiH Fond za zaštitu okoliša, 2021. godine

⁵³ <https://www.fmoit.gov.ba/upload/file/okolis/OKOLIS/Lista%20firme%20koje%20se%20bave%20izvozom%20opasnog%20otpada.pdf>

⁵⁴ „Službene novine FBiH“, br. 93/19

ostalih vrsta otpada i odvojeno skladištiti sve količine opasnog otpada, i to: 1) azbestni otpad; 2) otpad koji sadrži PCB; 3) EE otpad koji je opasan otpad (npr. fluorescentne žarulje, štedne žarulje i dr.); 4) elementi koji sadrže katran (npr. katranska izolacija itd.); 5) ostali opasni otpad. Azbestni otpad odlaze se u spremnike za odlaganje azbestnog otpada u sklopu odlagališta opasnog otpada, na za to predviđeno mjesto. Način postupanja s azbestnim otpadom, skladištenje, prijevoz i prijava toka azbestnog otpada provodi se u skladu sa propisima kojima se uređuje upravljanje opasnim otpadom.

Otpad kao što su spremnici ulja i korišteni kotlovi i peći, kao takvi, nisu eksplicitno definirani u zakonodavstvu o otpadu FBiH. U slučaju da se taj otpad klasificira kao EE otpad onda ga prikupljaju i obrađuju ovlaštene sakupljači EE otpada. U FBiH postoje dva ovlaštena operatera sistema upravljanja EE otpadom: “ZEOS Eko-sistem” Sarajevo i “Kim Tec Eco” Vitez. Međutim, spremnicima za ulje i korištenim kotlovima i pećima i sličnim otpadom nastalim u sklopu Komponente 2 neće se upravljati kao kabastim otpadom ili građevinskim otpadom jer može biti kontaminiran i/ili zagađujući. Stoga će PIU, prije pokretanja tenderske procedure, izraditi Plan upravljanja otpadom za Komponentu 2, koji će definirati jasne postupke i prihvatljive prakse obrade/zbrinjavanja u svrhu upravljanja ovim otpadom, uz odobrenje Svjetske banke. Ovaj Plan upravljanja otpadom bit će integriran u tendersku i ugovornu dokumentaciju, dok će njegovo provođenje biti predmet nadzora PIU-a i Svjetske banke.

U skladu sa Pravilnikom o upravljanju otpadom od električnih i elektroničkih proizvoda,⁵⁵ posjednik EE otpada dužan je EE otpad predati ovlaštenom sakupljaču ili komunalnom poduzeću, kao odvojeno skupljenu frakciju komunalnog otpada u reciklažnom dvorištu ili u dvorištu sakupljača. Operator sistema otpada obavezuje se: preuzeti EE otpad; prevozi do pogona za preradu; prethodno obraditi EE otpad u postrojenju za obradu prije njegove obrade ili odlaganja; te osigurava njegovu daljnju preradu ili odstranjivanje u skladu sa zahtjevima ovog Pravilnika. Daljnja prerada ili odstranjivanje odnosi se na dijelove i komponente EE otpada kao što su: otpadno staklo, otpadni metal, otpadna ambalaža, otpadno drvo, papir i karton, plastika, itd., koji se dalje prerađuju od strane ovlaštenih subjekata u skladu sa Pravilnikom o izdavanju dozvole za aktivnosti male privrede u upravljanju otpadom.⁵⁶ Postupanje sa otpadnim uljima je uređeno Pravilnikom o upravljanju otpadnim uljima.⁵⁷ Ne postoje pouzdani, ažurni i sistemski registrovani podaci o otpadnim uljima i drugom zauljenom otpadu u FBiH. Rafinerija ulja Modriča posjeduje dozvolu za upravljanje otpadnim uljima koju je izdalo nadležno ministarstvo Republike Srpske. Posjeduju odgovarajući skladišni prostor i vlastite pogone za mehaničku obradu i energetsko iskorištavanje otpadnih ulja.

Upravljanjem otpadom koji nije jasno označen ili je neoznačen, odnosno čiji je sadržaj nepoznat, kao i otpadom koji se ne nalazi na listi opasnog otpada, a sumnja se da bi svojom količinom i sastavom mogao biti štetan i/ili opasan po okoliš te zdravlje ljudi i životinja, vrši se u skladu sa Pravilnikom o postupanju s otpadom koji se ne nalazi na listi opasnog otpada ili čiji je sadržaj nepoznat⁵⁸.

Pravilnik o kategorijama otpada s listama definirane su kategorije otpada uključujući i one opasne (koje su označene znakom „*“). U skladu sa Pravilnikom, opasan otpad koji može nastati kao rezultat aktivnosti Projekta naveden je u nastavku.

Tabela 8. Kategorije opasnog otpada relevantne za Projekat

Kategorija otpada	Kod
OTPADNA ULJA I OTPAD OD TEKUĆIH GORIVA	13
Zauljeni otpad koji nije specificiran na drugi način	13 08
- otpad koji nije na drugi način specificiran	13 08 99*
OTPAD KOJI NIJE DRUGDJE SPECIFICIRAN U KATALOGU	16
Otpad iz električne i elektronske opreme	16 02
- stara oprema koja sadrži PCB-e ili je onečišćena istima	16 02 10*
- stara oprema koja sadrži hlora-fluorouglijovodonike, HCFC, HFC	16 02 11*
- stara oprema koja sadrži slobodni azbest	16 02 12*
- stara oprema koja sadrži opasne komponente koje nisu gore navedene	16 02 13*
GRAĐEVINSKI OTPAD I OTPAD OD RUŠENJA OBJEKATA (UKLJUČUJUĆI ISKOPANU ZEMLJU SA ONEČIŠĆENIH/ KONTAMINIRANIH LOKACIJA)	17
Metali (uključujući njihove legure)	17 04
- metalni otpad onečišćen/kontaminiran opasnim materijama	17 04 09*
Izolacioni materijali i građevinski materijali koji sadrže azbest	17 06*

⁵⁵ “Službene novine FBiH”, br. 87/12, 107/14, 8/16, 79/16 i 12/18

⁵⁶ “Službene novine FBiH”, br. 9/05

⁵⁷ „Službene novine FBiH“, br. 94/21

⁵⁸ „Službene novine FBiH“, br. 9/05

- izolacioni materijali koji sadrže azbest	17 06 01*
- ostali izolacijski materijali koji se sastoje od ili sadrže opasne materije	17 06 03*
- građevinski materijali koji sadrže azbest	17 06 05*

4.9. Kulturno-istorijsko naslijeđe

U FBiH postoje brojne kulturno-istorijske znamenitosti, uključujući stare tvrđave, džamije, crkve, stare gradove i druga mjesta i građevine od arheološkog, historijskog, arhitektonskog, vjerskog značaja, kao i prirodne znamenitosti s kulturnim vrijednostima. Prema Popisu nacionalnih spomenika BiH⁵⁹, u FBiH je evidentirano preko 200 takvih spomenika.

Najveći broj dobara kulturno-istorijskog naslijeđa Kantona Sarajevo čine historijsko-memorijalna područja kojih ukupno ima 495, a koja sadrže 75 arheoloških lokaliteta, 364 nekropole, kao i 56 historijsko-memorijalnih kompleksa. Naseljena područja uključuju 85 dobara koje čine urbane i ruralne cjeline koje sadrže vrijedne ansamble očuvanih ambijentalnih i uličnih gradskih ili arhaičnih seoskih cjelina. Fortifikacione cjeline i vojna arhitektura koje uključuju 7 dobara imaju veliki historijski i dokumentarni značaj, kao i značaj zbog svojih monumentalnih vrijednosti. Objekti stambene i poslovne arhitekture predstavljeni sa 163 dobra, javni sa 123, privredni sa 31 i sakralni objekti sa 116 dobara su najvećim dijelom koncentrisani na urbanom području Sarajeva. Naslijeđe nije ravnomjerno raspoređeno po svim općinama i prostorima u granicama obuhvata. Različita je učestalost sadržaja kako po brojnosti tako i po vrsti i karakteru baštine. U pogledu rasprostranjenosti dobara zapaža se da su arheološki lokaliteti rasprostranjeni po svim općinama, ali se i razlikuju po svojoj hronološkoj pripadnosti. Nekropole stećaka su najbrojnije na velikim prostorima vangradskih općina, dok su konfesionalna groblja koncentrisana na Historijskom području Sarajeva. Historijsko-memorijalna područja su najvećim brojem locirana na teritoriji gradskih općina. Urbane cjeline se mahom nalaze na teritoriji općina Stari Grad i Centar. Ruralne ambijentalne cjeline su najbrojnije na prostranstvima općina Trnovo, Ilijaš i Hadžići. Objekti i kompleksi fortifikacija su koncentrisani na području Vratnika u Sarajevu. Brojni objekti stambenog, javnog, privrednog i sakralnog karaktera su najbrojniji na prostoru općina Centar i Stari Grad.

Tuzlanski kanton posjeduje veći broj vrijednih kulturno-istorijskih dobara koji pripada kulturnom krugu različitog etničkog i religioznog sistema vrijednosti koje su na ovom prostoru ostavljale razne civilizacije. U tom kontekstu se mogu razmatrati: arheološka naslijeđa iz prahistorijskog, antičkog i srednjovjekovnog perioda, srednjovjekovni gradovi, stećci, građevine sakralne arhitekture. Kulturno-istorijski spomenici su smješteni na prostorima svih općina i gradova na području TK. Najveći stepen zaštite kulturno-istorijskog naslijeđa na području Tuzlanskog kantona imaju nacionalni spomenici Bosne i Hercegovine. Kada se navede podatak da na nivou Tuzlanskog kantona koji ima 13 gradova/općina postoji 47 proglašanih nacionalnih spomenika jasno se ukazuje slika obima kulturno-istorijskog naslijeđa. Najveći i najstariji arheološki lokalitet je uže područje grada Tuzle (sojeničko naselje iz neolita), dok je u historijskom i društvenom miljeu srednjovjekovne bosanske države nastala karakteristična kulturna pojava Bosne, raširena na Tuzlanskom kantonu – stećci, te Kula grad-Stari grad Srebrenik, Trvđava Soko u Gračanici i Kula u Gradačcu.

Kulturno-istorijsko naslijeđe Zeničko-Dobojskog Kantona se nalazi na području svih deset općina i dva grada. Od 568 pojedinačnih objekata i ambijentalnih cjelina, iz perioda prahistorije datira njih 59, iz antičkog perioda 36, iz perioda srednjeg vijeka najviše 244, iz otomanskog perioda 154, iz austro-ugarskog perioda 74 i jedan iz perioda između dva rata u općini Usora. Najveći broj objekata ovog karaktera nalazi se na području općine Kakanj, ukupno 196 iz svih perioda, a najviše iz perioda srednjeg vijeka i to ukupno 112 objekata. Kulturno-istorijski identitet otomanskog perioda zadržan je naročito u općinama Tešanj i Maglaj, dok je austro-ugarski period uglavnom zastupljen objektima ambijentalne vrijednosti lokalnog karaktera. Zaštićene kulturno-istorijske cjeline na području ZDK su: Tešanj – uža jezgra grada, Maglaj – uža gradska jezgra, Kraljeva Sutjeska (naselje), Bobovac (kulturni krajolik – nacionalni spomenik), Vranduk (kulturni krajolik – nacionalni spomenik), Babino (Lastavica, Smetovi, Kraljevine, Vranice, Pepelari, Bristovac i dolina Babine rijeke), Čajangrad Muhašinovići, Bosanska piramida Sunca.

Hercegovačko-neretvanski kanton ima najveći broj dobara u BiH koja su upisana na stalnu ili potencijalnu listu materijalnih dobara koja su pod zaštitom UNESCO-a. Među najvažnija dobra kulturno-istorijskog naslijeđa spadaju: Područje Starog Mosta i stare gradske jezgre grada Mostara koji se nalaze na UNESCO-ovoj listi zaštićene kulturne baštine; Historijske i urbane cjeline Počitelj, Stolac (Stari grad – nacionalni spomenik) i Blagaj (Tentativna lista UNESCO-ove svjetske baštine); Nekropole stećaka Radimlja i Boljuni (Stolac), Biskup (Konjic), Dugo Polje (Jablanica) – također uvrštene na Tentativnu listu UNESCO-ove svjetske baštine; Spomenik prirode pećina Vjetrenica s arhitektonskom cjelinom sela Zavala (Tentativna lista UNESCO-ove svjetske baštine); Međugorje kao jedno od najpoznatijih svjetskih marijanskih svetišta; Vrijedne geološke formacije, npr. špilja Vjetrenica (također na UNESCO tentativnoj listi); arheološko nalazište Gabela (nacionalni spomenik).

⁵⁹ Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika BiH, Lista nacionalnih spomenika BiH

5. OSNOVNE DRUŠTVENO-EKONOMSKE KARAKTERISTIKE PROJEKTOG PODRUČJA

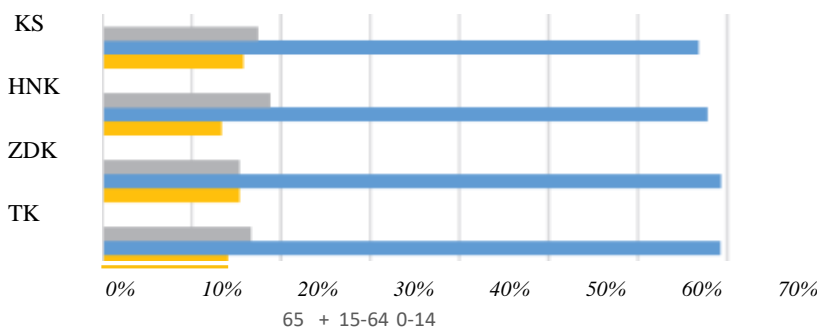
5.1. Demografija

Prema službenim rezultatima popisa stanovništva iz 2013. godine, ukupan broj stanovnika u FBiH iznosio je 2.219.220. Procijenjeni broj stanovnika u FBiH u 2021. godini iznosio je 2.169.000⁶⁰. Broj stanovnika u nekim od projektnih kantona prikazan je u tabeli ispod.

Tabela 9. Broj stanovnika

Kanton	2013 (popis stanovnika) ⁶¹	2021 (procjena) ⁶²
Tuzlanski kanton (TK)	445.028	434.424
Zeničko-dobojski kanton (ZDK)	364.433	354.285
Hercegovačko-neretvanski kanton (HNK)	222.007	214.523
Kanton Sarajevo (KS)	413.593	419.918

Većina stanovništva pripada dobnoj skupini od 15 do 64 godine, što čini 68% stanovništva. U projektnim kantonima, u prosjeku, 17% stanovništva pripada dobnoj skupini starijoj od 65 godina, dok 15% pripada dobnoj skupini 0-14 godina.⁶³

Slika 6. Starosna struktura stanovništva (2021)

Već niz godina, stopa prirodnog priraštaja stanovništva u FBiH kontinuirano je negativna uključujući i četiri projektna kantona (Slika 7).⁶⁴

Slika 7. Stopa prirodnog priraštaja stanovništva

⁶⁰ Kantoni u brojkama, Zavod za statistiku FBiH, 2022.

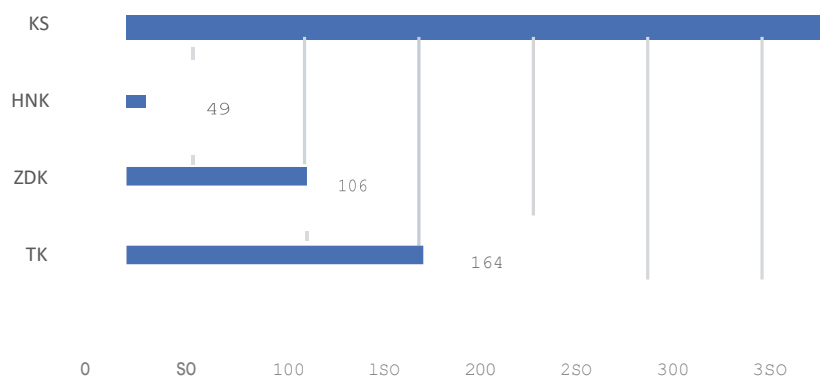
⁶¹ „Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, 2013., konačni rezultati“, Agencija za statistiku BiH, juni 2016.

⁶² Kantoni u brojkama, Zavod za statistiku FBiH, 2022.

⁶³ Ibid

⁶⁴ Ibid

Gustoća naseljenosti u FBiH, u 2021. godini, iznosila je 83 stanovnika/km². Najveća gustoća naseljenosti bilježi se u Kantonu Sarajevo, a najmanja u Hercegovačko-neretvanskom kantonu (Slika 8).

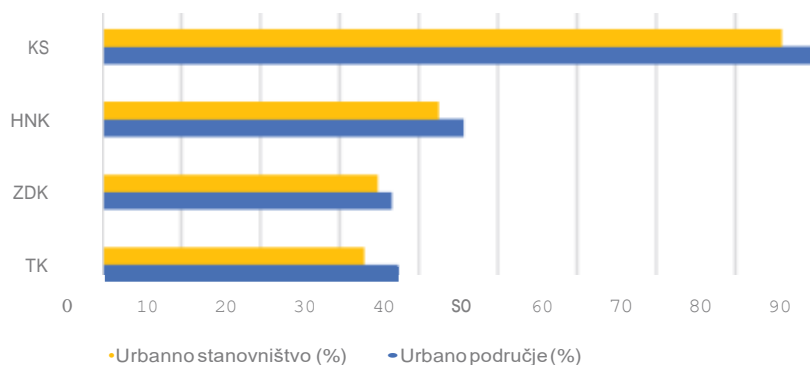
Slika 8. Gustoća naseljenosti (2021) ⁶⁵

Slika 8 Gustoća naseljenosti (2021)

5.2. Ruralna i urbana područja

Prosječan nivo urbanizacije u FBiH iznosi 46,9% (2013., podaci iz popisa stanovnika), dok su razlike na kantonalnom nivou značajno više. Prema popisu stanovništva iz 2013. godine, 961.617 (43,3%) stanovnika u FBiH živjelo je u urbanim sredinama, dok je ostatak (1.257.603 ili 56,7%) živio u ruralnim područjima.

Urbano područje je najveće u Kantonu Sarajevo, a najmanje u Zeničko-dobojskom kantonu (Slika 9).

Slika 9 Urbano područje i urbano stanovništvo (2013) ⁶⁶

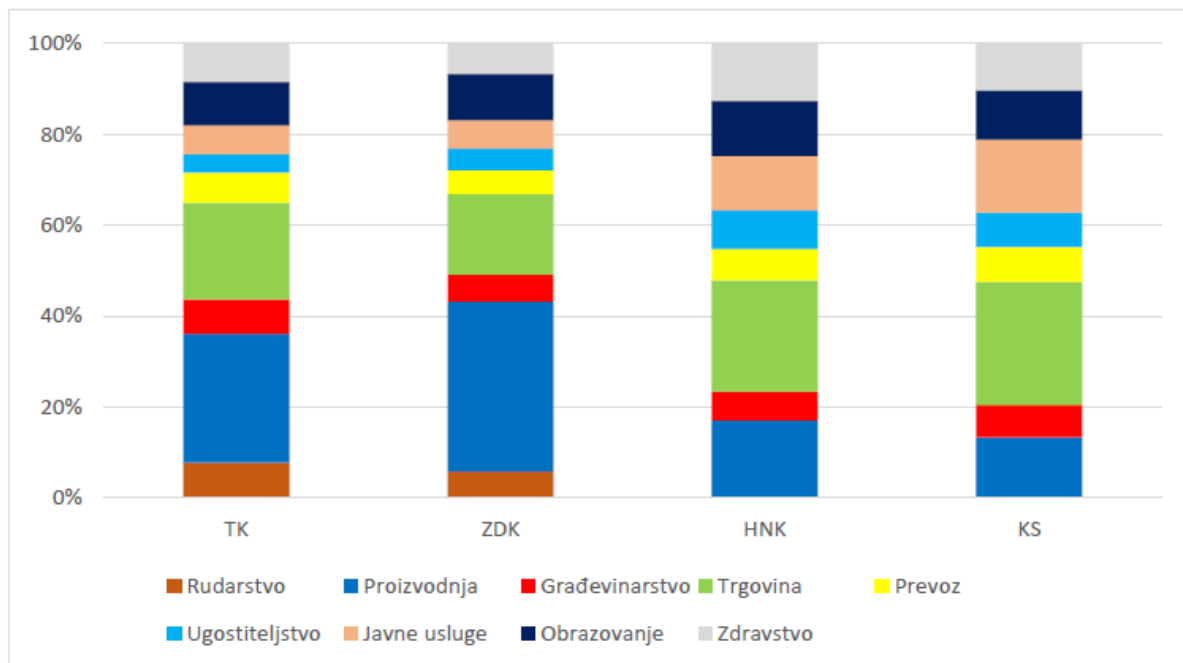
5.3. Ekonomija i zaposlenost u projektnom području

Lokalna ekonomija u FBiH uglavnom se temelji na trgovini i proizvodnji. Situacija može donekle varirati u različitim kantonima (Slika 10). od navedena četiri projektna kantona proizvodni sektor je najrazvijeniji u Zeničko- dobojskom kantonu s gotovo 1/3 zaposlenog stanovništva (32%) koje radi u ovom sektoru, a slijedi Tuzlanski kanton sa 1/4 zaposlenog stanovništva u proizvodnom sektoru. U Tuzlanskom kantonu 7% zaposlenih radi u rudarskoj industriji, slijedi Zeničko-dobojski kanton sa 6%, dok ostali kantoni imaju neznatan postotak stanovnika koji rade u ovom sektoru (ispod 1%). Kanton s najvećim brojem zaposlenih u trgovinskom sektoru je Hercegovačko-neretvanski kanton koji zapošljava 19% radno sposobnog stanovništva, dok u ostalim kantonima djelatnost trgovine obično zapošljava oko 15-18% radno aktivnog stanovništva. Kanton Sarajevo ima najveći udio zaposlenih u uslužnom sektoru (11%).

⁶⁵ Kantoni u brojkama, Zavod za statistiku FBiH, 2022.

⁶⁶ www.statistika.ba

anie

Slika 10. Struktura zaposlenih u najvažnijim sektorima (2021)⁶⁷

Stopa zaposlenosti u FBiH i u navedenim projektnim kantonima kontinuirano raste, s izuzetkom 2020. godine zbog krize izazvane COVID-19 (Tabela 10). Stope zaposlenosti u KS i HNK su iznad prosjeka FBiH, dok su u TK i ZDK ispod prosjeka FBiH.

Tabela 10. Stopa zaposlenosti (2016-2021)⁶⁸

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
TK	26,7%	27,3%	31,1%	32,3%	32,2%	33,1%
ZDK	28,1%	29,3%	32,6%	33,5%	33,0%	27,3%
HNK	31,8%	32,2%	36,2%	37,2%	35,6%	36,2%
KS	44,0%	45,5%	51,3%	53,6%	53,3%	54,4%
FBiH	29,4%	30,2%	33,8%	34,8%	34,4%	35,0%

Stopa nezaposlenosti u FBiH i u navedenim projektnim kantonima pokazuje trend pada tokom godina (Tabela 11). Gledano po spolu, više je nezaposlenih žena nego muškaraca. Najveći udio među nezaposlenima čine osobe u dobnoj skupini od 50 do 54 godine. Najveći udio među nezaposlenima čine osobe sa završenom srednjom stručnom spremom.

Tabela 11. Stopa nezaposlenosti (2016-2021)⁶⁹

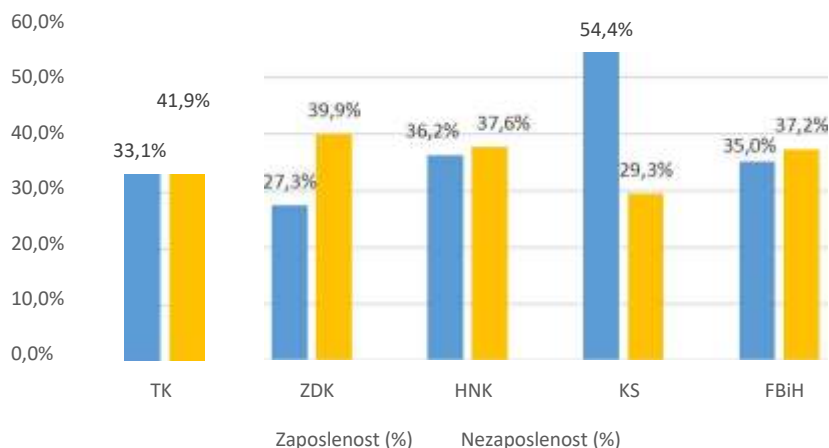
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
TK	52,4%	50,4%	45,6%	43,2%	44,1%	41,9%
ZDK	48,4%	46,0%	41,8%	39,8%	40,8%	39,9%
HNK	40,9%	40,0%	36,2%	34,6%	37,6%	37,6%
KS	35,1%	33,9%	30,1%	28,1%	29,3%	29,3%
FBiH	45,2%	43,3%	39,2%	37,1%	38,2%	37,2%

Stopa zaposlenosti i nezaposlenosti po kantonima prikazana je na narednoj slici.

⁶⁷ Kantoni u brojkama, Zavod za statistiku FBiH FBiH, 2022.

⁶⁸ Makroekonomski indikatori po kantonima FBiH, Federalni zavod za programiranje razvoja, 2017.-2022.

⁶⁹ Statistički godišnjak FBiH, Zavod za statistiku FBiH, 2020.

Slika 11. Stope zaposlenosti i nezaposlenosti (2021)

5.4. Siromaštvo

Siromaštvo se u BiH najčešće mjeri indikatorima vezanim uz potrošnju, dok se višedimenzionalnost siromaštva promatra kroz zdravstvo, obrazovanje, mogućnosti zapošljavanja i pristup institucijama socijalne zaštite. Prema posljednjim dostupnim podacima Agencije za statistiku, 16,9% stanovništva živjelo je u relativnom siromaštvu. Najbogatija petina potrošila je 4,9 puta više od najsiromašnije petine⁷⁰.

Broj i postotak siromašnih važni su indikatori, ali svejedno su to jednodimenzionalni podaci koji ne govore dovoljno o životnim uslovima, tj. o "dubini" siromaštva. Ovi podaci dobiveni su iz indikatora jaza siromaštva koji mjeri koliko su izdaci za potrošnju siromašnih kućanstava, u prosjeku, daleko od linije siromaštva (Tabela 13).

Tabela 12. Glavni indikatori relativnog siromaštva u BiH (2015)⁷¹

Indikatori	2015
Relativna linija siromaštva za jednočlano domaćinstvo (mjesečno)	389 KM
Broj relativno siromašnih domaćinstava	170.619
Broj relativno siromašnih pojedinaca	505.816
Relativna stopa siromaštva	16,9%
Jaz siromaštva	24,6

6. Uslovi rada

Udio neformalne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti relativno je visok (30%).⁷² Neformalni rad najčešći je među mladim, starim i nekvalificiranim radnicima, te u poljoprivrednom sektoru. Uz to, mnogi samozaposleni su neformalno zaposleni. Najčešća kršenja radnih prava uključuju neprijavljeno zapošljavanje, nedopuštanje radnicima da koriste godišnji odmor i ne sklapanje ugovora o radu na neodređeno vrijeme s radnicima (davanjem prednosti ugovorima o radu na određeno vrijeme).

Međunarodna organizacija rada (MOR) upozorila je da je neprijavljeno zapošljavanje u porastu u svim zemljama jugoistočne Europe. Prema njihovim podacima, između 150.000 i 200.000 radnika u svim gospodarskim sektorima u BiH radi na crno (svaki četvrti radnik), a porastu ovog broja pridonose ekonomska kriza, otpuštanja i teška financijska situacija. Polovica od ovog broja su mladi ljudi koji imaju do deset godina radnog iskustva "na crno", a niti jedan dan evidentiranog radnog iskustva. U FBiH, oko 20% svih radnih odnosa je bez pravne osnove, što znači da se rad obavlja bez potpisivanja ugovora o radu.⁷³

Prema godišnjem izvještaju za 2020. godinu, koje je objavila Federalna uprava za inspeksijske poslove, tokom inspeksijskih aktivnosti utvrđeno je da 2.728 osoba nema regulirani radni status. Iste godine, zabilježeno je 166 ozbiljnih ozljeda na radu, uključujući 8 smrtnih slučajeva i 158 slučajeva teških ozljeda. To znači da se na 100.000 zaposlenih u FBiH dogodilo 1,54 nesreća sa smrtnim ishodom u 2020. g., dok je prosjek EU-a bio 1,77 smrtnih slučajeva na 100.000 zaposlenih u 2020. g. Najveći broj ozljeda na radu u 2020. godini, kao i u prethodnim periodima, utvrđen je u oblastima građevine, proizvodnje i obrade metala, a nesreće na radu uglavnom su rezultat neprovođenja

⁷⁰ Izvještaj o socijalnoj uključenosti – Godišnji izvještaj 2016., Vijeće ministara (Uprava za ekonomsko planiranje), decembar 2017.

⁷¹ Anketa o potrošnji domaćinstava u Bosni i Hercegovini 2015., Agencija za statistiku BiH, 2018

⁷² https://www.ilo.org/budapest/countries-covered/bosnia-herzegovina/WCMS_471903/lang-en/index.htm

⁷³ Izvještaj o razvoju FBiH 2019, Federalni zavod za programiranje razvoja, 2020

propisanih mjera zaštite na radu, neobučenih radnika u datoj oblasti, nekorištenja osobne zaštitne opreme, kao i nepridržavanja odredbi tehničkih propisa i standarda.⁷⁴

7. Rod, rodna ravnopravnost i SEA/SH

Prema popisu stanovništva iz 2013. godine, od ukupnog broja stanovnika u BiH, 50,9% stanovništva čine žene, a 49,1% muškarci. Zakon o ravnopravnosti spolova BiH („Službeni glasnik BiH”, br. 102/09) propisuje načela ravnopravnosti spolova. Odredbe i uslovi predviđeni Zakonom o radu FBiH ("Službene novine FBiH", br. 29/16 i 89/18) uključuju zabranu rodne diskriminacije u smislu uslova za zapošljavanje i odabira kandidata, obrazovanja, osposobljavanja i profesionalnog razvoja, napredovanja i otkaza ugovora o radu.

U Okviru za državno partnerstvo za BiH⁷⁵, za period 2016.-2020., istaknute su neke rodne razlike koje bi se mogle riješiti srazmjerno snazi Projekta. Žene u BiH, posebno one manje imućne, imaju slab pristup ekonomskim prilikama. Nejednakost spolova i dalje postoji u mnogim dimenzijama, a posebno kada se radi o pristupu žena radnim mjestima. Procjenjuje se da će ove rodne razlike na tržištu rada prouzročiti ukupni gubitak dohotka od 16,4% u BiH. Žene se suočavaju s mnogim preprekama u radu u BiH koje se odnose na društvene norme o ulozi žena u kućanstvu, nemogućnost pristupa uslugama brige o djeci, pristup proizvodnim inputima (uključujući zemlju i kredite), itd.

Indeks rodne nejednakosti odražava nejednakosti zasnovane na spolu u tri dimenzije - reproduktivno zdravlje, osnaživanje i ekonomska aktivnost. Reproductivno zdravlje mjeri se smrtnošću majki i stopom nataliteta kod adolescenata; osnaživanje se mjeri udjelom žena u parlamentarnim pozicijama i postignućima u srednjem i visokom obrazovanju po svakom od spolova; a ekonomska aktivnost mjeri se stopom sudjelovanja na tržištu rada za žene i muškarce. Indeks rodne nejednakosti može se protumačiti kao gubitak u ljudskom razvoju uslijed nejednakosti između ženskih i muških postignuća u tri dimenzije Indeksa. Bosna i Hercegovina ima GII vrijednost od 0,149, što je svrstava na 38. mjesto od 162 zemlje u indeksu za 2019. godinu. U Bosni i Hercegovini, 21,1% zastupničkih mjesta u parlamentu imaju žene, a 74,0% odraslih žena postiglo je barem srednji nivo obrazovanja u odnosu na 89,3% svojih muških kolega. Na svakih 100 000 živorođenih, 10,0 žena umre zbog komplikacija vezanih za trudnoću; a stopa nataliteta adolescenata iznosi 9,6 rođenih na 1.000 žena u dobi od 15-19 godina. Udio žena na tržištu rada iznosi 35,4% u odnosu na 58,1% muškaraca na tržištu rada.⁷⁶

Prema rezultatima istraživanja koje je OSCE⁷⁷ proveo 2018. godine, pitanje nasilja nad ženama prilično je raširena problem u BiH. Ova studija naglašava da je nešto manje od polovine (48%) žena u BiH doživjelo neki oblik zlostavljanja i seksualnog uznemiravanja od svoje 15. godine. Preciznije, gotovo četiri od deset (38%) žena kaže da su doživjele psihološko, fizičko ili seksualno zlostavljanje, od svoje 15. godine života, od strane partnera ili ne-partnera (FBiH: 36%, RS: 39%). Međutim, znatno je manje žena reklo da su doživjele nasilje u usporedbi sa ženama u EU, pri čemu je 35% doživjelo psihološko (43% u EU), 10% fizičko (20% u EU) i 4% seksualno (7% u EU) nasilje od strane partnera. BiH je ratificirala ili naslijedila niz međunarodnih obaveza po pitanju rodne ravnopravnosti i prevencije rodno zasnovanog nasilja, uključujući UN-ovu konvenciju o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (1980) i Istambulsku konvenciju Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama (2013).

8. Ugrožene grupe

Pojedinci ili grupe u nepovoljnom položaju /ugrožene grupe potencijalno su nesrazmjerno pogođeni i manje sposobni da iskoriste mogućnosti koje projekat nudi, zbog specifičnih poteškoća u pristupu i/ili razumijevanju informacija o projektu i njegovim okolišnim i socijalnim uticajima i strategijama ublažavanja. Također je vjerovatnije da će takve grupe biti isključene iz procedure konsultacija. Ovo također uključuje grupe do kojih je teško doći zbog komunikacijskih zapreka (jezik, nepismenost) i one koji su na neformalnom tržištu nekretnina ili ekonomije i one koji su vrlo siromašni.

Ugroženi pojedinci ili grupe na projektnom području uključuju „domaćinstva s niskim prihodima“; žene; mlade; domaćinstva sa ženama na čelu; domaćinstva sa starijim osobama na čelu (\geq penzijska dob) bez ijednog drugog člana domaćinstva koji ostvaruje prihod; osobe s ograničenom pokretljivošću; osobe s invaliditetom; neformalni skupljači sekundarnih sirovina, grupe Roma. Razne vrste prepreka mogu uticati na sposobnost takvih grupa da artikuliraju svoje brige i prioritete u vezi s uticajima projekta.

Skupljači sekundarnih sirovina mogu biti pogođeni ekonomskim raseljavanjem ili ograničenjem skupljanja sekundarnih sirovina, ali ne otkupom zemljišta, što treba biti definirano tokom implementacije projekta. Prema Studiji tržišta sekundarnih sirovina u Bosni i Hercegovini – neformalni skupljači sekundarnih sirovina su prisutni u praktično svim gradovima.⁷⁸ Oni uglavnom skupljaju otpadni metal i u manjoj mjeri, karton, jer te dvije sirovine imaju najveću tržišnu vrijednost. Neformalni skupljači prikupljaju sekundarne sirovine s lokalnih deponija, iz kontejnera na ulici i direktno iz domaćinstava (idu od vrata do vrata). Prosječan broj skupljača sekundarnih sirovina

⁷⁴ Prezentacija rezultata rada Federalne uprave za inspeksijske poslove za 2020. godinu, str. 14, Januar 2021

⁷⁵ Okvir za državno partnerstvo za BiH za period 2016.-2020., Svjetska banka, novembar 2015.

⁷⁶ UNDP "Izveštaj o humanom razvoju", 2020.

⁷⁷ Istraživanje o nasilju nad ženama, Izveštaj o rezultatima za BiH, OSCE, 2019.

⁷⁸ International Finance Corporation (2004) Waste Materials Market Study - Bosnia and Herzegovina

na velikim deponijama se kreće između 5 i 10 na dan (prema studiji). Sličan broj skupljača sekundarnih sirovina se u manjim gradovima i urbanim naseljima od nekoliko hiljada stanovnika zapaža na sedmičnoj osnovi. Neki od njih otpadni bakar i odbačene aluminijske limenke prodaju trgovcima. Nepoznat broj trgovaca (procjenjuje se približno 1 na nekoliko hiljada stanovnika) je raspoređen po cijeloj zemlji, i oni prikupljaju i/ili kupuju pretežno otpadni metal. Neformalni trgovci uglavnom imaju prostor na otvorenom gdje skladište te sekundarne sirovine. Neki od njih drže i odbačena vozila.

Prema "Procjeni sektora recikliranja u Bosni i Hercegovini"⁷⁹ ne postoje službeni podaci o broju neformalni skupljača sekundarnih sirovina u Bosni i Hercegovini, niti su pronađeni skorašnji podaci. Anketa 659 individualnih skupljača (uključujući 595 Roma), provedena u okviru pomenute studije, pokazuje da se najčešće prikuplja otpad od crnih i obojenih metala (aluminij - 91%, željezo - 90% i bakar - 85%). Automobilski akumulatori su na drugom mjestu (39%). Ostale vrste sekundarnih sirovina se skupljaju u znatno manjoj mjeri – papir (15%), plastika (13%) i staklo (5%). U Procjeni se navodi da skupljači obično traže sekundarne sirovine u naseljenim područjima, na deponijama i nelegalnim odlagalištima, a u manjoj mjeri u industrijskim područjima.

Budući da se Projekat provodi na cijeloj teritoriji BiH (FBiH), trenutno nije poznat tačan broj ljudi unutar otkrivenih ranjivih grupa. Socio-ekonomsko istraživanje, predviđeno Okvirom politike preseljenja (RPF), pruža modus za otkrivanje ranjivosti u vezi s otkupom zemljišta, plus potencijalni negativni uticaji na egzistenciju u vezi s aktivnostima skupljanja otpada.

Ugrožene grupe u zajednicama pogođenim projektom biti će dodatno potvrđene i konzultirane, prema potrebi, korištenjem namjenskih sredstava. Opis metoda angažmana koje će projekat poduzeti nalazi se u Planu uključivanja zainteresiranih strana (SEP) razvijenom za ovaj projekat.

⁷⁹ International Finance Corporation (2006)

9. PRAVNI OKVIR

9.1. Zahtjevi Svjetske banke

Okolišni i društveni okvir (2016)

U augustu 2016, Odbor izvršnih direktora WB-a odobrio je Okolišni i društveni okvir (ESF).⁸⁰ ESF je stupio na snagu u oktobru 2018. Od 1. oktobra 2018.g. ESF se primjenjuje na sva nova financiranja investicionih projekata WB. ESF je snažan i sveobuhvatan paket koji postavlja visoke standarde u smislu opsega i detaljnosti u zaštiti okoliša i upravljanju društvenim pitanjima. Njime se usklađuju okolišni i društveni zahtjevi WB sa zahtjevima drugih razvojnih institucija i postiže napredak u važnim područjima.

Okvir navodi opredijeljenost Banke za održivi razvoj, kroz politike i set okolišnih i društvenih standarda Banke koji imaju za cilj da podrže projekte zajmoprimaca, u cilju smanjenja siromaštva i povećanja prosperiteta na održiv način za dobrobit okoliša i građana. ESF također stavlja veći naglasak na izgradnju vlastitih kapaciteta zajmoprimaca za rješavanje okolišnih i društvenih pitanja.

Standardi će:

- (a) pružiti podršku Zajmoprimcima na primjeni dobre međunarodne prakse koja se odnosi na okolišnu i društvenu održivost;
- (b) pomoći Zajmoprimcima u ispunjavanju njihovih nacionalnih i međunarodnih okolišnih i društvenih obaveza;
- (c) poboljšati nediskriminaciju, transparentnost, učešće, odgovornost i upravljanje; i
- (d) poboljšati ishode održivog razvoja projekata trajnim angažmanom zainteresiranih strana.

ESF se sastoji od:

Slika 12. Okolišni i društveni okvir

⁸⁰ Dostupno na: <http://pubdocs.worldbank.org/en/837721522762050108/Environmental-and-Social-Framework.pdf>

Klasifikacija okolišnih i socijalnih rizika

Klasifikacija okolišnih i društvenih rizika

Banka klasificira sve projekte u jednu od četiri sljedeće grupe, i to:

- Visok rizik,
- Značajan rizik,
- Umjeren rizik,
- Nizak rizik.

Da bi se utvrdila odgovarajuća klasifikacija rizika, uzimaju se u obzir sljedeća pitanja:

- Vrsta, mjesto, osjetljivost i sadržaj projekta,
- Priroda i veličina potencijalnih okolišnih i društvenih rizika i uticaja,
- Kapacitet i opredijeljenost Zajmoprimca (uključujući bilo koju drugu agenciju odgovornu za realizaciju projekta) za upravljanje okolišnim i društvenim rizicima i uticajima na način koji je u skladu sa ESS.

Ostala područja rizika mogu biti relevantna za provođenje mjera i ishoda ublažavanja po okoliš i društvo u zavisnosti od konkretnog projekta i konteksta u kojem se razvija. To bi moglo uključivati pravna i institucionalna razmatranja; prirodu ublažavanja i predloženu tehnologiju; upravljačke strukture i zakonodavstvo; i razmatranja koja se odnose na stabilnost, sukob ili sigurnost.

Banka će redovno vršiti preispitivanje klasifikacije rizika dodijeljenog projektu, uključujući i tokom implementacije, te je mijenjati po potrebi kako bi osigurala da ona i dalje bude odgovarajuća.

Projekti koji se sastoje od više manjih pod-projekata

WB zahtijeva da Zajmoprimac provede odgovarajuću okolišnu i društvenu procjenu za pod-projekte, te pripremi i provede takve projekte, pod-projekte visokog, značajnog, umjerenog i niskog rizika, u skladu s lokalnim zakonodavstvom i zahtjevima ESS koje Banka smatra relevantnim za takvu vrstu pod-projekata, a prevladava stroži.

Sve E&S procjene podliježu prethodnom pregledu i odobrenju, sve dok Banka ne bude zadovoljna kvalitetom E&S instrumenata pripremljenih za pod-projekte. U tom slučaju, Banka može odlučiti napraviti ex-post preglede pod-projekata niskog i umjerenog rizika.

Okolišni i društveni standardi

Banka je posvećena pružanju podrške zajmoprimcima u pripremi i realizaciji projekata koji su okolišno i društveno održivi, i jačanju kapaciteta korisnika da u okvirima za okolišno i društveno upravljanje vrše procjenu okolišnih i društvenih rizika i uticaja projekata. U tom cilju, Banka je utvrdila konkretne okolišne i društvene standarde, koji su osmišljeni kako bi se izbjegli, sveli na najmanju mjeru, smanjili ili ublažili nepovoljni okolišni i društveni rizici i uticaji projekata. Navedene ESS prate Smjernice za okoliš, zdravlje i sigurnost WB (WB EHSG), Dobre međunarodne industrijske prakse (GIIP), Napomene o najboljim praksama, Tipski obrasci i Kontrolne liste.⁹² Implementacija WB EHSG i GIIP obvezna je prema ESF-u.

Željeni ishodi projekta opisani su u ciljevima svakog ESS, nakon čega slijede specifični zahtjevi koji pomažu Zajmoprimcima da postignu ove ciljeve sredstvima koja su primjerena prirodi i sadržaju projekta i proporcionalna nivou okolišnih i društvenih rizika i uticaja, čija je svrha izbjegavanje, minimiziranje, smanjenje ili ublažavanje nepovoljnih rizika i uticaja projekta na okoliš.

⁹² <http://www.worldbank.org/en/projects-operations/environmental-and-social-framework/brief/environmental-and-social-framework-resources#guidancenotes>

Tabela 13. ESS Svjetske banke relevantni za SWEEP Projekat

ESS standardi		Relevantnost za Projekat
ESS 1	Procjena i upravljanje okolišnim i društvenim rizicima i uticajima	Ovaj standard usmjerava pripremu okolišnih i društvenih instrumenata uključujući one koji su pripremljeni za SWEEP: (i) ESMF, (ii) SEP, (iii) RPF, (iv) LMP i odgovarajuću procjenu rizika za pojedinačne aktivnosti (pod-projekte) koje se provode u okviru Projekta.
ESS 2	Radna snaga i uslovi rada	SWEEP predviđa angažiranje direktnih radnika, ugovorenih radnika i radnika primarnih dobavljača, što zahtijeva primjenu ovog ESS. Lista za provjeru (čeklista) radne snage i usklađenosti te postupci monitoringa i evaluacije pripremljeni su kako bi bili uključeni kao obavezni u tendersku dokumentaciju osiguravajući usklađenost trećih strana, tj. različitih izvođača sa zahtjevima ESS2. Ta su pitanja obrađena u LMP-u Projekta.
ESS 3	Efikasnost resursa i sprječavanje i upravljanje zagađenjem	Građevinski radovi financirani u okviru ove pod-komponente će uključiti nastanak i zbrinjavanje otpada koji može biti kontaminiran i čiji je sastav nepoznat. Takođe postoji rizik od kontaminacije tla, površinske i podzemne vode procjednim vodama. Planovi će ispitati mogućnost smanjenja nastanka otpada, uvođenja recikliranja i istražiti prikupljanje, skladištenje i odvoz otpada s gradilišta, uzimajući u obzir zaštitu okolnog područja. Sve aktivnosti zbrinjavanja otpada će uključiti adekvatne prakse ublažavanja i rehabilitacije, kako bude prikladno, obzirom da će doći do unaprijeđenja zbrinjavanja otpada kao rezultat unaprijeđene infrastrukture za prikupljanje, odvajanje i odlaganje. Otpadne/procjedne vode s deponija i metan će se prikupljati i tretirati. Radovi mogu rezultirati značajnim uticajem na vodu i tlo i zagađenjem zraka.
ESS 4	Zdravlje i sigurnost zajednice	Ovaj standard utvrđuje zahtjeve za izbjegavanje ili minimiziranje izloženosti zajednice saobraćajnim i sigurnosnim rizicima, bolestima i opasnim materijama povezanim s projektom i opasnim materijama te za uspostavljanje učinkovitih mjera za rješavanje hitnih slučajeva. ESMP specifičan za lokaciju ili ESMP čeklista daju smjernice izvođaču za realizaciju odgovarajućih zdravstvenih i sigurnosnih mjera u zajednici.
ESS 5	Otkup zemljišta, ograničenja u korištenju zemljišta i prisilno preseljenje	SWEEP uključuje mogućnost otkupa zemljišta. Kako bi se rizik sveo na najmanju moguću mjeru, pripremljen je odgovarajući RPF na nivou projekta, dok će se prema potrebi izraditi za lokaciju specifičan RP. Skupljači sekundarnih sirovina mogu biti pogođeni ekonomskim raseljavanjem ili ograničenjem prikupljanja sekundarnih sirovina, ali ne otkupom zemljišta, što treba biti definirano tokom implementacije projekta.
ESS 6	Očuvanje biodiverziteta i održivo upravljanje živim prirodnim resursima	Obzirom da Projekt uključuje i proširivanje deponija na postojećim lokacijama i izgradnju novih, ESS6 je relevantan. Međutim, vjerovatno je da će se gradnja tih objekata planirati u blizini urbanih područja, te se stoga očekuje da imaju minimalan uticaj na prirodna staništa i biodiverzitet.
ESS 8	Kulturno nasljeđe	Iako se trenutno ne predviđa odvijanje aktivnosti proširivanja ili izgradnje deponija u blizini lokacija poznatog kulturnog nasljeđa ili arheoloških nalazišta, ipak postoji mogućnost da građevinski radovi, naročito iskopi, utiču negativno na kulturno nasljeđe.
ESS 10	Angažman zainteresiranih strana i objavljivanje informacija	Aktivnosti Projekta će uticati na ljude. U skladu sa zahtjevima ovog ESS-a, za ovaj Projekat izrađen je Plan angažmana zainteresiranih strana, uključujući Projektni Mehanizam rješavanja žalbi.

Projekti koje podržava WB moraju biti u skladu sa sljedećim ESS:

ESS 1: Procjena i upravljanje okolišnim i društvenim rizicima i uticajima

Okolišni i društveni standard 1 (ESS1) utvrđuje odgovornosti Zajmoprimca za procjenu, upravljanje i nadzor okolišnih i društvenih rizika i uticaja u svakoj fazi projekta kojeg Banka podržava kroz financiranje investicijskih projekata, kako bi se postigli okolišni i društveni ishodi u skladu sa ESS.

Ciljevi ESS1 su:

- utvrditi, ocijeniti i upravljati okolišnim i društvenim rizicima i uticajima projekta na način usklađen sa ESS.
- Usvojiti pristup hijerarhije ublažavanja:
 - o Predvidjeti i izbjeći rizike i uticaje;
 - o Tamo gdje izbjegavanje nije moguće, minimizirati ili smanjiti rizike i uticaje na prihvatljive nivoe;
 - o Nakon što se rizici i uticaji smanje, ublažiti ih; i
 - o Tamo gdje ostaju značajni preostali uticaji, nadoknaditi ih ili otkloniti, tamo gdje je to tehnički⁹³ i

⁹³ Tehnička izvodljivost zasniva se na tome mogu li se predložene mjere i radnje provesti s komercijalno dostupnim vještinama, opremom i materijalima, uzimajući u obzir prevladavajuće lokalne faktore kao što su klima, geografska obilježja, demografija, infrastruktura, sigurnost, upravljanje, kapacitet i operativna pouzdanost

financijski⁹⁴ izvodljivo.

- Usvajati diferencirane mjere tako da štetni uticaji ne padnu nesrazmjerno na one koji su u nepovoljnom položaju ili ugroženi, te da ne budu u nepovoljnom položaju u ostvarivanju razvojnih koristi i iskorištavanju prilika koje proizlaze iz projekta.
- Koristiti nacionalne okolišne i socijalne institucije, sisteme, zakone, propise i postupke u procjeni, razvoju i realizaciji projekata, kad god je to prikladno.
- Promicati poboljšane okolišne i društvene učinke na načine koji prepoznaju i poboljšavaju kapacitete Zajmoprimca.

ESS1 uključuje sljedeće priloge koji čine dio ESS1 i detaljnije utvrđuju određene zahtjeve:

- Prilog 1: Okolišna i društvena procjena,
- Prilog 2: Plan okolišnih i socijalnih obaveza,
- Prilog 3: Upravljanje izvođačima.

Zajmoprimac će procijeniti, upravljati i nadzirati okolišne i društvene rizike i uticaje projekta tokom životnog ciklusa projekta kako bi udovoljio zahtjevima ESS na način i u roku prihvatljivom za Banku.

U okviru ESS1, zajmoprimac je dužan:

- Provesti okolišnu i društvenu procjenu predloženog projekta, uključujući angažman zainteresiranih strana;
- Poduzeti uključivanje zainteresiranih strana i objaviti odgovarajuće informacije u skladu sa ESS10;
- Izraditi ESCP i implementirati sve mjere i aktivnosti utvrđene u pravnom sporazumu, uključujući i u ESCP;
- Provoditi monitoring i izvještavanje o učinku projekta u području zaštite okoliša i društvenih pitanja prema ESS.

ESS1 takođe se primjenjuje na sve pridružene objekte/aktivnosti koji moraju udovoljavati zahtjevima ESS u mjeri u kojoj Zajmoprimac ima kontrolu ili uticaj nad takvim pridruženim objektima/aktivnostima.⁹⁵

Okolišna i socijalna procjena bit će srazmjerna rizicima i uticajima projekta, a njome će se procijeniti na integriran način svi relevantni direktni, indirektni i kumulativni okolišni i društveni rizici i uticaji u toku cijelog životnog ciklusa projekta.

Kada je riječ o projektima koji uključuju više manjih pod-projekata koji se identificiraju, pripremaju i implementiraju u toku Projekta, Zajmoprimac mora provesti odgovarajuću okolišnu i društvenu procjenu korištenjem instrumenta pod nazivom Okvir za okolišno i društveno upravljanje (ESMF). ESMF utvrđuje principe, pravila, smjernice i procedure za procjenu okolišnih i društvenih rizika i uticaja budućih pod-projekata.

ESS 2: Radna snaga i uslovi rada

Okolišni i društveni standard 2 (ESS2) prepoznaje važnost otvaranja radnih mjesta i ostvarivanja dohotka s ciljem smanjenja siromaštva i ekonomskog razvoja. Zajmoprimci mogu promicati zdrave odnose radnika i uprave i poboljšati razvojne koristi projekta pravednim postupanjem s radnicima na projektu i pružanjem sigurnosti, a opseg njegove primjene ovisi o vrsti radnih odnosa između Zajmoprimca i radnika na projektu. Pojam "radnik na projektu" odnosi se na:

- ljude zaposlene ili angažirane direktno od strane Zajmoprimca (uključujući predlagača projekta i agencije za implementaciju projekta) da rade direktno u vezi sa projektom (direktni radnici);
- ljude zaposlene ili angažirane preko trećih lica za obavljanje rada vezanog za osnovne funkcije projekta, bez obzira na lokaciju (ugovoreni radnici);
- ljude zaposlene ili angažirane od strane primarnih dobavljača Zajmoprimca (radnici primarnih dobavljača); i
- ljude zaposlene ili angažirane na obavljanju rada u zajednici (radnici u zajednici).

Ciljevi ESS 2 su:

- Poticati zaštitu i zdravlje na radu.
- Poticati pravedno postupanje, nediskriminaciju i jednake prilike za radnike na projektu.
- Zaštititi radnike na projektu, uključujući ugrožene radnike kao što su žene, osobe s invaliditetom, djeca (radno sposobna, u skladu sa ovim ESS) i radnici migranti, ugovorni radnici, radnici u zajednici i radnici primarnih dobavljača.
- Spriječiti korištenje svih oblika prisilnog rada i dječjeg rada.
- Podržati načela slobode udruživanja i kolektivnog pregovaranja radnika na projektu na način koji je u skladu s

⁹⁴ Financijska izvodljivost zasniva se na relevantnim financijskim razmatranjima, uključujući relativnu veličinu inkrementalnih troškova usvajanja takvih mjera i radnji u poređenju s ulaganjima, operativnim troškovima i troškovima održavanja projekta, te na tome mogu li ti dodatni troškovi učiniti Zajmoprimca neodrživim

⁹⁵ Izraz "pridruženi objekti" označava objekte ili aktivnosti koji se ne financiraju kao dio projekta i koji su: (a) direktno i značajno povezani s projektom; (b) provedeni ili se planiraju provesti istovremeno s projektom; i (c) nužni da bi projekt bio održiv i ne bi bili izgrađeni, prošireni ili provedeni da nema projekta. Da bi objekti ili aktivnosti bili pridruženi objekti, moraju ispunjavati sva tri kriterija.

domaćim zakonodavstvom.

- Osigurati radnicima na projektu pristupačna sredstva za izražavanje bojazni koje se odnose na radno mjesto.

Primjenjivost ESS2 utvrđuje se tokom okolišne i društvene procjene prema ESS1. Zajmoprimac mora izraditi i implementirati pisane procedure upravljanja radnom snagom primjenjive na projekt. Ovim se procedurama utvrđuje način na koji će se upravljati projektnim radnicima, u skladu sa zahtjevima domaćih zakona i ESS2.

ESS 3: Efikasnost resursa i sprječavanje i upravljanje zagađenjem

Okolišni i društveni standard 3 (ESS3) utvrđuje zahtjeve za efikasnošću resursa i sprječavanjem i upravljanjem zagađenjem u toku cijelog životnog ciklusa projekta u skladu sa GIIP. Primjenjivost ovog ESS utvrđuje se u toku okolišne i društvene procjene.

Zajmoprimac je dužan uzeti u obzir ambijentalne uvjete i primijeniti tehnički i financijski izvodljive mjere za poboljšanje efikasne potrošnje energije, vode i sirovina, kao i drugih resursa. Takve mjere integrirat će principe čistije proizvodnje u dizajn proizvoda i proizvodne procese kako bi se sačuvala sirovine, energija, voda i drugi resursi. Mjere moraju biti proporcionalne rizicima i uticajima povezanim s projektom te u skladu s obaveznim GIIP, u prvom redu WB EHSG.⁹⁶

Ciljevi ESS3 su:

- Promicati održivo korištenje resursa, uključujući energiju, vodu i sirovine,
- Izbjeći ili svesti na najmanju mjeru uticaj na ljudsko zdravlje i okoliš izbjegavanjem ili minimiziranjem zagađenja izazvanog projektnim aktivnostima,
- Izbjeći ili svesti na najmanju mjeru emisiju klimatskih zagađujućih tvari s kratkotrajnim i dugotrajnim uticajem,
- Izbjeći ili svesti na najmanju mjeru proizvodnju opasnog i neopasnog otpada,
- Svesti na najmanju mjeru i upravljati rizicima i uticajima vezanim za upotrebu pesticida.

Osim toga, Zajmoprimac će izbjegavati emisiju zagađujućih tvari ili će, kada izbjegavanje nije izvodljivo, minimizirati i kontrolirati koncentraciju i maseni protok njihove emisije koristeći granične vrijednosti i mjere predviđene domaćim zakonodavstvom ili WB EHSG,⁹⁷ ovisno o tome koje je strožije. To se odnosi na ispuštanje zagađujućih tvari u zrak, vodu i zemljište uslijed rutinskih, nerutinskih i incidentnih okolnosti, i sa potencijalom za lokalne, regionalne i prekogranične uticaje.

Sprječavanje i upravljanje zagađenjem uključuje upravljanje:

- Zagađenjem zraka,
- Opasnim i neopasnim otpadom,
- Hemikalijama i opasnim materijama,
- Pesticidima.

ESS 4: Zdravlje i sigurnost zajednice

Okolišni i društveni standard 4 (ESS4) prepoznaje da projektne aktivnosti, oprema i infrastruktura mogu povećati izloženost zajednice rizicima i uticajima. Uz to, na zajednice koje su već izložene uticajima klimatskih promjena projektne aktivnosti takođe mogu ubrzano i pojačano uticati. ESS 4 bavi se rizicima povezanim sa zdravljem, sigurnošću i zaštitom i uticajima na zajednice zahvaćene projektom i odgovarajućom odgovornošću Zajmoprimalca za izbjegavanje ili minimiziranje takvih rizika i uticaja, uz obraćanje posebne pažnje na ljude koji bi, zbog njihovih posebnih okolnosti, mogli biti ugroženi.

Ciljevi ESS 4 su sljedeći:

- Predvidjeti i izbjeći nepovoljne uticaje na zdravlje i zaštitu zajednica zahvaćenih projektom u toku životnog ciklusa projekta kako iz rutinskih, tako i iz nerutinskih okolnosti.
- Poticati kvalitet i sigurnost, kao i razmatranja vezana za klimatske promjene, u projektiranju i građenju infrastrukture, uključujući brane.
- Izbjegavati ili minimizirati izlaganja zajednica rizicima u saobraćaju i rizicima za sigurnost cestovnog saobraćaja, bolestima i opasnim materijama vezanim za projekt.
- Imati uspostavljene djelotvorne mjere za vanredne okolnosti.
- Osigurati da se zaštita osoblja i imovine provodi tako da se izbjegavaju ili minimiziraju rizici za zajednice zahvaćene projektom.

⁹⁶ Okolišne, zdravstvene i sigurnosne smjernice Grupacije WB, dostupno na: https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/Topics_Ext_Content/IFC_External_Corporate_Site/Sustainability-At-IFC/Policies-Standards/EHS-Guidelines/

⁹⁷ Ibid

Primjenjivost ovog ESS-a utvrđuje se u toku okolišne i društvene procjene u okviru ESS 1.

Zajmoprimac će procijeniti rizike i uticaje projekta na zdravlje i sigurnost pogođenih zajednica tokom životnog ciklusa projekta, uključujući one koji bi zbog svojih posebnih okolnosti mogli biti ugroženi. Zajmoprimac će identificirati rizike i uticaje i predložiti mjere ublažavanja u skladu s hijerarhijom ublažavanja.

ESS 5: Otkup zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i prisilno preseljenje

Okolišni i društveni standard 5 (ESS5) prepoznaje da otkup zemljišta u vez s projektom i ograničenja u korištenju zemljišta mogu imati negativne učinke na zajednice i pojedince. Otkup zemljišta u vezi s projektom ili ograničenja korištenja zemljišta mogu uzrokovati fizičko raseljavanje (preseljenje, gubitak stambenog zemljišta ili gubitak smještaja), ekonomsko raseljavanje (gubitak zemlje, imovine ili pristupa imovini, što dovodi do gubitka izvora prihoda ili drugih načina egzistencija), ili oboje. Izraz "prisilno preseljenje" odnosi se na ove prethodno pomenute uticaje. Preseljenje se smatra prisilnim kada pogođene osobe ili zajednice nemaju pravo odbiti otkup zemljišta ili ograničenja u korištenju zemljišta koja rezultiraju raseljavanjem.

Ciljevi ESS5 su:

- Izbjeći prisilno preseljenje ili, kad je to neizbježno, minimizirati prisilno preseljenje istražujući alternative dizajna projekata.
- Izbjeći deložaciju.
- Ublažiti neizbježne nepovoljne društvene i ekonomske uticaje otkupa zemljišta ili ograničenja korištenja zemljišta:
 - blagovremenom nadoknadom gubitka imovine po zamjenskim troškovima, i
 - pružanjem pomoći preseljenim osobama u njihovim naporima da poboljšaju ili barem obnove svoje izvore egzistencije i životni standard, u stvarnom smislu, na nivo prije preseljenja ili na nivo koji je prevladavao prije početka implementacije projekta, ovisno o tome što je veće;
- Poboľjšati životne uslove siromašnih ili ugroženih osoba koje su fizički preseljene, osiguravanjem odgovarajućeg smještaja, pristupa uslugama i objektima i zaštiti posjeda.
- Pripremiti i provoditi aktivnosti preseljenja kao programe održivog razvoja, obezbjeđujući dovoljno investicionih sredstava koji omogućuju preseljenim osobama ostvarivanje direktne koristi od projekta, koliko se prirodom projekta to može opravdati.
- Obezbijediti da se aktivnosti preseljenja planiraju i provode uz odgovarajuće pružanje informacija, svrsishodne konsultacije i informirano učešće osoba zahvaćenih projektom.

Urađen je Okvir politike preseljenja i za svaki pod-projekt koji uključuje otkup zemljišta i prisilno preseljenje, bez obzira na to postoji li fizičko preseljenje, uradit će se RP u skladu s RPF, kojeg će odobriti WB i isti će biti javno objavljen. Proces probira (screeninga) će se primijeniti na sve pod-projekte koji mogu uključivati eksproprijaciju zemljišta. Primjenjivost ovog ESS utvrđuje se u toku okolišne i društvene procjene u okviru ESS1.

ESS 6: Očuvanje biološke raznolikosti i održivo upravljanje živim prirodnim resursima

Okolišni i društveni standard 6 (ESS6) primjenjiv je na sve projekte koji potencijalno utiču na biološku raznolikost ili staništa, bilo pozitivno ili negativno, direktno ili indirektno, ili njihov uspjeh zavisi od biološke raznolikosti. Primjenjuje se i na projekte koji uključuju primarnu proizvodnju i/ili korištenje živih prirodnih resursa.⁹⁸

ESS6 prepoznaje da su zaštita i očuvanje biološke raznolikosti i održivo upravljanje živim prirodnim resursima od ključne važnosti za održivi razvoj. Biološka raznolikost definira se kao razlike među živim organizmima iz svih izvora, uključujući, između ostalog, kopnene, morske i druge vodene ekosisteme i okolišne komplekse čiji su dio; to uključuje raznolikost unutar vrsta, između vrsta i ekosistema. Uticaji na biološku raznolikost stoga se često mogu negativno odraziti na pružanje usluga ekosistema.⁹⁹

Ciljevi ESS6 su:

- Štititi i očuvati biološku raznolikost i staništa.
- Primijeniti hijerarhiju ublažavanja u projektiranju i realizaciji projekata, koji bi mogli uticati na biološku raznolikost.
- Promicati održivo upravljanje živim prirodnim resursima.
- Podržati izvore izdržavanja lokalnih zajednica, uključujući autohtone narode, i inkluzivni ekonomski razvoj, usvajanjem praksi koje integriraju potrebe očuvanja i razvojne prioritete.

Zajmoprimac je dužan izbjegavati nepovoljne uticaje na biološku raznolikost i staništa. Kada izbjegavanje štetnih uticaja

⁹⁸ Korištenje živih prirodnih resursa kao što su riba i druge vrste vodenih i kopnenih organizama i drvene građe, odnosi se na proizvodne aktivnosti koje uključuju vadenje ovih resursa iz prirodnih i modificiranih ekosistema i staništa.

⁹⁹ Zahtjevi koji se odnose na usluge ekosistema navedeni su u ESS1.

nije moguće, Zajmoprimac će implementirati mjere za minimiziranje štetnih uticaja i obnovu biološke raznolikosti u skladu sa hijerarhijom ublažavanja navedenom u ESS1 i sa zahtjevima iz ovog ESS. U slučajevima kada su utvrđeni značajni rizici i štetni uticaji na biološku raznolikost, Zajmoprimac će izraditi i implementirati Plan upravljanja bioraznolikošću.¹⁰⁰

ESS 8: Kulturno nasljeđe

Okolišni i društveni standard 8 (ESS 8) prepoznaje da kulturno nasljeđe pruža kontinuitet u materijalnom i nematerijalnom obliku između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Ljudi se identificiraju s kulturnim nasljeđem kao odrazom i izrazom svojih vrijednosti, vjerovanja, znanja i tradicije koji se neprestano razvijaju. Kulturno nasljeđe je u mnogim svojim oblicima važno kao izvor vrijednih naučnih i historijskih informacija, kao ekonomsko i društveno dobro za razvoj i kao sastavni dio kulturnog identiteta i prakse ljudi. ESS 8 utvrđuje mjere namijenjene zaštiti kulturnog nasljeđa tokom životnog ciklusa projekta. Također utvrđuje opće odredbe o rizicima i uticajima na kulturno nasljeđe iz projektnih aktivnosti.

Ciljevi ESS 8 su sljedeći:

- Štititi kulturno nasljeđe od štetnih uticaja projektnih aktivnosti i podržati njegovo očuvanje;
- Baviti se kulturnim nasljeđem kao sastavnim aspektom održivog razvoja;
- Poticati svrshodne konsultacije sa zainteresiranim stranama u vezi s kulturnim nasljeđem;
- Poticati pravednu raspodjelu koristi od korištenja kulturnog nasljeđa.

Zahtjevi iz ovog ESS8 primjenjivat će se na sve projekte za koje je vjerovatno da će imati rizike ili uticaje na kulturno nasljeđe. To će uključivati projekt koji:

- Uključuje iskope, rušenje, premještanje zemlje, plavljenje ili druge promjene u fizičkom okruženju;
- Je lociran unutar zakonom zaštićenog područja ili zakonom utvrđene zaštitne zone;
- Je lociran na, ili u blizini, priznatog područja kulturnog nasljeđa;
- Je izričito kreiran u cilju podrške očuvanju, upravljanju i korištenju kulturnog nasljeđa.

Zahtjevi ESS8 primjenjuju se na kulturno nasljeđe bez obzira je li zakonski zaštićeno ili je prethodno identificirano.

ESS10: Uključivanje zainteresiranih strana i objavljivanje informacija

Okolišni i društveni standard 10 (ESS10) prepoznaje važnost otvorene i transparentne saradnje između Zajmoprimca i zainteresiranih strana u projektu, kao bitnog elementa dobre međunarodne prakse. Djelotvornim uključivanjem zainteresiranih strana može se unaprijediti okolišna i društvena održivost projekata, kao i poboljšati prihvaćanje projekata i dati značajan doprinos uspješnom dizajniranju i implementaciji projekata.

Angažman zainteresiranih strana je inkluzivan postupak koji se provodi tokom životnog ciklusa projekta. Ako je pravilno osmišljen i implementiran, podržava razvoj snažnih, konstruktivnih i reaktivnih odnosa koji su važni za uspješno upravljanje okolišnim i društvenim rizicima projekta. Angažman zainteresiranih strana najučinkovitiji je kada se započne u ranoj fazi procesa pripreme projekta i sastavni je dio ranih projektnih odluka i procjene, upravljanja i monitoringa okolišnih i društvenih rizika i uticaja projekta.

Ciljevi ESS 10 su:

- Uspostaviti sistematski pristup za uključivanje zainteresiranih strana koji će pomoći zajmoprimcima u identifikaciji zainteresiranih strana i izgradnji i održavanju konstruktivnog odnosa sa njima, naročito sa stranama pod uticajem projekta.
- Procijeniti nivo interesa i podrške zainteresiranih strana za projekt i omogućiti uvažavanje stavova zainteresiranih strana u dizajnu i provođenju projekta u oblasti zaštite okoliša i društvenih pitanja.
- Poticati i osigurati sredstva za djelotvornu i inkluzivnu saradnju sa stranama zahvaćenim projektom u toku cijelog životnog ciklusa projekta na pitanjima koja bi potencijalno mogla uticati na njih.
- Osigurati blagovremeno, razumljivo, pristupačno i adekvatno objavljivanje odgovarajućih projektnih informacija zainteresiranim stranama o okolišnim i društvenim rizicima i uticajima
- Osigurati stranama zahvaćenim projektom pristupačna i inkluzivna sredstva za iznošenje problema i žalbi, kao i omogućiti zajmoprimcima da pruže odgovor i upravljaju tim žalbama.

ESS10 se odnosi na sve projekte koje Banka podržava financiranjem investicijskih projekata. Zajmoprimac stupa u interakciju sa zainteresiranim stranama kao sastavni dio okolišne i društvene procjene projekta te dizajna i realizacije projekta, kako je navedeno u ESS1.

U smislu ovog ESS, "zainteresirana strana" se odnosi na pojedince ili grupe:

¹⁰⁰ Ovisno o prirodi i veličini rizika i uticaja, da bi se projekt bavio kulturnim nasljeđem kao integralnim aspektom održivog razvoja, Plan upravljanja bioraznolikošću može biti samostalni dokument ili se može uključiti kao dio Plana za okolišnih i društvenih obaveza pripremljen prema ESS1.

- na koje projekat utiče ili bi mogao uticati (osobe zahvaćene projektom),
- koje mogu biti zainteresirane za projekat (ostale zainteresirane strane).

Ostali primjenjivi kriteriji i smjernice

ESS6: Očuvanje biološke raznolikosti i održivo upravljanje živim prirodnim resursima.¹⁰¹ Ovaj standard primjenjiv je na sve projekte koji potencijalno utiču na biološku raznolikost ili staništa (uključujući šume), bilo pozitivno ili negativno, direktno ili indirektno, ili njihova uspješnost zavisi od biološke raznolikosti. Primjenjuje se i na projekte koji uključuju korištenje živih prirodnih resursa. Oni mogu uključivati: šumarstvo, bilo u prirodnim šumama ili u plantažama, kao i skupljanje sekundarnih šumskih proizvoda koji se mogu koristiti iz prirodnih šuma.

Ključni elementi ovoga standarda koji se odnose na šume i djelatnosti u šumarstvu daju se u nastavku.

U područjima staništa od kritičnog značaja, Zajmoprimac neće provoditi nikakve projektne aktivnosti koje imaju potencijalne štetne uticaje, osim ako nisu ispunjeni svi sljedeći uvjeti:

- Projekt neće uključivati značajnu prenamjenu ili značajnu degradaciju staništa od kritičnog značaja;
- U okolnostima u kojima projekt uključuje podizanje novih šuma ili pošumljavanje time se neće mijenjati sastav, niti degradirati ni jedno stanište od kritičnog značaja.

Zajmoprimac u projektima koji uključuju korištenje živih prirodnih resursa procijenit će ukupnu održivost ovih aktivnosti, kao i njihov potencijalni uticaj na lokalna, obližnja ili ekološki povezana staništa i biološku raznolikost.

Ako projekat uključuje šumske plantaže/nasade (osobito projekti koji uključuju krčenje zemljišta ili pošumljavanje), Zajmoprimac će takve projekte locirati na zemljištu koje je već prenamijenjeno ili jako degradirano. S obzirom na mogućnost da projekti plantaža uvedu invazivne strane vrste i ugroze biološku raznolikost, takvi projekti će biti osmišljeni na način da se spriječe i ublaže potencijalne prijetnje prirodnim staništima. Kada Zajmoprimac ulaže u proizvodno šumarstvo u prirodnim šumama, tim šumama se treba gospodariti održivo. Kada projekti uključuju korištenje živih prirodnih resursa, Zajmoprimac će zahtijevati da se tim resursima upravlja na održiv način. Posebno su šume i vodeni sistemi glavni izvori ovih resursa i njima je potrebno upravljati kako je navedeno u nastavku.

- Za projekte koji uključuju komercijalne operacije sječe šuma na industrijskom nivou, Zajmoprimac će osigurati da su takve operacije certificirane u okviru neovisnog sistema certificiranja šuma ili će se pridržavati vremenski ograničenog akcijskog plana koji je prihvatljiv za Banku za certificiranje tog sistema. Nezavisni sistem certificiranja šuma zahtijevat će neovisnu procjenu uspješnosti upravljanja šumama od treće strane. Biće isplativ i utemeljen na objektivnim i mjerljivim standardima učinkovitosti koji su definirani na nacionalnoj razini i usklađeni sa međunarodno prihvaćenim načelima i kriterijima održivog upravljanja šumama.
- Za projekte koji uključuju operacije sječe šuma koje provode mali proizvođači, lokalne zajednice pod lokalnim šumskom upravom ili subjekti s ugovorom o zajedničkom upravljanju šumama, ako takvi poslovi nisu direktno povezani sa operacijom na industrijskom nivou, Zajmoprimac će osigurati da su:
 - dostigli standard održivog upravljanja šumama koji je urađen uz značajno učešće osoba zahvaćenih projektom, u skladu s načelima i kriterijima održivog upravljanja šumama, čak i ako nisu formalno certificirani; ili
 - pridržavati se vremenski ograničenog akcijskog plana za dostizanje takvog standarda. Akcijski plan će se izraditi uz značajno sudjelovanje osoba zahvaćenih projektom i bit će prihvatljiv Banci. Zajmoprimac će osigurati da se sve takve operacije nadziru uz značajno sudjelovanje osoba zahvaćenih projektom.

9.2 Pregled okolišnih i društvenih zahtjeva u FBiH

Postupak procjene uticaja na okoliš

Nadležnost za postupak procjene uticaja na okoliš (EIA) u FBiH podijeljena je između Federalnog ministarstva okoliša i turizma (FMOT) i kantonalnih ministarstava nadležnih za okoliš. Postupak izdavanja okolinskih dozvola u FBiH propisan je:

- Zakonom o zaštiti okoliša FBiH,¹⁰²
- Uredbom o projektima za koje je obavezna procjena uticaja na okoliš i projektima za koje se odlučuje o potrebi procjene uticaja na okoliš,¹⁰³

¹⁰¹ Smjernice za Zajmoprimca, Okolišni i društveni okvir za IPF Operacije, ESS6: Očuvanje biološke raznolikosti i održivo upravljanje živim prirodnim resursima, Prvo izdanje objavljeno Juna 2018.

¹⁰² "Službene novine FBiH", br. 15/21

¹⁰³ "Službene novine FBiH", br. 51/21

- Uredbom kojom se utvrđuju pogoni i postrojenja koja moraju imati okolinsku dozvolu,¹⁰⁴
- Pravilnikom o sadržaju Studije uticaja na okoliš.¹⁰⁵

Za projekte za koje je obavezna procjena uticaja na okoliš i projekte za koje se odlučuje o potrebi procjene uticaja na okoliš postupak procjene započinje podnošenjem Zahtjeva za prethodnu procjenu uticaja FMOT-u. Zahtjev pripremaju pravne osobe ovlaštene od FMOT-a. Sadržaj Zahtjeva propisan je Zakonom o zaštiti okoliša. Zahtjev mora sadržavati sljedeće:

- opis projekta, uključujući podatke o njegovoj namjeni i veličini,
- izvod iz prostorno-planskog akta;
- podaci o vrsti i količini materijala koji će biti korišteni, te vrsti i količini emisija,
- opis mogućih uticaja projekta na okoliš u toku njegove izgradnje, u toku njegovog rada ili eksploatacije i u fazi prestanka rada,
- opis osnovnih i pomoćnih sirovina i ostalih izvora energije,
- opis okoliša na području pod uticajem projekta,
- kratak pregled alternativnih rješenja sa obzirom na uticaje na okoliš,
- informacije o mogućim teškoćama na koje je naišao podnosilac zahtjeva pri prikupljanju podataka, i
- netehnički rezime informacija

FMOT putem svoje web stranice javno objavljuje elektronsku verziju Zahtjeva te poziva zainteresirane strane da dostave svoje pisane primjedbe i prijedloge. Nakon provedenog postupka prethodne procjene uticaja na okoliš i utvrđenog činjeničnog stanja FMOT donosi Rješenje kojim se utvrđuje:

- da nije potrebno dalje provođenje procjene uticaja na okoliš; ili
- da je obavezno provođenje procjene uticaja na okoliš, te se određuje obaveza izrade studije o procjeni uticaja na okoliš, obim i sadržaj Studije.

FMOT putem svoje web stranice javno objavljuje elektronsku verziju Studije o procjeni uticaja na okoliš, obavještava i poziva sve zainteresirane strane na javnu raspravu, te imenuje Stručnu komisiju za ocjenu Studije. U roku od 30 dana od završetka javne rasprave mora biti dovršena ocjena Stručne komisije. Nakon završenog postupka ocjene Studije, FMOT u roku od 60 dana donosi Rješenje o odobrenju ili odbijanju Studije. U slučaju odbijanja Studije, novi Studija se može predati najranije nakon 6 mjeseci od Rješenja o odbijanju Studije. **U skladu sa zakonodavstvom FBiH, za predviđene Projektnih aktivnosti nije potrebna EIA. Za pogone i postrojenja koji moraju imati okolišnu dozvolu, postupak izdavanja okolišne dozvole započinje podnošenjem FMOT-u Zahtjeva za okolišnu dozvolu, a FMOT je dužan izdati dozvolu ili odbiti zahtjev za okolišnu dozvolu u roku od 90 dana. U skladu sa zakonodavstvom FBiH, za jedan dio predviđenih Projektnih aktivnosti potrebna je okolišna dozvola. Nakon konačnog odabira podprojekata koji će biti dio SWEEP projekta znaće se i za koje će pod-projekte biti potrebno ishodovati okolinsku dozvolu i na kojem nivou a za neke su ti procesi već završeni.**

Propisi o upravljanju otpadom

U FBiH, upravljanje otpadom je regulisano je Zakonom o upravljanju otpadom FBiH.¹⁰⁶ Prema Zakonu o zaštiti okoliša FBiH, Zahtjev za okolišnu dozvolu mora biti popraćen Planom upravljanja otpadom. Plan upravljanja otpadom sadrži sljedeće:

- Dokumentaciju o otpadu koji proizvodi poduzeće (porijeklo, vrsta otpada u skladu sa listom klasifikacije otpada, sastav, količina),
- Mjere koje se trebaju poduzeti radi sprječavanja proizvodnje otpada, posebice kada se radi o opasnom otpadu,
- Odvajanje otpada, posebice opasnog otpada od druge vrste otpada i od otpada koji će se ponovo koristiti,
- Prakse odlaganja otpada,
- Metode tretmana i/ili odlaganja otpada.

Pravilnik o građevinskom otpadu sa listama¹⁰⁷ utvrđuje se lista kategorija otpada prema djelatnostima u kojima se proizvodi. Neke kategorije otpada koji će se možda proizvoditi kao rezultat aktivnosti koje će biti potencijalno uključene u ovaj Projekt prezentirane su u Tabeli 15.

Opasnim otpadom iz građevinske djelatnosti upravlja se u skladu sa Pravilnikom o građevnom otpadu.¹⁰⁸ Ovim propisom propisano je upravljanje građevinskim otpadom koji sadrži azbest, kako je objašnjeno u *Poglavlju „Postojeća*

¹⁰⁴ “Službene novine FBiH”, br. 51/21

¹⁰⁵ “Službene novine FBiH”, br. 63/21

¹⁰⁶ “Službene novine FBiH”, br. 33/03, 72/09 i 92/17

¹⁰⁷ “Službene novine FBiH”, br. 9/05

¹⁰⁸ “Službene novine FBiH”, br. 93/19

infrastruktura za zbrinjavanje građevinskog otpada i opasnog otpada“.

Tabela 14. Kategorije otpada relevantne za Projekt

Kategorija otpada	Kod
Zauljeni otpad koji nije specificiran na drugi način	13 08
- otpad koji nije na drugi način specificiran	13 08 99*
Otpad iz električne i elektronske opreme	16 02
- stara oprema koja sadrži PCB-e ili je onečišćena istima	16 02 10*
- stara oprema koja sadrži hlоро-fluorougljovodonike, HCFC, HFC	16 02 11*
- stara oprema koja sadrži slobodni azbest	16 02 12*
- stara oprema koja sadrži opasne komponente koje nisu gore navedene	16 02 13*
Beton, cigla, crijep i keramika	17 01
Drvo, staklo i plastika	17 02
Metali (uključujući njihove legure)	17 04
- metalni otpad onečišćen/kontaminiran opasnim materijama	17 04 09*
Zemlja (uključujući iskopanu zemlju s onečišćenim/kontaminiranih lokacija), kamenje i iskop od rada bagera	17 05
Izolacioni materijali i građevinski materijali koji sadrže azbest	17 06*
- izolacioni materijali koji sadrže azbest	17 06 01*
- ostali izolacijski materijali koji se sastoje od ili sadrže opasne materije	17 06 03*
- građevinski materijali koji sadrže azbest	17 06 05*
Ostali građevinski otpad i otpad od rušenja	17 09

Propisi o upravljanju vodama

Zakonom o vodama FBiH¹⁰⁹ uređuje se upravljanje vodama i to: zaštita voda, korištenje voda, zaštita od štetnog djelovanja voda i uređenje vodotoka i drugih voda.

Pravilnikom o uvjetima za ispuštanje otpadnih voda u okoliš i sisteme javne odvodnje FBiH¹¹⁰ utvrđuju se: uvjeti za prikupljanje, prečišćavanje i ispuštanje komunalnih otpadnih voda; uvjeti prečišćavanja i ispuštanja tehnoloških otpadnih voda u okoliš ili sisteme javne odvodnje; granične vrijednosti emisija otpadnih voda pri ispuštanju u okoliš ili sisteme javne odvodnje; rokovi za postizanje graničnih vrijednosti; te praćenje i ispitivanje otpadnih voda.

Zakon o vodama propisuje da se moraju pribaviti vodni akti. Bez obzira na njihov uticaj na zahvatanje vode u svim industrijama i djelatnostima, posebno za industriju i energetiku, kao i za bilo koje druge aktivnosti koje mogu uticati na količinu i kvalitetu vode, vodni akti se moraju pribaviti.

Prema Zakonu o vodama FBiH, postupak izdavanja vodnih dozvola sastoji se od tri faze

- 1) Izdavanje prethodne vodne saglasnosti;
- 2) Izdavanje vodne saglasnosti;
- 3) Izdavanje vodne dozvole.

Prethodna vodna saglasnost postavlja uslove koji moraju biti ispunjeni projektnom dokumentacijom. Zahtjev za izdavanje prethodne vodne saglasnosti treba podnijeti paralelno sa zahtjevom za izdavanje okolišne dozvole, jer su obje predmet izdavanja urbanističke saglasnosti. Zahtjev za prethodnu vodnu suglasnost mora biti priložen sa Studijom za izdavanje prethodne vodne saglasnosti. Ovu studiju mora pripremiti kompanija s licencom Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva. Prethodna vodna saglasnost ističe nakon tri godine, ako u tom periodu nije podniet zahtjev za vodnu saglasnost.

Vodna saglasnost potvrđuje da je dokumentacija koja je priložena uz zahtjev za vodnu saglasnost u skladu sa prethodnom vodnom saglasnošću, propisima o vodama i planskim dokumentima. Vodnom saglasnošću utvrđuju se i uslovi koje je potrebno ispuniti tokom izvođenja radova, potrebna istraživanja i osmatranja u toku izvođenja radova, obaveza vođenja propisanih evidencija, dostavljanja podataka u informacijski sistem voda, kao i obaveze naknade šteta trećim licima nastale uslijed izvođenja radova i vrijeme važenja vodne saglasnosti. Zahtjevu za izdavanje građevinske dozvole potrebno je priložiti Vodnu saglasnost. Važenje vodne saglasnosti prestaje nakon dvije godine, ako u tom razdoblju nije izdana građevinska dozvola i nisu započeti građevinski radovi.

¹⁰⁹ "Službene novine FBiH", br. 70/06

¹¹⁰ "Službene novine FBiH", No. 26/20

Vodna dozvola potvrđuje da su ispunjeni svi uslovi iz vodne saglasnosti i izdaje se prije upotrebne dozvole. Vodnom dozvolom utvrđuju se namjena, način i uslovi korištenja voda, režim rada građevine i postrojenja, način i uslovi ispuštanja otpadnih voda, način i uslovi odlaganja čvrstog tekućeg otpada i drugi uslovi. Takođe su definirane obaveze podnositelja zahtjeva vezane uz mjerenje otpadnih voda, učestalost mjerenja, kontrolu kvalitete i vođenje evidencije o utrošenoj vodi, te obaveze vezane uz obračun i plaćanje vodne naknade. Vodna dozvola se izdaje na određeno vrijeme, ali ne duže od 15 godina.

U FBiH, vodni akti izdaju se u skladu sa Pravilnikom o sadržaju, obliku, uslovima, načinu izdavanja i čuvanja vodnih akata.¹¹¹

FBiH, Agencija za vodno područje rijeke Save, Agencija za vodno područje Jadranskog mora i kantonalna ministarstva nadležni su za izdavanje vodnih akata.

Propisi o zaštiti prirode

Zakon o zaštiti prirode FBiH¹¹² propisuje: nadležnosti organa zaštite prirode, opće mjere zaštite prirode, upravljanje zaštićenim područjima, ocjenu prihvatljivosti zahvata u prirodi, tipove staništa i ekološki značajna područja, vrste i podvrste, zaštitu vrsta, zaštitu i očuvanje bioraznolikosti, ekosistema, uspostave evropske ekološke mreže posebno zaštićenih područja - Natura 2000, zaštićenih prirodnih vrijednosti, naknade štete, davanja prijedloga koncesija na zaštićenim prirodnim vrijednostima, popisa i monitoringa, pristupa informacijama i učešća javnosti i dr.

Osim toga, postoji 13 podzakonskih akata kojima se uređuju različite djelatnosti vezane uz upravljanje zaštitom prirode, uključujući:

- Pravilnik o sadržaju i načinu izrade plana upravljanja zaštićenim područjem,¹¹³
- Pravilnik o uvjetima pristupa zaštićenom području,¹¹⁴
- Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja upisnika zaštićenih područja,¹¹⁵
- Uredba NATURA 2000 – zaštićena područja u Evropi.¹¹⁶

Propisi o građenju

Svrha prostornog planiranja je optimalno raspoređivanje ljudi, materijalnih dobara i aktivnosti u prostoru kroz organizaciju, uređenje, korištenje i zaštitu zemljišnih resursa. Prostorno planiranje usvaja integrirani pristup koji kombinira prirodne, antropogene i stvorene prostore za rješavanje prostornih sukoba. U pravnom smislu, prostorno planiranje u BiH isključiva je ustavna nadležnost entiteta i kantona. Takva podjela nadležnosti zahtijeva usvajanje zakona i podzakonskih akata na entitetskom i kantonalnom nivou. Pokrivenost zemlje prostornim planovima je nepotpuna.

U FBiH, građenje je uređeno sljedećim zakonodavstvom:

- Zakonom o prostornom uređenju i korištenju zemljišta na nivou FBiH¹¹⁷
- Kantonalnim zakonima o prostornom uređenju i građenju.

Zakon o prostornom uređenju i korištenju zemljišta FBiH regulira: planiranje korištenja zemljišta kroz izradu i usvajanje planskih dokumenata i njihovu realizaciju; vrstu i sadržaj planskih dokumenata; korištenje zemljišta na entitetskom nivou; kontrolu realizacije planskih dokumenata relevantnih za entitet; nadzor nad provođenjem ovog zakonodavstva i kaznama za pravne i fizičke osobe.

Planiranje na svim nivoima u FBiH mora biti usklađeno sa posebnim propisima iz sektora okoliša, voda, zemljišta, šumarstva, zdravstva itd., a prema članu 9. Zakona.

Sukladno ovom zakonu i kantonalnim propisima o prostornom uređenju i građenju, za izgradnju objekata potrebno je ishoditi urbanističku, građevinsku i upotrebnu dozvolu. Ovisno o vrsti građenja, ove dozvole izdaju Federalno ministarstvo prostornog planiranja, kantonalna ministarstva relevantna za prostorno planiranje ili jedinice lokalne samouprave (gradovi ili općine).

Investitor je odgovoran za podnošenje Zahtjeva za izdavanje urbanističke saglasnosti. Uz zahtjev je potrebno priložiti Idejni projekt i okolišnu dozvolu (ako je potrebna). Ministarstvo je dužno odgovoriti na zahtjev u roku od 30 dana od podnošenja zahtjeva. Urbanistička suglasnost vrijedi godinu dana i u tom roku potrebno je podnijeti zahtjev za izdavanje građevinske dozvole.

Za podnošenje Zahtjeva za izdavanje građevinske dozvole odgovorna je stranka kojoj je izdana urbanistička suglasnost. Zahtjevu za izdavanje građevinske dozvole potrebno je priložiti Glavni projekt. Ministarstvo je dužno odgovoriti na zahtjev u roku od 30 dana od dana prijema Zahtjeva.

Na osnovu Zahtjeva Ministarstvo izdaje upotrebnu dozvolu nakon obavljenog tehničkog pregleda.

¹¹¹ "Službene novine FBiH", br. 31/15, 55/19, 41/20, 63/22

¹¹² "Službene novine FBiH", br. 66/13

¹¹³ "Službene novine FBiH", br. 65/06

¹¹⁴ "Službene novine FBiH", br. 69/06

¹¹⁵ "Službene novine FBiH", br. 69/06

¹¹⁶ "Službene novine FBiH", br. 43/11

¹¹⁷ "Službene novine FBiH", br. 2/06, 72/07, 32/08, 4/10, 13/10, 45/10, 85/21, 92/21

Uredbom o uređenju gradilišta, obaveznoj dokumentaciji na gradilištu i učesnicima u građenju¹¹⁸ utvrđeni su dokumenti koji se moraju čuvati na gradilištima, uključujući Plan organizacije gradilišta (POG). POG sadrži:

- Kartu lokacije,
- Opis pripremnih radova i radova uređenja lokacije tokom izgradnje i nakon izgradnje građevine,
- Opis tehnološke sheme,
- Elaborat sigurnosti (koji sadrži elaborat zaštite na radu i elaborat zaštite od požara i eksplozije),
- Opis planiranih mjera za praćenje emisija unutar područja i/ili njihov uticaj.

POG izrađuje izvođač prije početka izvođenja radova. Isti kontrolira i potpisuje nadzorni građevinski organ tj. pravna osoba odgovorna za stručni nadzor nad građevinskim radovima, u skladu sa spomenutom Uredbom. POG treba da odgovara uslovima, mjerama zaštite i obavezama iz okolišne dozvole, odnosno uslovima zaštite okoliša utvrđenim u postupku odobravanja građenja.

Otkup zemljišta

Predložene projektne aktivnosti mogu uključivati otkup zemljišta i/ili prisilno preseljenje manjeg obima koje bi moglo biti potrebno za provođenje građevinskih ili nekih dijelova infrastrukturnih radova. Prije podnošenja pod-projekata na razmatranje za financiranje, predloženi pod-projekti će se pažljivo pregledati kako bi se procijenilo da li će biti potreban otkup zemljišta i u kojoj mjeri.

Otkup zemljišta u FBiH uređen je Zakonom o eksproprijaciji FBiH.¹¹⁹ Ovim Zakonom uređuju se uslovi, način i postupak eksproprijacije imovine radi izgradnje objekata od javnog interesa. Eksproprijacija imovine se može izvršiti radi izgradnje saobraćajnica, poslovnih i industrijskih zona, gospodarskih, komunalnih, zdravstvenih, obrazovnih i kulturnih objekata, objekata civilne zaštite i drugih objekata od općeg interesa. Predmet eksproprijacije uključuje imovinu u vlasništvu fizičkih i pravnih osoba.

Eksproprijacija nekretnina se može izvršiti samo ako je proglašen javni interes za izgradnju objekta. Eksproprijacija se može vršiti za potrebe FBiH, kantona, grada, općine, javnih preduzeća, njihovih zavisnih društava u njihovom 100% vlasništvu i javnih ustanova. Izuzetno, eksproprijacijom se može ustanoviti služnost u korist građana radi postavljanja vodovodnih i kanalizacionih cijevi, električnih i telefonskih kablova, gasovoda i u drugim slučajevima određenim zakonom.

Javni interes može se proglasiti odlukom i zakonom (Čl. 14 i 15). Javni interes za izgradnju objekta ili izvođenje drugih radova na području za koje je donesen regulacioni plan ili urbanistički projekt smatra se proglašenim tim planom, odnosno projektom.

Eksproprijacija može biti potpuna ili nepotpuna

Potpuna eksproprijacija znači da korisnik eksproprijacije postaje vlasnik nekretnine, a prestaju prava vlasništva ranijeg vlasnika i druga prava na toj nekretnini (Čl. 7).

Nepotpuna eksproprijacija ne povlači za sobom promjenu vlasništva nad zemljištem. Nepotpunom eksproprijacijom može se uspostaviti služnost na zemljištu i zgradama, kao i zakup zemljišta na određeno vrijeme (Čl. 8).

Eksproprijacijom nekretnine korisnik eksproprijacije stiče pravo da tu nekretninu koristi u svrhu radi koje je eksproprijacija izvršena. Na zahtjev vlasnika izvršiće se eksproprijacija i preostalog dijela nekretnine ako se pri eksproprijaciji jednog dijela nekretnine utvrdi da vlasnik nema privrednog interesa da koristi preostali dio, odnosno ako je uslijed toga na preostalom dijelu onemogućena ili bitno pogoršana njegova dotadašnja egzistencija ili mu je onemogućeno normalno korištenje preostalog dijela nekretnine. Službeno lice koje vodi postupak eksproprijacije dužno je upozoriti vlasnika da može podnijeti takav zahtjev. Zahtjev za eksproprijaciju preostalog dijela nekretnine može se podnijeti do donošenja prvostepenog rješenja o eksproprijaciji. Eksproprijaciju preostalog dijela nekretnine vlasnik može tražiti i u žalbenom postupku, ako nije bio upoznat sa svojim pravom (Čl. 11).

Prije podnošenja prijedloga za eksproprijaciju korisnik eksproprijacije dužan je putem javnog oglasa pozvati vlasnike nekretnina radi sporazumnog pribavljanja nekretnine (Čl. 23). Eksproprijacija može započeti samo nakon što su osigurana potrebna sredstva i položena kod banke u visini približno potrebnoj za davanje naknade za nekretnine predložene za eksproprijaciju i troškove postupka eksproprijacije, odnosno dokaz o osiguranoj drugoj odgovarajućoj nekretnini (Čl. 24), a naknada se mora osigurati prije formalnog prijenosa vlasništva (Čl. 31).

Iz hitnih razloga i kako bi se izbjegla veća šteta, korisnik eksproprijacije može ući u posjed zemljišta i prije pravomoćnosti Odluke o eksproprijaciji i prije isplate naknade, ali samo na osnovu odluke Vlade FBiH. Općenito, naknada se osigurava zamjenom drugom odgovarajućom imovinom koja odgovara tržišnoj vrijednosti date nekretnine u istoj općini ili gradu, ali ako vlasnik odbije takvu zamjensku imovinu ili korisnik eksproprijacije ne može osigurati zamjenu, naknada plaća se u gotovini po tržišnoj vrijednosti imovine.

Zakonom o vlasničkim pravima¹²⁰ propisano je sticanje, korištenje, raspolaganje, zaštita i prestanak prava vlasništva i

¹¹⁸ "Službene novine FBiH", br. 25a/22, 42/22, 93/22

¹¹⁹ "Službene novine FBiH", br. 70/07, 36/10, 25/12, 8/15, i Odluka ustavnog suda 34/16

¹²⁰ "Službene novine FBiH", br. 66/13, 100/13 i Odluka ustavnog suda 32/19

drugih vlasničkih prava kao i prava posjeda, uključujući pitanja ograničavanja takvih prava, prava služnosti, suvlasništva i prava zajedničkog vlasništva, postupak za sticanje prava vlasništva na zemljištu i/ili objektima izgrađenim na tuđem zemljištu. Zaštita vlasničkih prava i drugih vlasničkih prava zajamčena je ovim zakonom. Prema članu 2., vlasnička i druga vlasnička prava mogu se ograničiti ili oduzeti radi javnog interesa, ali samo pod posebnim uslovima definiranim Zakonom u skladu s principima međunarodnog prava. U svrhu zaštite prirodnih resursa, okoliša, zdravlja ljudi, kulturne i historijske baštine itd., način upotrebe i odlaganja određenih predmeta može biti ograničen ili posebno reguliran. Značajna odredba zakona glasi da korisnici imovine stiču vlasnička prava nakon 10 godina savjesnog i legalnog korištenja ili nakon 20 godina savjesnog korištenja. Uz to, Zakon predviđa da savjesni graditelj građevine na zemljištu u vlasništvu druge osobe ima pravo steći takvo zemljište, ako se vlasnik zemljišta nije usprotivio gradnji. Vlasnik zemljišta u ovom slučaju ima pravo zahtijevati naknadu za tržišnu vrijednost zemljišta.

Propisi o radu

Ključni zakonski propisi koji reguliraju uvjete zapošljavanja u FBiH su:

- Zakon o radu FBiH
- Zakon o zdravstvenom osiguranju

Zakon o radu FBiH¹²¹ regulira prava, obaveze i odgovornosti poslodavaca i radnika u vezi s provođenjem i unapređenjem zaštite i zaštite zdravlja radnika na radu, kao i opće principe prevencije i sistem pravila sigurnosti i zdravlja na radu čija primjena pomaže u prevenciji povreda na radu, profesionalnih i drugih bolesti povezanih s radom, kao i zaštitu radne okoline i drugim pitanjima vezanim uz sigurnost i zdravlje na radu. Zakon definira zaključivanje ugovora o radu, radno vrijeme, platu, otkaz ugovora o radu, pravo i obaveze iz ugovora o radu i kolektivnog pregovaranja. Zakon, između ostalog, tretira prava radnika i poslodavca na zaključivanje ugovora o radu, prava maloljetnika i radnica, sigurnost i zdravlje na radu. Odredbe ovog zakona usklađene su s ILO konvencijama o prisilnom radu, diskriminaciji, dječjem radu, jednakim platama, slobodi udruživanja, slobodi organiziranja i kolektivnog pregovaranja.

U članu 20. Zakon propisuje minimalnu dob za zapošljavanje od 18 godina za zaključivanje ugovora o radu, s izuzetkom dopuštenja osobama između 15 i 18 godina, uz saglasnost njihovih zakonskih zastupnika i na osnovu ljekarskog uvjerenja izdatog od zdravstvene ustanove, i pod uslovom da dati posao ne ugrožava zdravlje, moral i obrazovanje maloljetnika. Ugovori o radu mogu se zaključivati na neodređeno vrijeme ili na određeno vrijeme (čl. 22).

Odredbe i uslovi predviđeni ovim zakonom uključuju zabranu diskriminacije u smislu zahtjeva za zapošljavanjem i odabira kandidata, obrazovanja, osposobljavanja i stručnog usavršavanja, napredovanja i otkaza ugovora o radu (čl. 10). Zabranjena je diskriminacija radnika i tražitelja posla s obzirom na spol, spolno opredjeljenje, bračno stanje, porodične obaveze, starost, invalidnost, trudnoću, jezik, vjeru, političko i drugo mišljenje, nacionalnu pripadnost, socijalno porijeklo, imovno stanje, rođenje, rasu, boju kože, članstvo ili nečlanstvo u političkim strankama i sindikatima, zdravstveni status, ili neko drugo lično svojstvo. Uznemiravanje i seksualno uznemiravanje su također zabranjeni (čl. 8). Žene tokom trudnoće i porođaja dobivaju posebnu zaštitu. Žene imaju pravo na 52 sedmice porodiljskog odsustva. Poslodavac ne može odbiti zaposliti ženu zbog trudnoće ili porodiljskog odsustva. Nadalje, nije dozvoljeno otkazati ugovor o radu ženi nakon isteka porodiljskog odsustva.

Puno radno vrijeme iznosi 40 sati sedmično i može se rasporediti na max. šest radnih dana (čl. 36). Zakon propisuje pauze tokom radnog vremena, kao i dnevni (najmanje 12 sati) i sedmični odmor (najmanje 24 sata). Ako radi duže od 6 sati dnevno, radnik ima pravo na odmor u trajanju od najmanje 30 minuta (čl. 44).

Obaveza poslodavca je prijava radnika na penzijsko i invalidsko osiguranje, zdravstveno osiguranje i osiguranje u slučaju nezaposlenosti.

Radnik ima pravo na povećanu platu za otežane uslove rada, prekovremeni i noćni rad te za rad vikendom, praznicima ili bilo kojim drugim danom za koji je zakonom određeno da ne radi u skladu s kolektivnim ugovorom, propisima o radu i ugovor o radu (čl. 76). Zakon garantira pravo radnika na poštenu platu i punu naknadu plate za vrijeme godišnjih odmora, državnih praznika i privremene nesposobnosti za rad zbog povrede na radu ili profesionalne bolesti (čl. 81.).

Radnici imaju pravo na naknadu plate za vrijeme privremene spriječenosti za rad zbog bolesti ili povrede ili drugih razloga predviđenih Zakonom o zdravstvenom osiguranju¹²². Naknada plate pripada radniku samo za one dane za koje bi imao pravo na platu ili naknadu plate u smislu propisa o radu. Naknada plate utvrđuje se u iznosu od najmanje 80% osnovice za naknadu, s tim da ne može biti niža od iznosa minimalne plate koja vrijedi za mjesec za koji se naknada utvrđuje. Naknada plate za vrijeme bolovanja iznosi najmanje 80% plate, dok naknada plate za vrijeme bolovanja zbog povreda na radu, bolesti povezanih s trudnoćom i rođenjem i transplantacije organa iznosi 100% plate.

Plata radnika i elementi za osnovnu platu na osnovu radnog učinka utvrđuju se kolektivnim ugovorom, pravilnikom i ugovorom o radu.

Propisi o sigurnosti i zaštiti na radu

Zakon kojim se uređuje zaštita na radu u FBiH je Zakon o zaštiti na radu FBiH.¹²³ Usklađen je s Konvencijom o zaštiti na radu ILO-a, br. 155 i Preporukom o zaštiti na radu br. 164¹²⁴ ILO-a, kao i odredbama revidirane Evropske socijalne

¹²¹ "Službene novine FBiH", br. 29/16, 89/18 i 23/20 - Odluka ustavnog suda

¹²² "Službene novine FBiH", br. 30/97, 7/02, 70/08, 48/11, 100/14 i Odluka ustavnog suda 36/18

¹²³ "Službene novine FBiH", br. 79/20

¹²⁴ Konvencija o zaštiti na radu, br. 155, 1981, ILO, dostupna na:

http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312300

povelje koja se odnosi na pravo radnika na sigurne i zdrave radne uslove,¹²⁵ koje je Bosna i Hercegovina prihvatila i ratificirala. Odredbe Direktive Vijeća 89/391/EEZ od 12. juna 1989.g.¹²⁶ o uvođenju mjera za poticanje poboljšane sigurnosti i zdravlja na radu, koja sadrži opće principe u vezi s prevencijom rizika na radu, sigurnosti i zdravljem na radu i uklanjanju rizika koji mogu uzrokovati nesreće, na kojima se zasnivaju svi moderni europski zakoni koji reguliraju ovo područje, korišteni su tokom pripreme ovog zakona i navedena je direktiva prenesena u zakonodavstvo Federacije Bosne i Hercegovine.

Sigurnost i zaštita zdravlja na radu, u smislu ovog zakona, je osiguravanje takvih uslova rada koji u najvećoj mogućoj mjeri sprječavaju povrede na radu, profesionalne bolesti i bolesti povezanih s radom i koji stvaraju preduslov za punu fizičku, mentalnu i socijalnu sigurnost zaposlenih.

Prema članu 10. poslodavac koji izrađuje tehničku dokumentaciju za objekte i tehničko-tehnološke procese dužan je primjenjivati propisane mjere zaštite na radu pri projektiranju objekata i tehničko-tehnoloških procesa, s naznakom svih rizika i mjera za njihovo eliminacija.

Poslodavac koji izvodi radove na izgradnji, ugradnji, zamjeni opreme, remontu ili rekonstrukciji objekata dužan je izraditi Plan organizacije gradilišta i osigurati izvođenje radova prema Planu (čl. 12). Radna oprema mora odgovarati radnom procesu koji se izvodi i mora biti odgovarajuće prilagođena toj svrsi kako ne bi ugrozila sigurnost i zdravlje radnika.

Poslodavac je svojim internim aktom o zaštiti na radu dužan utvrditi organizaciju provođenja zaštite na radu, pravila prevencije i zaštite (čl. 23).

Poslodavac je dužan da: organizira poslove sigurnosti i zaštite zdravlja na radu, vrši procjenu rizika za svako radno mjesto, omogući radniku da se prije stupanja na rad upozna sa mjerama sigurnosti i zaštite na radu, donese interni akt o zaštiti na radu, obavještava radnike o uvođenju novih tehnologija i sredstva za rad, te opasnosti i štete po zdravlje radnika, osposobljava radnike za siguran rad i osigurava radnicima sredstva i opremu lične zaštite i njihovo korištenje, osigurava periodične ljekarske preglede, osigurava periodične preglede sredstava rada i sredstava i opreme lične zaštite pri radu, provodi mjere zaštite od požara, provodi mjere za osiguranje prve pomoći i obavještava nadležnu inspekciju rada o svakom smrtnom slučaju, nesreći koja je zadesila jednog ili više radnika, težoj povredi, profesionalnom oboljenju, svakoj pojavi ili bolesti koje pogađaju više od jednog radnika i svakoj pojavi koja bi mogla ugroziti život ili zdravlje radnika na radu (čl. 22).

Radnici su dužni koristiti opremu lične zaštite i poštivati ostale upute u vezi s zaštitom na radu.

U slučajevima kada radnici moraju rukovati opasnim tvarima, Zakonom su propisane obaveze poslodavca da smanji opasnost za radnike (čl. 26.). Međutim, ne postoje posebni zahtjevi za zaštitu na radu u vezi s azbestom. Ako takav rizik postane relevantan u okviru projekta, onda će EHSJ Svjetske banke i GIIP dati smjernice za definiranje specifičnih mjera.

Zabranjen je rad trudnicama, porodiljama i dojiljama na poslovima na kojima postoji rizik od izloženosti opasnim materijama, hemijskim, fizičkim i biološkim agensima, štetnim zračenjima i mikroklimatskim uticajima, odnosno na poslovima sa teškim uvjetima rada, kao i posebno teškim i opasnim poslovima gdje postoji rizik po njihovo fizičko i mentalno zdravlje (Art. 70).

Propisi o zaštiti kulturnih dobara

Odlukom o privremenoj listi nacionalnih spomenika BiH¹²⁷ donesena je lista nacionalnih spomenika BiH, te je propisano je da će Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika donijeti pojedinačnu odluku o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom za svako dobro upisano na Privremenu listu.

Zakonom o provedbi odluka Povjerenstva za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljenog prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini¹²⁸ utvrđuju se mjere zaštite i rehabilitacije dobara koja su utvrđena kao nacionalni spomenici Bosne i Hercegovine. Ovim zakonom je propisano da je nadležno Ministarstvo dužno, prije izdavanja odobrenja, na projekat rehabilitacije nacionalnih spomenika prethodno pribaviti stručno mišljenje nadležne institucije za zaštitu kulturno-historijskog naslijeđa.

Zakonom o kulturi TK¹²⁹ uređuju se, između ostalog, očuvanje kulturnog naslijeđa i kulturnih vrijednosti. Ovim Zakonom je propisano da Skupština Kantona donosi Program u oblasti kulture koji se, između ostalog, utvrđuju mjere za očuvanje kulturnog i prirodnog naslijeđa.

Zakonom o zaštiti kulturne baštine ZDK¹³⁰ uređuju se dobra kulturne baštine, mjere njihove zaštite, korištenje i obnova, prava i obaveze vlasnika, subjekti zaštite, financiranje djelatnosti, nadzor, poslovi lokalne samouprave i kazne za prekršaje na području ZDK. Prema ovom Zakonu, bez saglasnosti Kantonalnog zavoda za zaštitu baštine ne mogu se izvoditi radovi na: (i) zaštićenom lokalitetu, nekretnini i u zaštitnom pojasu, kojima bi se neposredno ili posredno mogao promijeniti izgled, autentičnost, izvornost ili drugo svojstvo dobra baštine, (ii) području gdje se opravdano pretpostavlja da se mogu pronaći dobra baštine. Rješenje kojim Kantonalni zavod daje saglasnost za izvođenje radova na zaštićenom lokalitetu, nekretnini i u zaštitnom pojasu, obavezno sadrži i mjere zaštite. Kada se u toku izvođenja radova pojavi

¹²⁵ Evropska socijalna povelja 1961, dostupna na: <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter>

¹²⁶ Direktiva Vijeća 89/391/EEC od 12. juna 1989. o uvođenju mjera za poticanje poboljšane sigurnosti i zdravlja na radu

¹²⁷ "Službeni glasnik BiH", br. 03/02

¹²⁸ "Službene novine FBiH", br. 2/02, 08/02, 27/02, 06/04, 51/07

¹²⁹ "Službene novine TK", br. 08/98

¹³⁰ "Službene novine ZDK", br. 02/02

nepredviđena opasnost za zaštićeno dobro baštine ili se otkrije potencijalno dobro baštine, izvođač radova je dužan da bez odlaganja obustavi radove i da o tome obavijesti Kantonalni zavod. Obustava radova traje dok Kantonalni zavod ne utvrdi mjere zaštite, ali ne duže od 60 dana. Mjere zaštite snosi izvođač.

Zakonom o zaštiti kulturnog nasljeđa HNK¹³¹ uređuju se pojam kulturno-historijskog nasljeđa i jedinstvene osnove zaštite, očuvanja, korištenja i obnove kulturnog nasljeđa, obaveze i prava imatelja dobra kulturnog nasljeđa, obavljanje stručnih i upravnih poslova, financiranje zaštite i očuvanja kulturnog nasljeđa i druga pitanja na području HNK. Prema ovom Zakonu, bez saglasnosti Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturno-historijskog nasljeđa HNK zabranjeno je izvršiti promjene na dobru nasljeđa, kao i njegovoj neposrednoj blizini, odnosno narušavati cjelovitost dobra nasljeđa. Pod tim radnjama podrazumijeva se konzerviranje, restauriranje, rekonstrukcije, sanacija i adaptacija dobra nasljeđa. bez saglasnosti Kantonalnog zavoda ne mogu se izvoditi radovi na: (i) zaštićenom lokalitetu, nekretnini i u zaštitnom pojasu, kojima bi se neposredno ili posredno mogao promijeniti izgled, autentičnost, izvornost ili drugo svojstvo dobra nasljeđa, (ii) području gdje se opravdano pretpostavlja mogućnost pronalaženja dobra nasljeđa. Rješenje kojim Kantonalni zavod daje saglasnost za izvođenje radova na zaštićenom lokalitetu, nekretnini i u zaštitnom pojasu, obavezno sadrži i mjere zaštite. Kada se u toku izvođenja radova pojavi nepredviđena opasnost za zaštićeno dobro baštine ili se otkrije potencijalno dobro baštine, izvođač radova je dužan da bez odlaganja obustavi radove i da o tome obavijesti Kantonalni zavod. Obustava radova traje dok Kantonalni zavod ne utvrdi mjere zaštite, ali ne duže od 60 dana. Mjere zaštite snosi izvođač.

Zakonom o zaštiti kulturne baštine KS¹³² uređuju se dobra kulturne baštine, mjere njihove zaštite, korištenje i obnova, prava i obaveze vlasnika, subjekti zaštite, financiranje djelatnosti, nadzor, poslovi lokalne samouprave i kazne za prekršaje na području Kantona Sarajevo. Prema ovom Zakonu, bez saglasnosti Kantonalnog zavoda za zaštitu baštine ne mogu se izvoditi radovi na: (i) zaštićenom lokalitetu, nekretnini i u zaštitnom pojasu, kojima bi se neposredno ili posredno mogao promijeniti izgled, autentičnost, izvornost ili drugo svojstvo dobra baštine, (ii) evidentiranom potencijalnom dobru baštine, (iii) području gdje se opravdano pretpostavlja da se mogu pronaći dobra baštine. Rješenje kojim Kantonalni zavod daje saglasnost za izvođenje radova na zaštićenom lokalitetu, nekretnini i u zaštitnom pojasu, obavezno sadrži i mjere zaštite. Kada se u toku izvođenja radova pojavi nepredviđena opasnost za zaštićeno dobro baštine ili se otkrije potencijalno dobro baštine, izvođač radova je dužan da bez odlaganja obustavi radove i da o tome obavijesti Kantonalni zavod. Obustava radova traje dok Kantonalni zavod ne utvrdi mjere zaštite, ali ne duže od 60 dana. Mjere zaštite snosi izvođač.

10. INSTITUCIONALNO UREĐENJE

10.1. Institucije na nivou BiH

U skladu sa Dejtonskim sporazumom, pitanja kao što su vanjska politika, vanjskotrgovinska politika i carinska politika spadaju u područje nadležnosti institucija BiH. Sve vladine funkcije i ovlasti, koje nisu izričito dodijeljene institucijama BiH, pripadaju entitetima/Distriktu. To uključuje vodoprivredu, zaštitu okoliša, poljoprivredu, zemljište i šumarstvo. Međutim, državni nivo ima određene nadležnosti u oblastima vezanim za realizaciju međunarodnih ugovora, zaštitu okoliša i vodoprivredu.

Na državnom nivou, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (MVTEO) nadležno je za, između ostalog, zadatke i dužnosti iz nadležnosti BiH koji se odnose na definiranje politike, osnovnih principa, koordiniranje djelatnosti i usklađivanje planova entitetskih tijela vlasti i institucija na međunarodnom planu u područjima poljoprivrede, energetike, zaštite okoliša, razvoja i korištenja prirodnih resursa i turizma. Sektor za vodne resurse, turizam i zaštitu okoliša u okviru MVTEO-a je, pored ostalih poslova, zadužen za definiranje politike, osnovnih načela, koordinaciju aktivnosti i usklađivanje planova entitetskih tijela i institucija na međunarodnom nivou u oblastima zaštite okoliša, razvoja i korištenja prirodnih resursa i turizma u BiH.

Ministarstvo financija i trezora BiH provodi zakone i druge propise njihovom neposrednom primjenom, rješavanjem upravnih stvari u upravnom postupku, obavljanjem upravnog nadzora i obavljanjem drugih upravnih poslova iz područja svoje nadležnosti. Također priprema i predlaže Vijeću ministara BiH i Parlamentarnoj skupštini BiH zakone i druge propise i opće akte iz svoje nadležnosti te obavlja i druge poslove utvrđene posebnim zakonima i drugim propisima. Ministarstvo prati stanje u oblastima i aktivnostima iz svoje nadležnosti, a naročito izvršavanje zakona i drugih propisa, poduzima mjere za koje je ovlašteno ili daje preporuke nadležnim organima u cilju izvršavanju zakona i drugih propisa.

Ministarstvo je nadležno za:

- principe poreske politike, takse i pripremu propisa iz ovih oblasti;
- uspostavljanje odnosa sa međunarodnim i domaćim finansijskim institucijama;
- pripremanje ugovora, sporazuma i drugih akata kojima Bosna i Hercegovina preuzima kreditne i druge finansijske obaveze sa drugim zemljama i međunarodnim organizacijama;

¹³¹ "Službene novine HNK", br. 02/06

¹³² "Službene novine KS", br. 02/02, 37/08

- planiranje i upravljanje dugom Bosne i Hercegovine i izvršavanje finansijskih i međunarodnih obaveza;
- predlaganje politike novog zaduživanja u zemlji i inostranstvu;
- koordiniranje aktivnosti za obezbjeđenje budžetskih sredstava Bosne i Hercegovine;
- izvršavanje Budžeta i staranje o financiranju institucija Bosne i Hercegovine;
- upravljanje novčanim sredstvima i održavanje Jedinstvenog računa trezora;
- uspostavljanja računovodstvenih operacija institucija Bosne i Hercegovine;
- razvijanje i održavanje finansijskog informacionog sistema;
- propisivanje i provođenje internog nadzora budžetskih korisnika;
- vođenja aktivnosti o sukcesiji imovine bivše SFRJ;
- upravljanje imovinom u vlasništvu institucija Bosne i Hercegovine;
- objedinjavanje, distribuiranje i objavljivanje konsolidiranih općih vladinih fiskalnih podataka;
- pripremanje zakona, drugih propisa i procedura javnih nabavki i
- obavljanje i drugih upravnih i stručnih poslova utvrđenih zakonima i drugim propisima.

10.2. Institucije na nivou FBiH

Prema Ustavu FBiH,¹³³ politika zaštite okoliša i korištenje prirodnih resursa zajednička je nadležnost FBiH i kantona. U skladu s ciljem Projekta koji se odnosi na unaprjeđenje upravljanja komunalnim otpadom u Bosni i Hercegovini, pregled institucija i njihovih odgovornosti relevantnih za ovaj Projekt dat je u narednoj tabeli.

¹³³ Službene novine FBiH, br. 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 63/03, 9/04, 20/04, 33/04, 71/05, 72/05 i 88/08.

Tabela 15. Institucije na nivou FBiH relevantne za Projekat

Institucija	Nadležnosti
Federalno ministarstvo okoliša i turizma (FMOT)	<p>Ministarstvo obavlja upravne, stručne i druge poslove iz nadležnosti FBiH koji se odnose na zaštitu zraka, vode i tla; izrada strategije i politike zaštite okoliša, standarda kvaliteta zraka, vode i tla, praćenje stanja okoliša i kontrola zraka, vode i tla. Ministarstvo je također glavno tijelo za zaštitu okoliša (uključujući zaštitu prirode) i izdavanje okolišnih dozvola na nivou FBiH.</p> <p>U Sektoru okoliša obavljaju se sljedeći poslovi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • priprema i koordinacija izrade dugoročnih strateških dokumenata za vođenje politike u oblasti • zaštite okoliša i prirode, uključujući sve komponente okoliša i njihovu interakciju (zrak, voda, tlo/zemljište, živi svijet) u cilju sprečavanja onečišćenja i zagađenja okoliša, prevencije nastanka šteta, smanjivanja i/ili otklanjanje šteta nanesenih okolišu, te povrat okoliša u stanje prije nastanka štete; • koordiniranje pripreme i implementacije kratkoročnih i dugoročnih planova zaštite i unapređenja postojećeg stanja okoliša za Federaciju BiH; • učešće u pripremi i implementaciji strateških i planskih dokumenata na nivou države Bosne i Hercegovine koji su relevantni za okoliš; • izrada programa i mjera upravljanja zaštićenim dijelovima žive i nežive prirode koji imaju • zaštitu od posebnog interesa za Federaciju BiH; • pripremanje stručnih podloga za izradu zakonskih propisa, podzakonskih i drugih akata iz • oblasti zaštite okoliša i prirode, uz njihovo usklađivanje sa pravnim stečevinama Evropske unije; • monitoring usklađenosti okolišnih propisa u FBiH/BiH sa pravnim stečevinama EU za poglavlje 27. - Okoliš i klimatske promjene, kroz implementacione upitnike i tabele usklađenosti, uz izradu odgovarajućih analiza i aktivno učešće u Mehanizmu koordinacije za evropske integracije; • učešće u postupku strateške procjene uticaja na okoliš; • razrada i poduzimanje mjera prevencije u cilju cjelovitog očuvanja okoliša, prirodnih zajednica (biocenoza), racionalnog korištenja prirodnih resursa i energije u skladu sa principima održivog razvoja, bez znatnijeg narušavanja okolišne ravnoteže, uz brigu o stalnom očuvanju biološke raznolikosti i ekosistema; • praćenje međunarodnog instrumentarija (konvencije, protokoli, ugovori, sporazumi i sl.), naročito onih koje je potpisala i ratificirala BiH, a za koje Federalno ministarstvo ima ulogu nacionalne fokalne tačke; • obavljanje i drugih poslova iz nadležnosti Sektora. • U Sektoru okoliša djeluje Odsjek za zaštitu zraka, ozonskog omotača, klimatske promjene i zaštitu od buke, čije su nadležnosti sljedeće: <ul style="list-style-type: none"> • uspostavu i unapređenje zakonskog okvira u oblasti kvaliteta zraka, zaštite ozonskog omotača, klimatskih promjena i zaštite od buke u skladu sa zakonodavstvom EU, • uspostavljanje i održavanje sistema za adekvatno upravljanje kvalitetom zraka, • utvrđivanje stanja kvaliteta zraka koordinirano sa ovlaštenom institucijom za monitoring kvaliteta zraka, • definiranje mjera za smanjenje emisija i poboljšanje kvaliteta zraka, mjera zaštite
Federalno ministarstvo energije, rudarstva i industrije	<p>Ministarstvo obavlja administrativne, stručne i druge zakonom utvrđene poslove koji se odnose na vršenje federalnih nadležnosti u područjima energije, rudarstva, geoloških istraživanja i industrije, osim prehrambene industrije, praćenje ekonomske situacije pravnih osoba i koordinaciju i provođenje projekata od značaja za FBiH u područjima za koja je odgovorna; kreiranje energetske politike i geoloških istraživanja i druge zakonom utvrđene aktivnosti.</p> <p>Sljedeće aktivnosti vrši Sektor energije ovog ministarstva:</p> <ul style="list-style-type: none"> • praćenje i provođenje zakona i podzakonskih akata kojima se uređuje oblast energije, • koordinacija sa resornim kantonalnim ministarstvima radi osiguranja stabilnog funkcioniranja energetskog sektora FBiH; • osigurava funkcioniranje jedinstvenog energetskog prostora Bosne i Hercegovine; • odgovorno je za izbalansiranu opskrbu FBiH energentima, kako iz domaćih resursa tako i uvoznih, praćenje i podizanje opće energetske efikasnosti s akcentom na razvoj malih i alternativnih obnovljivih izvora energije; • priprema i predlaže energetske zakonodavstvo u skladu sa savremenim energetskim modelima; • priprema plan potrošnje energenata; • vrši praćenje i analiziranje rada privrednih društava u oblasti energetike radi kontrole ostvarivanja javnih interesa;

Institucija	Nadležnosti
	<ul style="list-style-type: none"> • praćenje svih tekućih razvojnih projekata; • priprema prioriternih projekata u skladu sa nacionalnom energetsom strategijom; • osiguranje potrebnih energetskih pokazatelja za prezentaciju energetske slike Bosne i Hercegovine na međunarodnoj energetskoj sceni, ispunjavanje svih obaveza, kao i kvalitetno zastupanje interesa Bosne i Hercegovine u planiranju i realizaciji regionalnih energetskih projekata, prati i analizira stanje i pojave; • primjena politike i mjera energetske efikasnosti u krajnjoj potrošnji radi ostvarenja održivog energetskog razvoja, kroz smanjenje negativnog uticaja na okoliš uz povećanje sigurnosti snabdijevanja energijom i zadovoljenja energetskih potreba svih potrošača, racionalizacija potrošnje energije i povećanje konkurentnosti domaće privrede; • priprema normativnih akata iz oblasti energetske efikasnosti iz nadležnosti Ministarstva.
Federalno ministarstvo prometa i komunikacija	<p>Obavlja administrativne, stručne i druge poslove iz nadležnosti FBiH koji se odnose na transport i komunikacije koji uključuju, između ostalog, riječni i jezerski transport. Prati stanje razvoja i sigurnost vodne plovidbe i kombiniranog transporta, inicira i saraduje u izradi razvojnih planova i programa održavanja u pojedinim oblicima transporta, inicira postizanje međunarodnih ugovora, konvencija, sporazuma i drugih akata, učestvuje u izradi zakonskih i podzakonskih akata u području transporta.</p>
Federalno ministarstvo prostornog uređenja	<p>Nadležno za prostorno uređenje i upotrebu zemljišta na nivou FBiH, dugoročne planove upotrebe prirodnih resursa i zaštite nacionalnih spomenika i područja od izuzetnog prirodnog, arhitektonskog i kulturno-historijskog značaja. Također je nadležno za izdavanje urbanističkih saglasnosti, odobrenja za građenje i upotrebni dozvola na nivou FBiH.</p>
Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva	<p>U pogledu zaštite voda, obavlja sljedeće poslove: priprema strategije i razvojnih politika upravljanja vodama; koordinira praćenje stanja vodnih resursa; predlaže mjere za unapređenje stanja voda u Federaciji; provodi postupke za dodjelu koncesija iz nadležnosti Sektora; rješava po zahtjevima izdavanje vodnih akata i rješenja o javnom dobru (vodoprivredni uvjeti, suglasnosti, dozvole i nalozi); vrši nadzor nad radom institucija za upravljanje vodama na federalnoj razini (Agencije za vode) i nadzor nad zakonitošću akata koje donose kantoni; koordinira upravljanje vodama sa kantonima.</p>
Ministarstvo rada i socijalne politike	<p>Obavlja upravne, stručne i druge poslove koji se odnose na: politiku rada i zapošljavanja; radne odnose i prava iz radnog odnosa; zaštitu na radu; penzijsko invalidsko osiguranje; međunarodne konvencije u skladu sa Ustavom BiH, ugovori i bilateralni sporazumi iz oblasti zapošljavanja; socijalnu sigurnost i solidarnost, zaštitu civilnih žrtava rata; zaštitu porodice, usvojenje i starateljstvo; socijalnu zaštitu i druge poslove utvrđene zakonima iz ovih oblasti.</p>
Federalna uprava za inspekcijske poslove	<p>Čine ga, između ostalih, sljedeći relevantni inspektorati: inspektorat rada, šumarski, urbanističko-ekološki, saobraćajni, vodni, energetski.</p> <p>Nadzor nad provođenjem propisa iz relevantnih oblasti na federalnom nivou: radna snaga, šumarstvo, zaštita okoliša, saobraćaj, voda, energija, i sl.</p>

10.3. Institucije na nivou kantona i općina

Lista institucija na kantonalnom nivou relevantnih za Projekat navedena je u narednoj tabeli.

Tabela 16. Institucije na nivou kantona relevantne za Projekat

Institucija	Nadležnosti
Kantonalna ministarstva nadležna za okoliš	<p>Vrši administrativne, stručne i druge poslove iz nadležnosti kantona koji se odnose na zaštitu okoliša, i to:</p> <ul style="list-style-type: none"> • poslove koji se odnose na opću politiku zaštite okoliša u ostvarivanju uslova za održivi razvoj, zaštitu tla, vode, zraka, biljnog i životinjskog svijeta i upravljanje otpadom; • izradu prijedloga zakona, drugih propisa i općih akata koji se odnose na zaštitu okoliša u Kantonu; • poslove prvostepenog upravnog rješavanja u postupku izdavanja okolinskih dozvola i dozvola za upravljanje otpadom; • izradu strateških planova Kantona u oblasti okoliša i učestvuje u pripremi planova od značaja za Federaciju i Bosnu i Hercegovinu; • praćenje i predlaganje mjera za unapređenje stanja u oblasti zaštite okoliša; • vođenje informacionog sistema zaštite okoliša; • ocjenjivanje uslova za rad pravnih i fizičkih lica iz oblasti zaštite okoliša; • ostvarivanje saradnje sa drugim subjektima u zaštiti okoliša; • predlaganje financiranja projekata od posebnog značaja za stanje okoliša i zaštitu područja prirodnog naslijeđa i nadzor nad realizacijom tih projekata; • pruža podršku obrazovanju i unapređenju ekološke svijesti građana i podršku nevladinim ekološkim organizacijama.
Kantonalna ministarstva privrede/ Sektori ili Odjeli za energetiku	<p>Vrši administrativne, stručne i druge poslove iz nadležnosti kantona koji se odnose na energetiku, i to:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pripremanje prijedloga propisa iz djelatnosti energetike; • praćenje i analiza stanja i promjena u oblasti energetike; • izradu godišnjeg energetskeg bilansa kantona i praćenje njegovog ostvarenja; • utvrđivanje i praćenje ostvarivanja elektroenergetskog bilansa; • aktivnosti na provođenju dodjele koncesija za izgradnju energetske objekata.
Kantonalna ministarstva nadležna za prostorno uređenje	<p>Vrše administrativne i stručne poslove utvrđene Ustavom, zakonom i drugim propisima koji se odnose na vršenje nadležnosti Kantona u području prostornog uređenja, zaštite okoliša i komunalnih djelatnosti. Kantonalna ministarstva nadležna za prostorno planiranje odgovorna su i za izdavanje urbanističkih saglasnosti, građevinskih dozvola i upotrebnih dozvola na kantonalnom nivou za objekte od interesa za kanton ili koji se grade na području dviju općina koje nisu dio grada ili na području općine koja nije dio grada i kantona ili koja može imati negativne učinke na okoliš kantona.</p>
Kantonalna ministarstva nadležna za vode	<p>Vrše administrativne i stručne poslove vezano za uređivanje režima voda, zaštitu voda i štetnog dejstva voda; zaštitu od erozije, bujica i elementarnih nepogoda; vodosnabdijevanje stanovništva i industrijsku vodu; hidromelioracije; korištenje voda u energetske i rekreativne svrhe; planiranje vodoprivrednih aktivnosti u oblasti upotrebe i zaštite voda na području Kantona.</p>
Kantonalna ministarstva rada i socijalne politike	<p>Vrše administrativne i stručne poslove na kantonalnom nivou vezano za: izvršavanje zakona i drugih propisa iz oblasti rada, radnih odnosa i zapošljavanja na nivou kantona, praćenje primjene propisa iz oblasti rada i zapošljavanja i propisa vezanih za regulisanje prava i socijalne sigurnosti nezaposlenih osoba, predlaganje i učešće u izradi prednacrta, nacрта i prijedloga zakona i podzakonskih akata iz oblasti rada, radnih odnosa i zapošljavanja na nivou kantona, i dr.</p>
Kantonalne ustanove za zaštitu kulturno-povijesnog naslijeđa	<p>Nadležne za sljedeće: briga o zaštiti, korištenju i obnovi dobara baštine, utvrđuje mjere zaštite, vodi registar dobara baštine, daje mišljenje u postupku ograničenja prava korištenja zaštićenog dobra baštine, i dr.</p>
Kantonalne inspekcije	<p>Nadzor nad provođenjem propisa iz relevantnih oblasti na kantonalnom nivou: radna snaga, šumarstvo, zaštita okoliša, saobraćaj, voda, energija, i sl.</p>
Lokalne vlasti (općine i gradovi), uključujući resorne sektore/ odjeljenja	<p>Imaju ulogu prvog kontakta, provode terensko širenje informacija, materijala povezanih s projektom, vode javne sastanke i konsultacije, služe kao veza između ciljanih grupa i TIU-a. Administrativno voditi postupak stjecanja zemljišta..</p>

11. PROCJENA OKOLIŠNOG I DRUŠTVENOG RIZIKA PROJEKTA

11.1. ESS od značaja za Projekat

WB je utvrdila konkretne ESS, koji su osmišljeni kako bi pomogli Zajmoprimcu da upravlja rizicima i uticajima projekta, te unaprijedi okolišne i društvene učinke kroz pristup zasnovan na rizicima i rezultatima. Ovi ESS prate neobavezujuće Smjernice, Napomene o najboljim praksama, Tipski obrasci i Kontrolne liste.¹³⁴

Kratki pregled WB ESS koji su primjenjivi na BiH SWEEP projekat daje se u nastavku.

Tabela 17. ESS koji su relevantni za Projekat

	ESS	Relevantnost
ESS 1	Procjena i upravljanje okolišnim i društvenim rizicima i uticajima	Relevantan
ESS 2	Radna snaga i uslovi rada	Relevantan
ESS 3	Efikasnost resursa i sprječavanje i upravljanje zagađenjem	Relevantan
ESS 4	Zdravlje i sigurnost zajednice	Relevantan
ESS 5	Otkup zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i prisilno preseljenje	Relevantan
ESS 6	Očuvanje biološke raznolikosti i održivo upravljanje živim prirodnim resursima	Relevantan
ESS 7	Domorodačko stanovništvo	Nije relevantan
ESS 8	Kulturno nasljeđe	Relevantan
ESS 9	Financijski posrednici	Nije relevantan
ESS 10	Angažman zainteresiranih strana i objavljivanje informacija	Relevantan

11.2. Klasifikacija rizika prema WB

Kao dio okolišnih i društvenih procedura uspostavlja se sistem kategorizacije pod-projekata s jasno definiranim kategorijama rizika u skladu sa ESF. Kategorizacija rizika određuje opseg i prirodu okolišne i društvene dubinske analize i upravljanja rizikom aktivnosti i pod-projekata.

Banka klasificira sve projekte u jednu od četiri sljedeće grupe, i to:

- Visoki rizik,
- Značajan rizik,
- Umjeren rizik,
- Nizak rizik.

Da bi se utvrdila odgovarajuća klasifikacija rizika, uzimaju se u obzir sljedeća pitanja:

- Vrsta, mjesto, osjetljivost i sadržaj projekta,
- Priroda i veličina potencijalnih okolišnih i društvenih rizika i uticaja,
- Kapacitet i opredijeljenost Zajmoprimca (uključujući bilo koju drugu agenciju odgovornu za implementaciju projekta) za upravljanje okolišnim i socijalnim rizicima i uticajima na način koji je u skladu sa ESS.
- Ostala područja rizika koja mogu biti relevantna za provođenje E&S mjera ublažavanja i ishode.

Generalni vodič za klasifikaciju rizika dat je u Tabeli 18.

Na temelju kriterija prihvatljivosti s kojima se WB složila, ni jedna aktivnost i pod-projekt klasificirani kao „visoki rizik“ u skladu sa ESF klasifikacijom, neće biti prihvatljivi za financiranje u okviru Projekta. Sve predložene aktivnosti i/ili pod-projekti koji zahtijevaju obaveznu procjenu uticaja na okoliš prema zakonodavstvu FBiH ili koje se planiraju provoditi u osjetljivim sredinama klasificirat će se kao „visoki rizik“ i neće biti prihvatljivi za financiranje.

¹³⁴ Dostupno na: <http://www.worldbank.org/en/projects-operations/environmental-and-social-framework/brief/environmental-and-social-framework-resources#guidancenotes>

Tabela 18. Klasifikacija rizika za pod-projekte

Vrsta projekta, lokacija, osjetljivost, obim	Priroda i obim okolišnih i društvenih rizika i uticaja, mogućnosti ublažavanja	Kapacitet i opredijeljenost zajmoprimca	Rizik relevantan za okolišne i društvene mjere
VISOK RIZIK*			
<ul style="list-style-type: none"> • složen • velikih do vrlo velikih obima • na osjetljivoj lokaciji/lokacijama 	<ul style="list-style-type: none"> • širok raspon značajnih nepovoljnih rizika i uticaja; • dugoročni, trajni i/ili nepovratni, nemoguće ih je u potpunosti izbjeći; • neki se ne mogu ublažiti ili zahtijevaju upotrebu složenih, nedokazanih mjera ublažavanja, sofisticiranu društvenu/socijalnu analizu; • velikih razmjera i/ili prostornog obima (zahvaćaju veliko do vrlo veliko područje ili stanovništvo); • značajni štetni kumulativni ili prekogranični uticaji; • velika vjerovatnost ozbiljnih štetnih uticaja po ljudsko zdravlje i/ili okoliš; • visoka vrijednost i osjetljivost (npr. zaštićena i međunarodno priznata područja); • osjetljiva zemljišta velike vrijednosti ili prava starosjedilačkog stanovništva i drugih ugroženih manjina; • intenzivno ili složeno prisilno preseljenje ili otkup zemljišta; • uticaji na historijsko nasljeđe ili gusto naseljena urbana područja; • mogu dovesti do značajnih društvenih sukoba, štete ili rizika po ljudsku sigurnost; • povijest nemira u području ili sektoru, zabrinutost zbog upotrebe sigurnosnih snaga. 	<ul style="list-style-type: none"> • nesigurna, sukobljena nadležnost agencija; • zakoni i propisi koji ne tretiraju rizike i uticaje; • vrše se izmjene važećeg zakonodavstva; • slaba provedba; • ograničeno iskustvo provedbenih agencija; • izazovi i zabrinutosti u vezi s dosadašnjim pitanjima o okolišu i društvu; • značajna zabrinutost po pitanju kapaciteta za angažiranje zainteresiranih strana, opredijeljenosti i dosadašnjih rezultata 	<ul style="list-style-type: none"> • faktori izvan kontrole projekta koji utiču na izvedbu i ishode po okoliš i društvo
ZNAČAJAN RIZIK			
<ul style="list-style-type: none"> • nije toliko složen • srednjeg do velikog obima • lokacija nije toliko osjetljiva 	<ul style="list-style-type: none"> • određeni značajni rizici i uticaji; • uglavnom privremeni, predvidljivi i / ili reverzibilni; • mogućnost izbjegavanja ili vraćanja u prvobitno stanje, ali uz znatna ulaganja i znatan utrošak vremena; • može dovesti do ograničenog stupnja društvenog sukoba, štete, rizika po sigurnost ljudi; • srednje veličine i / ili prostornog obima (zahvaća srednje do veliko područje i broj stanovnika); • manje ozbiljni prekogranični i/ili kumulativni uticaji koje je lakše izbjeći/ublažiti; • srednja do mala vjerojatnost ozbiljnih štetnih uticaja po ljudsko zdravlje i/ili okoliš (s poznatim i pouzdanim mehanizmima za sprečavanje ili minimiziranje); • manji uticaji na područja velike vrijednosti ili osjetljivosti; • dostupnije i pouzdanije mjere ublažavanja i/ili kompenzacije. 	<ul style="list-style-type: none"> • nejsna, sukobljena nadležnost agencija; • zakoni i propisi koji ne tretiraju rizike i uticaje; • vrše se izmjene važećeg zakonodavstva; • slaba provedba; • ograničeno iskustvo provedbenih agencija u određenim segmentima; • određena zabrinutost po pitanju dosadašnjih rezultata vezanih za rješavanje pitanja ES-a; • određena pitanja u vezi angažmana zainteresiranih strana su već adresirana. 	

Vrsta projekta, lokacija, osjetljivost, obim	Priroda i obim okolišnih i društvenih rizika i uticaja, mogućnosti ublažavanja	Kapacitet i opredijeljenost zajmoprimca	Rizik relevantan za okolišne i društvene mjere
UMJERENI RIZIK			
<ul style="list-style-type: none"> nema aktivnosti s velikim potencijalom za nanošenje štete ljudima ili okolišu smješten daleko od osjetljivih područja 	<ul style="list-style-type: none"> rizici i uticaji koji vjerovatno neće biti značajni; nije složen i/ili velik; predvidljivi i očekuje se da će biti privremeni i/ili reverzibilni; malog obima; specifični za lokaciju, bez vjerovatnosti uticaja izvan područja projekta; mala vjerovatnost ozbiljnih štetnih uticaja po ljudsko zdravlje i/ili okoliš; očekuje se da će rutinske zaštitne mjere biti dovoljne za sprječavanje nesreća; lako se može ublažiti na predvidljiv način. 		
NIZAK RIZIK			
	<ul style="list-style-type: none"> minimalni ili zanemarivi rizici i uticaji po ljude i/ili okoliš; malo ili nimalo negativnih rizika, uticaja i pitanja; nema dalje procjene nakon dubinske analize/probira. 		

*Napomena: U okviru ovog Projekta se neće financirati aktivnosti visokog rizika.

Svi projekti dostavljeni na odobrenje dalje će se ocjenjivati prema definiciji visokog i značajnog rizika datoj u Tabeli 19. i Tabeli 21.

Upitnik za okolišni i društveni probir (tzv. screening) priložen je u Prilogu B ovog ESMF-a. Prije procjene, PIT priprema izvještaj o probiru, koji mora biti odobren od strane WB specijaliste za okolišna i društvena pitanja, koji potvrđuje rizik.

11.3. Preliminarna identifikacija potencijalnih okolišnih i društvenih uticaja i mjera ublažavanja

Ovo poglavlje daje preliminarnu procjenu okolišnih i društvenih rizika za aktivnosti koje će biti financirane u okviru komponenti projekta upravljanja čvrstim otpadom, **SWEEP**.

Komponenta 1: Institucionalno jačanje upravljanja čvrstim otpadom. Ova komponenta pruža tehničku pomoć za jačanje širokih institucionalnih aspekata integritetnog upravljanja čvrstim otpadom u općinama, kantonima i na entitetskom nivou. Komponenta će također financirati kampanju podizanja svijesti javnosti o promjeni ponašanja.

U okviru Komponente 1, aktivnosti će biti kategorizirane u dvije pod-komponente:

Pod-komponenta 1.1: Ekonomski instrumenti za smanjenje otpada, ponovnu upotrebu i recikliranje, te za povećanje povrata troškova i dugoročne financijske održivosti. Ova pod-komponenta će financirati pregled i reviziju postojećih ekonomskih instrumenata za smanjenje otpada, ponovnu upotrebu i recikliranje, uključujući donošenje dodatnih politika, zakona i propisa. Poseban fokus će biti na postojećim EPR shemama i mehanizmima fondova za okoliš u FBiH i načinima za jačanje i operacionalizaciju EPR sistema. Ova pod-komponenta će također financirati sveobuhvatne preglede financiranja usluga čvrstog otpada u uključenim općinama i kantonima, uključujući procjenu punih troškova upravljanja čvrstim otpadom, tarifa i sistema naplate. Ovo može uključivati analize u cilju revidiranja tarifa kako bi se povećao povrat troškova uz razmatranje priuštivosti za domaćinstva i preduzeća i uspostavljanje okvira za osiguranje redovnih revizija primjenjivih tarifa. Pored toga, ova pod-komponenta će uključivati izradu smjernica za obračun troškova, utvrđivanje tarifa i fakturisanje. Tehnička pomoć za pilot implementaciju revidiranih i/ili novih instrumenata je takođe predviđena u okviru ove pod-komponente.

Pod-komponenta 1.2: Kampanje javnog informiranja i promjena ponašanja. Ova pod-komponenta će podržati razvoj pripremu informativnih kampanja i poticaja za promjenu ponašanja, kako bi se smanjila količina otpada, uvelo odvajanje na mjestu nastanka u domaćinstvu i **povećalo plaćanje računa** od strane domaćinstava i drugih subjekata. Također će uvesti i pilot-testirati poticaje za promjenu ponašanja na odabranim lokacijama. Detaljne aktivnosti će se zasnivati na tekućoj studiji koju provodi tim Svjetske banke za mišljenje, ponašanje i razvoj koja identificira prepreke i poticaje za održivo ponašanje u upravljanju čvrstim otpadom među domaćinstvima i drugim relevantnim akterima u BiH.

Ova komponenta bazira se na usklađivanju politika, propisa i institucionalnih kapaciteta u oblasti upravljanja otpadom u Federaciji BiH sa zahtjevima integracija BiH u EU i približavanja standardima EU na polju upravljanja otpadom; implementacija Federalne strategije zaštite okoliša i drugih strateških dokumenata, te provođenje međunarodnih sporazuma i obaveza preuzetih od strane BiH.

Projekt će koristiti federalnom, kantonalnim ministarstvima okoliša i općinama za uspostavu održivog sistema upravljanja komunalnim otpadom i drugim vrstama čvrstog otpada, općenito, unaprjeđenje sistema upravljanja komunalnim otpadom, što će se postići kroz reformu sektora upravljanja komunalnim otpadom, nabavku opreme i izgradnju infrastrukture za upravljanje komunalnim otpadom, te ulaganja u programe usmjerene na smanjenje količine komunalnog otpada koji se odlaze na deponije. Pored toga, projekt će omogućiti uvođenje ekonomskih i finansijskih instrumenata i mehanizama koji će uticati na smanjenje količine i povećanje stepena iskorištenosti svih kategorija otpada, što će se postići kroz analizu mogućnosti i definiranje preporuka za reviziju postojećih i uvođenje dodatnih ekonomskih i finansijskih instrumenata i mehanizama, poput pravnih mehanizama i tehničkih preporuka, koji će uticati na smanjenje količine i povećanje stepena iskorištenosti svih kategorija otpada, te konačno pokretanje inicijative za usvajanje preporuka i uvođenje novih instrumenata u saradnji s drugim nadležnim ministarstvima.

Od Projekta će korist imati i Federalni fond za zaštitu okoliša, jer će se njime unaprijediti sistem vođenja evidencije i izvještavanja o otpadu, što će se postići uvođenjem obaveze utvrđivanja sastava i količina otpada, uspostavljanjem ovlaštene laboratorije za analizu otpada, te jačanjem informacionog sistema za upravljanje otpadom, sve s ciljem dobijanja pouzdanih podataka o otpadu, koji će omogućiti i bolje i održivije strateško planiranje i investiranje u oblasti upravljanja otpadom.

Na lokalnom nivou, u okviru aktivnosti na implementaciji Strategije zaštite okoliša (Upravljanje otpadom), Projektom se predviđa i saniranje površina gdje je otpad neadekvatno odložen, što će se postići sveobuhvatnim evidentiranjem postojećih službenih odlagališta otpada i napuštenih industrijskih odlagališta, te iznalaženjem sredstava za uklanjanje otpada i njihovu sanaciju.

Ova Komponenta u najvećem dijelu uključuje kancelarijski rad tako da *nema negativnih okolišnih uticaja, ali će biti negativnih društvenih uticaja u dijelu Projekta koji se odnosi na promjene tarifa za odvoz i odlaganje otpada*. Mjere ublažavanja ovog konkretnog rizika će biti razmotrene u narednim dijelovima ovo dokumenta. Provođenje kampanje u cilju informiranja javnosti i promjene ponašanja bazira se na principima kako pravilno odvajati i zbrinjavati otpad, od odvajanja na kućnom pragu do reciklažnog dvorišta, kako smanjiti količine miješanog komunalnog otpada, pripremiti više sirovine za ponovnu upotrebu i kompostirati, očuvati okoliš i neposrednu životnu sredinu, ali i učiniti jeftinijom javnu uslugu zbrinjavanja otpada. U ovom dijelu očekuje se učešće cjelokupne javnosti i neposredan kontakt, kako sa predstavnicima institucija na svim nivoima vlasti tako, u najvećem dijelu, i cjelokupne društvene zajednice.

Osnovnu ulogu u implementaciji ove Komponente imat će Jedinica za implementaciju projekta (PIU) koja je smještena u Federalnom ministarstvu okoliša i turizma FBiH, a koja će podržati kantone (PIT-ove) u pripremi i implementaciji ove Komponente, dok će se aktivnosti na kantonalnom nivou provodit kroz kantonalne PIT-ove, gdje će ministarstva nadležna za okoliš biti nosilac aktivnosti.

Komponenta 2: Podrška za integrirano upravljanje otpadom u pravcu cirkularne ekonomije. Ova komponenta će podržati unaprjeđenje sistema upravljanja otpadom u općinama i kantonima koji učestvuju u procesu u pravcu veće cirkularnosti kroz ulaganja u energetske efikasne infrastrukture za prikupljanje otpada, vozila i opremu, uspostavljanje postrojenja za recikliranje i pilot testiranje kompostiranja na odabranim lokacijama. Takođe će uspostaviti nove sanitarne deponije i/ili unaprijediti i sanirati fizičke i operativne aspekte postojećih deponija u uključenim općinama i kantonima, uz poboljšanje okolišnog učinka i doprinos ublažavanju klimatskih promjena.

U okviru Komponente 2, investicije će biti strukturirane u dvije pod-komponente:

Pod-komponenta 2.1: Odvojeno prikupljanje, odlaganje, recikliranje i ponovna upotreba čvrstog komunalnog otpada. Ova pod-komponenta će financirati nove i poboljšati postojeće sisteme upravljanja komunalnim otpadom, uključujući i) poboljšanja prikupljanja otpada (npr. vozila, oprema, zeleni otoci, unaprjeđenje radionica) kako bi se povećala pokrivenost prikupljanjem i uvelo/proširilo odvajanje na mjestu nastanka, ii) postrojenja za sortiranje i pripremu sekundarnih sirovina (npr. reciklažna dvorišta, linije za sortiranje) za otpad odvojen na mjestu nastanka, i iii) pilot-testiranje tretmana odvojenog organskog otpada (iz domaćinstava, preduzeća, institucija i javnih prostora) uključujući pilot postrojenja za kompostiranje, kako bi se povećalo ponovno korištenje resursa i smanjila emisija metana preusmjeravanjem organskog otpada sa odlaganja na deponije. Za odabrane pod-projekte kojima je potrebna dalja priprema, ova pod-komponenta će takođe financirati izradu potrebnih studija izvodljivosti, tehničkih projekata i finansijskih, okolišnih i društvenih procjena prema potrebi.

Pod-komponenta 2.1. bazira se na izgradnji nove i unaprjeđenju postojeće infrastrukture za upravljanje komunalnim otpadom u općinama i na općinskim deponijama, čime će se unaprijediti usluge prikupljanja, sortiranja, obrade i odlaganja komunalnog otpada. Pored ostalog to podrazumijeva izgradnju kapaciteta za odvojeno prikupljanje, preradu i zbrinjavanje otpada uključujući sljedeću infrastrukturu: zeleni otoci i reciklažna dvorišta, pretovarne stanice u skladu s novim federalnim konceptom regionalnog odlaganja, izgradnja objekata za tretman biorazgradivog otpada s ciljem smanjenja količina njegovog odlaganja i stvaranja korisnih proizvoda kao što je proizvodnja komposta.

Pod-komponenta 2.2: Izgradnja i unapređenje infrastrukture za upravljanje otpadom. Ova pod-komponenta će ulagati u izgradnju komunalne/regionalne infrastrukture za otpad, uključujući i) nove sanitarne deponije ili nove odlagališne plohe na sanitarnim deponijama i unaprjeđenje infrastrukture za kontrolu okoliša (npr. za tretman procjednih voda i upravljanje deponijskim gasom) na postojećim lokacijama gdje su potrebni dodatni kapaciteti, ii) pretovarne stanice, i iii) sanacija i trajno zatvaranje odabranih općinskih/regionalnih deponija na ekološki prihvatljiv način i uspostavljanje dugoročnog okolišnog monitoringa. Za odabrane pod-projekte kojima je potrebna dalja priprema, ova pod-komponenta će takođe financirati izradu potrebnih studija izvodljivosti, tehničkih projekata, financijskih, okolišnih i društvenih procjena prema potrebi.

Ova komponenta uglavnom se fokusira na izgradnju nove i unapređenju postojeće infrastrukture za upravljanje komunalnim otpadom u okviru već uspostavljenih regionalnih deponija (Pod-komponenta 2.2. npr. prečištač procjednih voda, sortirnica, reciklažna dvorišta, postrojenja za mehaničko-biološku obradu otpada), čime će se unaprijediti usluge prikupljanja, sortiranja, obrade i odlaganja komunalnog otpada. Direktni korisnici pod-komponente 2.2. bit će regionalne deponije i regionalni centri za upravljanje otpadom.

Prioritet u implementaciji imali bi oni projekti koji su najspremniji u smislu urađene investiciono-tehničke dokumentacija, projekti koji su uključeni u Program javnih investicija Federacije Bosne i Hercegovine, te projekti koji su uvršteni na Jedinственu listu prioriternih infrastrukturnih projekata za sektor okoliša u BiH (SSPP – Single Sector Project Pipeline).

U *fazi prije izgradnje* u okviru Komponente 2. treba posvetiti pažnju *društvenim uticajima* koji se prevashodno odnose na:

- identifikaciju novih lokacija za proširenje postojeće ili izgradnju nove komunalne infrastrukture (zeleni otoci i reciklažna dvorišta, pretovarne stanice u skladu s novim federalnim konceptom regionalnog odlaganja, izgradnja objekata za tretman biorazgradivog otpada s ciljem smanjenja količina njegovog odlaganja i stvaranja korisnih proizvoda kao što je proizvodnja komposta),
- otkup zemljišta u svrhu ove izgradnje i
- posljedice po neformalne skupljače sekundarnih sirovina i radnike koji su već zaposleni u komunalnim preduzećima (gubitak izvora prihoda za skupljače i mogući gubitak posla za radnike komunalnih preduzeća).

U ovoj fazi Komponente 2. mogući su *značajniji društveni uticaji* posebno oni koji se odnose na eksproprijaciju privatnog zemljišta radi gradnje navedenih objekata, ali izbor lokacija za gradnju, uzimajući u obzir lokacije tzv. pridruženih objekata (npr. pristupna cesta do deponije koja treba biti izgrađena ili proširena, itd.).

U slučaju potrebe za eksproprijacijom zemljišta, svaki PIT će morati pripremiti Plan eksproprijacije/Plan preseljenja, kao i blagovremeno obavijestiti sve zainteresirane strane, uključujući neformalne skupljače sekundarnih sirovina. Proces obavještanja zainteresiranih strana će biti opisan u SEP-u Projekta. Pored moguće eksproprijacije zemljišta očekuje se da će *manifestacija nezadovoljstva lokalnog stanovništva biti najizraženija u slučaju izgradnje objekata za tretman biorazgradivog otpada, ali i pretovarnih stanica*. Uzimajući u obzir da je izgradnja ovakvih postrojenja velika nepoznanica stanovništvu FBiH, a pogotovo stanovništvu manjih sredina, od važnosti će biti pravovremeno i adekvatno izvršiti upoznavanje lokalnog stanovništva sa planiranim radovima, kao i koristima za lokalnu zajednicu koje ti radovi donose. Uzimajući u obzir da se pod-komponenta 2.2. provodi na nivou općina, PIT svake općine će biti odgovoran za implementaciju procesa informiranja lokalnog stanovništva, uključujući i poseban pristup za informiranje ugroženih grupa.

Malo je vjerovatno da će projekt rezultirati fizičkim preseljenjem ili aktivnostima koje će ograničiti pristup izvorima egzistencije i uslugama. Za ovu fazu važno je da se provedu principi ESS4 i 5 (u slučaju otkupa zemlje) postavljeni u Okviru politike preseljenja (RPF) pripremljenom za ovaj Projekt i da se pripreme odgovarajući Planovi preseljenja (RP), **ako bude potrebno**.

Uzimajući u obzir društveni aspekt ovih aktivnosti, moguće je da će se javiti društveni uticaji u vezi s radnom snagom, te zdravljem i sigurnošću zajednice. Stoga će biti važno da se primijene odgovarajući društveni instrumenti, uključujući Proceduru upravljanja radom (LMP) i Plan uključivanja zainteresiranih strana (SEP) pripremljeni za ovaj Projekt, koji odražavaju principe i zahtjeve ESS2, ESS 4 i ESS10.

U urbanim područjima mogući su manji uticaji na egzistenciju (npr. premještanje formalnih i neformalnih kioska ili štandova). Malo je vjerovatno da će projekt rezultirati fizičkim preseljenjem ili aktivnostima koje će ograničiti pristup privređivanju i uslugama.

Planirane aktivnosti u okviru ove faze (*faza prije izgradnje*) pod-komponente 2.2 uključuju kancelarijske poslove koji se odnose na savjetodavne usluge, tehničku pomoć, obuke za izgradnju kapaciteta, za koje se ne očekuje da će imati bilo kakav **uticaj na okoliš**.

Faza izgradnje – Komponenta 2. **Negativni društveni uticaji** uključuju: rizike u vezi sa zaštitom na radu i sigurnosti zajednice, privremenu izloženost radnika i zajednica opasnim materijama, povećanje obima saobraćaja uzrokovanog Projektom, te pridružene objekte. Implementacija i monitoring LMP i SEP, koji odražavaju principe i zahtjeve ESS2, ESS4 i ESS10, minimizirat će i spriječiti identificirane negativne društvene uticaje. Ovisno o lokaciji građevine, mogu postojati, eventualno određeni rizici vezani uz očuvanje kulturnog nasljeđa. Sve relevantne aktivnosti morat će biti u skladu sa svim domaćim propisima koji se odnose na predmetne građevinske radove. Relevantnost ESS8 odredit će se za svaki pod-projekat na osnovu postupka provjere utvrđenog u okviru ovog ESMF. Ako je relevantno, izradit će se Plan upravljanja kulturnim nasljeđem, kao dio ESIA za pojedino područje.

Aktivnosti gradnje u okviru ove komponente, spadaju u kategoriju srednjih građevinskih radova gdje može doći do **negativnih uticaja na okoliš**, kao što su: emisije prašine, buke i vibracija i stvaranje velikih količina građevinskog otpada, zatim većih količina potencijalno kontaminiranog otpada (npr. kontaminirano tlo od procjednih voda sa postojećih ploha za odlaganje, ostaci opasnog građevinskog materijala od eventualnog rušenja objekata u zoni građenja-azbest, izolacioni materijali i slično). Sigurno odlaganje ili obrada nastalog otpada predstavlja najveći okolišni izazov implementacije Komponente 2. Ako se stvoreni otpad smatra opasnim, Zajmoprimac će se pridržavati postojećih domaćih zahtjeva za upravljanjem opasnim otpadom (uključujući skladištenje, prevoz i odlaganje), azbestom, kao i primjenjivih međunarodnih konvencija, uključujući one koje se odnose na prekogranični promet otpada. Ovdje će se primjenjivati odredbe ESS3 o učinkovitom korištenju resursa i sprječavanju i upravljanju zagađenjem. Aktivnosti u sklopu ove komponente takođe će imati značajan **pozitivan uticaj na okoliš** u narednom periodu, a to su smanjenje zagađenja zraka, podzemnih voda, tla, kao i sprječavanje pojave mogućih zaraznih i drugih bolesti izazvanih njihovom kontaminacijom. Aktivnosti gradnje podrazumijevaju i izgradnju sadržaja koji će unaprijediti usluge prikupljanja, sortiranja, obrade i odlaganja komunalnog otpada na lokalnom nivou, što će doprinijeti uspostavljanju kompletnog sistema upravljanja komunalnim otpadom i optimalno funkcioniranje regionalnih centara u FBiH. Pored izgradnje „zelenih otoka“, pretovarnih stanica, reciklažnih dvorišta, objekata za obradu biorazgradivog otpada, u okviru ovih aktivnosti, a prema Strategiji zaštite okoliša (Upravljanje otpadom), planira se i sanacija divljih deponija i zatvaranje lokalnih odlagališta. Strategija definira saniranje površina na kojima je neadekvatno odložen otpad, što će se postići sveobuhvatnim evidentiranjem postojećih službenih odlagališta otpada i napuštenih industrijskih odlagališta, te iznalaženjem sredstava za uklanjanje otpada i njihovu sanaciju.

Tokom izvođenja radova u okviru ove pod-komponente neizostavan je **društveni uticaj** koji se ispoljavaju kroz: rizike u vezi sa zaštitom na radu, sigurnosti pripadnika lokalne zajednice, povremenog poremećaja saobraćaja što utiče na svakodnevnu komunikaciju u zajednici, privremenu izloženost radnika, zajednica i neformalnih skupljača sekundarnih sirovina opasnim materijama. Minimizirati i spriječiti ove negativne društvene uticaje moguće je jedino dosljednim monitoringom i implementacijom navedenih dokumenata (LMP-a i SEP-a koji odražavaju principe i zahtjeve ESS2, ESS4 i ESS 10).

Tokom **aktivnosti gradnje** svakako će doći do izraženijih **uticaja na okoliš** koji se ispoljavaju kroz povećane emisije izduvnih gasova (CO₂, SO₂, NO_x i sl.) i lebdećih čestica, povećane emisije prašine i lebdećih čestica, što je posljedica rada građevinskih mašina, transportne mehanizacije, motornih vozila i mašina. Ove pojave su neminovne, privremenog karaktera i stvaraju kratkotrajan uticaj koji je dominantan na samoj lokaciji i bez daljih i trajnih posljedica na okoliš. Takođe, prilikom izvođenja građevinskih radova i rada mašina i motornih vozila, može doći do isticanja goriva, ulja i maziva iz mehanizacije, koja mogu kontaminirati površinske i podzemne vode. Isto tako, nepravilnim načinom tretmana i ispuštanja otpadnih voda koje nastaju u fazi sanacije deponije, mogu se kontaminirati površinske i podzemne vode. Pojava građevinskog otpada nastalog, bilo rušenjem postojećih objekata u zoni građenja, bilo upotrebom materijala za gradnju, mora se uzeti u obzir i rješavati na način kako je to predviđeno Planom upravljanja građevinskim otpadom koji je sastavni dio obavezne dokumentacije na gradilištu. Posebna pažnja svakako se mora posvetiti građevinskom otpadu koja spada u kategoriju opasnog otpada (otpadna ulja i maziva, filteri, azbest, izolacioni materijali i sl.).

Obaveza Zajmoprimca je da se pridržava domaćih propisa za upravljanje opasnim otpadom (skladištenje, prevoz i odlaganje), kao i međunarodnih konvencija uključujući i one koje tretiraju prekogranični promet. I ovdje će se primjenjivati odredbe ESS3 o učinkovitom korištenju resursa i sprječavanju i upravljanju zagađenjem.

Izgradnja planirane infrastrukture, sanacija divljih odlagališta i zatvaranje lokalnih deponija komunalnog otpada imaće pozitivan efekt na okoliš i stanovništvo, što će se manifestirati kroz zaštitu svih komponenti okoliša: voda, zrak, tlo, biodiverzitet, flora, fauna, itd., čime će se unaprijediti usluge prikupljanja, sortiranja, obrade i odlaganja komunalnog otpada.

Glavnu ulogu u implementaciji ove komponente imat će Jedinica za implementaciju projekta (PIU) smještena u Federalnom ministarstvu okoliša i turizma FBiH, koja će pružati podršku kantonima (PIT-ovima) u pripremi i implementaciji ove komponente. Aktivnosti na kantonalnom nivou provodit će se kroz kantonalne PIT-ove, gdje će ministarstva nadležna za okoliš biti nosilac aktivnosti.

Faza korištenja (operativna faza) projekta

Kroz implementaciju aktivnosti u okviru Komponente 2 predviđeno je unaprjeđenje infrastrukture za prikupljanje otpada, nabavka opreme, uspostavljanje postrojenja za recikliranje i kompostiranje na odabranim lokacijama, zatim izgradnja

novih sanitarnih deponija i/ili unaprjeđenje i saniranje fizičkih i operativnih aspekata postojećih deponija u uključenim općinama i kantonima. S tim u vezi, u okviru Pod-komponente 2.1 potrebno je izgraditi nove i poboljšati postojeće sisteme upravljanja komunalnim otpadom, (uključujući i) poboljšati prikupljanje otpada (npr. vozila, oprema, zeleni otoci, unaprjeđenje radionica) izgraditi postrojenja za sortiranje i pripremu sekundarnih sirovina (npr. reciklažna dvorišta, linije za sortiranje), sadržaje za tretman odvojenog organskog otpada, uključujući pilot postrojenja za kompostiranje. U pod-komponenti 2.2, predviđena je izgradnja komunalne/regionalne infrastrukture za otpad, uključujući i) nove sanitarne deponije ili nove odlagališne plohe sanitarnih deponija, kao i unaprjeđenja infrastrukture za kontrolu okoliša (npr. za tretman procjednih voda i upravljanje deponijskim gasom) na postojećim lokacijama gdje su potrebni dodatni kapaciteti, ii) pretovarne stanice, i iii) sanacija i trajno zatvaranje odabranih općinskih/regionalnih deponija na ekološki prihvatljiv način i uspostavljanje dugoročnog okolišnog monitoringa.

Imajući u vidu da se radi o izgradnji novih, dogradnji postojećih kapaciteta komunalne infrastrukture, sanaciji postojećih odlagališta itd., nije moguće definirati jedinstvene mjere koje će se primjenjivati u fazi eksploatacije, ali se mogu izdvojiti najvažnije i one koje će imati najznačajniji efekt u primjeni, npr. mjere kod izgradnje prečistača procjednih voda, izgradnje ili dogradnje ploha za odlaganje, sanacije postojećih odlagališta, izgradnje sistema za otplinjavanje, sortirnice itd.

U kontekstu navedenog, a u slučaju značajnijih projekata koji će se implementirati (izgradnja prečistača procjednih voda, dogradnja ili izgradnja novih ploha za odlaganje, sanacije ilegalnih odlagališta i općinskih deponija, izgradnja regionalnih centara i sl.), mogu se izdvojiti osnovne mjere koje će se provoditi tokom korištenja projekta u cilju zaštite okoliša.

Prije početka operativne faze, operater (korisnik projekta) će osigurati pripremu **Operativnog Plana okolišnog i društvenog upravljanja** (OESMP) koji će u osnovi pokriti mjere ublažavanja u sljedećim aspektima:

- upravljanje otpadom,
- upravljanje tlom,
- upravljanje emisijama u zrak,
- upravljanje bukom,
- upravljanje odgovorom na izlivanje,
- upravljanje opasnim materijalima,
- pripravnost i odgovor u vanrednim situacijama (pokriva upravljanje mogućim viškom procjednih voda),
- upravljanje saobraćajem,
- zahtjevi za osobljem za osiguranje,
- upravljanje prigovorima radnika i vanjskih aktera, objavljivanje informacija i angažman zainteresiranih strana,
- upravljanje zdravljem i sigurnošću,
- primjenjive odredbe glavnog projekta potrebno je uključiti u OESMP.

Osigurati da procedure **zatvaranja deponije i održavanja nakon zatvaranja** budu uključene u OESMP, u skladu s odredbama okolinske dozvole i glavnog projekta. Tokom donošenja procedura za zatvaranje deponije i njenog održavanja nakon zatvaranja, operater treba posebnu pažnju obratiti na neformalne skupljače sekundarnih sirovina, obzirom da oni mogu predstavljati problem tokom implementacije te faze.

U zavisnosti od vrste projekta i građevinskog zahvata, naglasak je potrebno staviti na aspekte OESMP-a koji su relevantni za predmetni projekt (npr. ako je u pitanju izgradnja regionalnih centara ili njihova dogradnja, naglasak staviti na sve navedene aspekte, ako je u pitanju izgradnja prečistača procjednih voda naglasak staviti na upravljanje odgovorom na izlivanje, upravljanje opasnim materijalima, pripravnost i odgovor u vanrednim situacijama - pokriva upravljanje mogućim viškom procjednih voda itd.).

U osnovi, neophodno je da operater postrojenja, odlagališta, objekta i sl. ispoštuje sve odredbe iz okolinske dozvole koja je izdata za određeni projekt.

Komponenta 3: Upravljanje projektom i operativni troškovi. Ovom komponentom će se financirati rad Jedinice za implementaciju projekta u FBiH.

Ova komponenta uključuje aktivnosti povezane s implementacijom projekta:

- zapošljavanje osoblja PIU (šef projekta, tehnički specijalisti, specijalisti za okoliš i socijalna pitanja, specijalisti za baze podataka, specijalisti za monitoring i evaluaciju, pravni specijalisti, itd.),
- jačanje kapaciteta,
- kampanje komunikacija i podizanja svijesti, i
- operativni troškovi (oprema, logistika, itd.).

Projektom će upravljati Federalno ministarstvo okoliša i turizma (FMOT) putem Jedinice za implementaciju projekta (PIU), uz podršku Timova za implementaciju projekta (PIT-ovi) u kantonima, smještenih u kantonalnim ministarstvima okoliša ili ekvivalentnim ministarstvima.

Svakodnevno upravljanje na nivou Projekta i koordinaciju projektnih aktivnosti koje se provode na kantonalnom nivou će obavljati PIU, koji će također pružati usluge na nivou Projekta. PIU neće biti uključen u donošenje odluka i utvrđivanje prioriteta na nivou pojedinačnih kantona, već će se oslanjati na prioritete i aktivnosti koje predlaže svaki kanton. PIU će osigurati potrebnu upravljačku i tehničku ekspertizu za podršku implementaciji projekta, i to:

- vođa tima,
- stručnjak za pravna pitanja,
- specijalista za financije i nabavke,
- specijalista za okoliš i društvo i
- stručnjak za upravljanje otpadom.

Aktivnosti monitoringa i evaluacije (M&E) će provoditi PIU uz podršku PIT-ova. Predviđeno je da jedan član osoblja PIU-a i po jedan član osoblja u svakom PIT-u budu odgovorni za M&E. Aktivnosti M&E će se temeljiti na ulaznim informacijama koje pruže PIT-ovi o korisnicima, provedenim aktivnostima i plaćanjima.

Implementacijom ove komponente se ne očekuju negativni *uticaji na okoliš* obzirom da su aktivnosti vezane za kancelarijski rad. Očekuje se da *društveni uticaji* budu pozitivni.

Pregled mogućih uticaja Projekta na okoliš i društvo, kao i mjera ublažavanja dat je u Tabeli 19.

Tabela 19. Potencijalni okolišni i društveni uticaji SWEEP Projekta i mjere ublažavanja

NAZIV KOMPONENTE/ POD-KOMPONENTE	OPIS AKTIVNOSTI	PRELIMINARNA PROCJENA OKOLIŠNIH I DRUŠTVENIH UTICAJA	MJERE UBLAŽAVANJA
KOMPONENTA 1. INSTITUCIONALNO JAČANJE UPRAVLJANJA ČVRSTIM OTPADOM Pružati tehničku pomoć za jačanje širokih institucionalnih aspekata integriranog upravljanja čvrstim otpadom u općinama, kantonima i na entitetskom nivou			
POD-KOMPONENTA 1.1. Ekonomski instrumenti za smanjenje otpada, ponovnu upotrebu i recikliranje, te za povećanje povrata troškova i dugoročne finansijske održivosti.	<ul style="list-style-type: none"> - revizija postojećih ekonomskih instrumenata za smanjenje otpada, ponovnu upotrebu i recikliranje, uključujući donošenje dodatnih politika, zakona i propisa. - jačanje i operacionalizaciju EPR sistema, - izrada sveobuhvatnih pregleda financiranja usluga čvrstog otpada u uključenim općinama i kantonima, uključujući procjenu punih troškova upravljanja čvrstim otpadom, tarifa i sistema naplate. Ovo može uključivati analize u svrhu revizije tarifa kako bi se povećao povrat troškova uz razmatranje priuštivosti za domaćinstva i preduzeća i uspostavljanje okvira za osiguranje redovnih revizija primjenjivih tarifa. - donošenje smjernica za obračun troškova, utvrđivanje tarifa i fakturisanje. - tehnička pomoć za pilot implementaciju revidiranih i/ili novih instrumenata. 	Uključuje kancelarijski rad tako da nema negativnih uticaja na okoliš , međutim očekuju se društveni uticaji kao posljedica uvođenja novih tarifa i poreza.	<ul style="list-style-type: none"> - Uvođenje subvencija sa svih nivoa vlasti (entitetski, kantonalni, općinski) za stanovništvo. - Pomoć stanovništvu od strane operatera (JKP), općina, kantona ili Fonda za zaštitu okoliša, u vidu pružanja odgovarajućih sredstava za odlaganje komunalnog otpada (kante za smeće, plastične vreće, itd.).
PODKOMPONENTA 1.2.: Kampanje javnog informiranja i promjena ponašanja	<ul style="list-style-type: none"> - priprema javnih informativnih kampanja, - poticaj za promjenu ponašanja kako bi se smanjila količina otpada, uvelo odvajanje na mjestu nastanka u domaćinstvu i povećala plaćanja računa od strane domaćinstava i drugih subjekata, - poticaji za promjenu ponašanja na odabranim lokacijama. (Detaljne aktivnosti će se zasnivati na studiji koju provodi tim Svjetske banke koja identificira prepreke i poticaje za održivo ponašanje u upravljanju čvrstim otpadom među domaćinstvima i drugim relevantnim akterima u BiH.) 	Za očekivati je značajne društvene uticaje zbog povećanja tarifa za odlaganje za domaćinstva i druge korisnike usluga. Uključuje terenski rad sa svim zainteresiranim stranama, ali nema negativnih uticaja na okoliš . Društveni uticaj biće evidentan i intenzivan kroz neposredne kontakte tokom provođenja kampanja, obuka, kako u privrednim subjektima, tako i među stanovništvom.	Aktivno i kontinuirano provođenje javne kampanje u koju će biti uključeni predstavnici institucija na svim nivoima vlasti, predstavnici svih pravnih subjekata koji se bave upravljanjem svim kategorijama otpada kao i ukupno stanovništvo. Javna prezentacija mora biti bazirana na provođenjem savremene edukativno-informativne, rodno osjetljive i inkluzivne kampanje jačanja svijesti na svim nivoima (federalni, kantonalni, općinski). Kampanju moraju provoditi ovlaštene i konsultantske kompanije s dobrim referencama, predstavnici

			<p>naučnih i stručnih institucija i lica sa značajnim referencama iz oblasti upravljanja otpadom. Pažljivo odabrati pravne subjekte i osoblje koje će provoditi javne kampanje i obuke sa potpunim insistiranjem na visoko-obrazovanim kadrovima i pravnim subjektima s dobrim referencama. Za ovu komponentu će biti pripremljen specifičan SEP.</p>
<p style="text-align: center;">KOMPONENTA 2: PODRŠKA INTEGRIRANOM UPRAVLJANJU OTPADOM U PRAVCU CIRKULARNE EKONOMIJE</p> <p>Ova komponenta podržava unaprjeđenje sistema upravljanja otpadom u uključenim općinama i kantonima u pravcu veće cirkularnosti kroz ulaganja u energetski efikasnu infrastrukturu za prikupljanje otpada, vozila i opremu, uspostavljanje postrojenja za recikliranje i pilot testiranje kompostiranja na odabranim lokacijama. Također će uspostaviti nove sanitarne deponije i/ili unaprijediti i sanirati fizičke i operativne aspekte postojećih deponija u uključenim općinama i kantonima, uz poboljšanje učinka okoliša i doprinos ublažavanju klimatskih promjena</p>			
<p>PODKOMPONENTA 2.1.</p> <p>Odvojeno prikupljanje, odlaganje, recikliranje i ponovna upotreba čvrstog komunalnog otpada.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Izgradnja novih i unaprjeđenje postojećih sistema upravljanja komunalnim otpadom, uključujući: poboljšanja prikupljanja otpada (npr. vozila, oprema, zeleni otoci, unaprjeđenje radionica) kako bi se povećala pokrivenost prikupljanjem i uvelo/proširilo odvajanje otpada na mjestu nastanka, postrojenja za sortiranje i pripremu sekundarnih sirovina (npr. reciklažna dvorišta, linije za sortiranje) za otpad odvojen na mjestu nastanka, zatim postrojenja za tretman odvojenog organskog otpada (iz domaćinstava, preduzeća, institucija i javnih prostora) uključujući postrojenja za kompostiranje, kako bi se poboljšao ponovno korištenje resursa i smanjila emisije metana preusmjeravanjem organskog otpada sa odlaganja na deponije, - izrada potrebnih studija izvodljivosti, tehničkih projekata i finansijskih, okolišnih i društvenih procjena prema potrebi, za odabrane pod-projekte kojima je potrebna dalja priprema, - izgradnja nove i unaprjeđenje postojeće infrastrukture za upravljanje komunalnim otpadom u općinama i općinskim deponijama čime će se unaprijediti usluge prikupljanja, sortiranja, obrade i odlaganja komunalnog otpada (izgradnja kapaciteta za odvojeno prikupljanje, preradu i zbrinjavanje otpada uključujući sljedeću infrastrukturu: zeleni otoci i reciklažna dvorišta, pretovarne stanice u skladu s novim federalnim konceptom regionalnog odlaganja, izgradnja objekata za tretman biorazgradivog otpada s ciljem smanjenja količina njegovog odlaganja i stvaranja korisnih proizvoda, kao što je proizvodnja komposta). 	<p>U <i>fazi prije izgradnje</i> ne mogu se isključiti društveni uticaji povezani s otkupom zemljišta neophodnog za eventualno proširenje postojećih kapaciteta i infrastrukture, npr. proširenja ploha za odlaganje, izgradnja prečistača procjednih voda, proširenje postojećih sortirnica radi povećanje kapaciteta itd. Malo je vjerovatno da će projekt rezultirati fizičkim preseljenjem ili aktivnostima koje će ograničiti mogućnost egzistencije i pristup uslugama.</p> <p>Moguće su posljedice po neformalne skupljače sekundarnih sirovina i radnike koji su već zaposleni u komunalnim preduzećima (gubitak izvora prihoda za skupljače sekundarnih sirovina i mogući gubitak posla za radnike komunalnih preduzeća). U ovoj</p>	<p>Za ovu fazu važno je da se provedu principi ESS5 postavljeni u Okviru politike preseljenja (RPF), - uključujući mjere za obnavljanje egzistencije - pripremljenom za ovaj Projekt i da se pripreme odgovarajući Planovi preseljenja (RP), ako bude potrebno.</p> <p>Implementacija i monitoring za lokaciju specifičnog Plana preseljenja (uključujući mjere za obnavljanje egzistencije) i SEP, koji odražavaju principe i zahtjeve ESS2, ESS4, ESS5 (neformalni skupljači sekundarnih sirovina) i ESS10, će minimizirati i spriječiti identificirane negativne društvene uticaje. Pripremiti plan zbrinjavanja viška radnika iz komunalnih preduzeća i pružiti neformalnim skupljačima sekundarnih sirovina alternativan</p>

	-	<p>fazi Komponente 2, mogući su značajniji društveni uticaji, naročito uticaji vezani za eksproprijaciju privatnog zemljišta u svrhu izgradnje pomenutih objekata, izbor same lokacije za njihovu izgradnju, uzimajući u obzir tzv. „pridružene objekte“ (npr. pristupne ceste za deponiju koje trebaju biti izgrađene ili proširene, itd.)</p> <p><i>U fazi izgradnje</i> neminovni su društveni uticaji koji uključuju: rizike u vezi sa zaštitom na radu i sigurnosti zajednice, osiguranje kvalificirane radne snage, privremenu izloženost radnika i zajednica opasnim materijama, povećanje saobraćaja uzrokovanog Projektom. Ovisno o lokaciji građevine, mogu postojati, eventualno određeni rizici vezani uz očuvanje kulturnog nasljeđa. Aktivnosti u sklopu ove komponente takođe će imati značajan pozitivan uticaj na okoliš u narednom periodu, a to su smanjenje zagađenja zraka, podzemnih voda, tla, kao i sprječavanje pojave mogućih zaraznih i drugih bolesti izazvanih njihovom kontaminacijom.</p> <p>Tokom aktivnosti gradnje može doći do negativnih uticaja na okoliš, kao što su: emisije prašine, buke i vibracija i stvaranje velikih količina građevinskog otpada, zatim većih količina potencijalno kontaminiranog otpada (npr. kontaminirano tlo od procjednih</p>	<p>izvor prihoda (obaveza lokalnih zajednica uz pomoć kantona: kantonalni Fond za zaštitu okoliša, gdje postoji, alternativno nadležno kantonalno ministarstvo, kantonalni Zavod za zapošljavanje) i federalni Fond za zaštitu okoliša (sredstva od takse na otpad).</p> <p>Svaki PIT u pojedinoj općini će trebati pripremiti za lokaciju specifičan Plan preseljenja (s konkretnim mjerama za obnavljanje egzistencije), koji se mora dosljedno primjenjivati, kao i u slučaju potrebe za eksproprijacijom zemljišta, bez odlaganja, obavijestiti zainteresirane strane, uključujući i neformalne skupljače sekundarnih sirovina.</p> <p>Implementacija i monitoring za lokaciju specifičnog Plana preseljenja (uključujući mjere za obnavljanje egzistencije) i SEP-a će ublažiti i spriječiti utvrđene negativne uticaje na društvo. Predlažu se razne aktivnosti uključivanja zainteresiranih strana kako bi se osigurala svijest i svrsishodne konsultacije o projektnim aktivnostima.</p> <p>Uspostavit će se mehanizam za rješavanje žalbi za projektne radnike i osobe pod uticajem projekta.</p> <p>Sve relevantne aktivnosti morat će biti u skladu sa svim domaćim propisima koji se odnose na predmetne građevinske radove.</p>
--	---	---	--

		<p>voda sa postojećih ploha za odlaganje, ostaci opasnog građevinskog materijala od eventualnog rušenja objekata u zoni građenja-azbest, izolacioni materijali i slično).</p>	<p>Plan upravljanja otpadom za Komponentu 2, prihvaćen od strane Svjetske banke, će definirati jasne postupke i prihvatljive prakse tretmana/zbrinjavanja otpada u svrhu upravljanja ovim otpadom. Taj Plan upravljanja otpadom će biti ugrađen u tendersku i ugovornu dokumentaciju, dok će njegovo provođenje biti predmet nadzora PIU-a i Svjetske banke.</p> <p>Implementacija i monitoring za lokaciju specifičnog Plana preseljenja (uključujući mjere za obnavljanje egzistencije) i SEP-a će ublažiti i spriječiti utvrđene negativne uticaje na društvo.</p> <p>Relevantnost ESS8 odredit će se za svaki pod-projekat na osnovu postupka provjere utvrđenog u okviru ovog ESMF-a. Ako je relevantno, izradit će se Plan upravljanja kulturnim nasljeđem, kao dio za lokaciju specifične EIA.</p> <p>Ako se stvoreni otpad smatra opasnim, Zajmoprimac će se pridržavati postojećih domaćih zahtjeva za upravljanje opasnim otpadom (uključujući skladištenje, prevoz i odlaganje), za upravljanje azbestom, kao i primjenjivih međunarodnih konvencija, uključujući one koje se odnose na prekogranični promet otpada. Ovdje će se primjenjivati odredbe ESS3 o učinkovitom korištenju resursa i sprječavanju i upravljanju</p>
--	--	---	--

		<p>Tokom perioda korištenja /eksploatacije projekata mogući su neželjeni efekti koji su vezani za vrstu projekta (reciklažna dvorišta, linije za sortiranje, zeleni otoci, postrojenja za tretman organskog otpada i sl.):</p> <ul style="list-style-type: none"> - buka, - prašina, - neugodan miris, - kontaminacija tla, - kontaminacija zraka i sl. 	<p>zagadenjem.</p> <p>Izvođači se moraju pridržavati sigurnosnih procedura (ogrاديvanje gradilišta, signalizacija, plan upravljanja saobraćajem, odgovarajuće mjere zaštite na radu, dobro održavanje itd.); najboljih praksi za upravljanje otpadom i zbrinjavanje otpada; nivo prašine i buke kontrolirat će se cijelo vrijeme, a aktivnosti će se kontrolirati kako bi se izbjegle pretjerane smetnje.</p> <p>Prije početka korištenja projekata operater će osigurati postojanje Operativnog Plana okolišnog i društvenog upravljanja (OESMP) koji će u osnovi pokriti mjere ublažavanja za sve komponente okoliša. Primjenjive odredbe glavnog projekta potrebno je uključiti u OESMP.</p> <p>U osnovi, neophodno je da operater postrojenja, odlagališta, objekta i sl. ispoštuje sve odredbe iz okolinske dozvole koja je izdata za određeni projekat.</p>
<p>PODKOMPONENTA 2.2.:</p> <p>Izgradnja i unaprjeđenje infrastrukture za upravljanje otpadom.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Izgradnja komunalne/regionalne infrastrukture za otpad, uključujući: nove sanitarne deponije ili nove odlagališne plohe sanitarnih deponija i dodatne unaprjeđenja infrastrukture za kontrolu okoliša (npr. za tretman procjednih voda i upravljanje deponijskim gasom, reciklažna dvorišta, postrojenja za mehaničko-biološku obradu otpada) na postojećim lokacijama gdje su potrebni dodatni kapaciteti, pretovarne stanice, i sanacija i trajno zatvaranje odabranih općinskih/regionalnih deponija na ekološki prihvatljiv način i uspostavljanje dugoročnog okolišnog monitoringa. 	<p><i>Aktivnosti gradnje</i> u okviru podkomponente (2.2.), takođe spadaju u kategoriju srednjih građevinskih radova kojom prilikom je neizostavan društveni uticaj koji se ispoljava kroz: rizike u vezi sa zaštitom na radu, sigurnost pripadnika lokalne zajednice, povremeni poremećaji saobraćaja što utiče na svakodnevnu komunikaciju u</p>	<p>Minimizirati i spriječiti ove negativne društvene uticaje moguće je jedino dosljednom implementacijom i monitoringom za lokaciju specifičnog Plana preseljenja (uključujući mjere za obnavljanje egzistencije) i SEP-a koji odražavaju principe i zahtjeve ESS2, ESS4 i ESS10. Posebnu pažnju posvetiti javnim</p>

	<p>- izrada potrebnih studija izvodljivosti, tehničkih projekata, financijskih, okolišnih i društvenih procjena prema potrebi, za odabrane pod-projekte kojima je potrebna dalja priprema.</p>	<p>zajednici, privremenu izloženost radnika i zajednica opasnim materijalima.</p> <p>Tokom <i>aktivnosti gradnje</i> svakako će doći do izraženijih <i>uticaja na okoliš</i> koji se ispoljavaju kroz povećane emisije izduvnih plinova (CO₂, SO₂, NO_x i sl.) i lebdećih čestica, povećane emisije prašine što je posljedica rada građevinskih mašina, transportne mehanizacije i motornih vozila.</p> <p>Takođe, prilikom izvođenja građevinskih radova i rada mašina i motornih vozila, može doći do isticanja goriva, ulja i maziva iz mehanizacije, koja mogu kontaminirati površinske i podzemne vode. Isto tako, nepravilnim načinom tretmana i ispuštanja otpadnih voda koje nastaju u fazi sanacije deponije, mogu se kontaminirati površinske i podzemne vode.</p> <p>Pojava građevinskog otpada nastalog, bilo rušenjem postojećih objekata u zoni građenja, bilo upotrebom materijala za gradnju, mora se uzeti u obzir.</p> <p>Tokom perioda <i>korištenja /eksploatacije</i> projekata moguća je pojava negativnih <i>okolišnih</i> uticaja, posebno u slučajevima incidentnih situacija nastalih pogrešnim rukovanjem</p>	<p>kampanjama, informiranosti lokalnog stanovništva o pozitivnim efektima Projekta i efikasnom rješavanju pritužbi građana.</p> <p>Obaveza Izvođača radova je da se pridržava domaćih propisa koji definiraju zaštitu okoliša, zaštitu voda, zraka, tla, biodiverziteta, flore i faune, kao i odredaba koje sadrži SEP, odnosno POG.</p> <p>Zajmoprimac je u obavezi da provodi redovan nadzor nad izvođenjem radova.</p> <p>Obaveza Zajmoprimca je da se pridržava domaćih propisa za upravljanje opasnim otpadom (skladištenje, prevoz i odlaganje), kao i međunarodnih konvencija uključujući i one koje tretiraju prekogranični promet. I ovdje će se primjenjivati odredbe ESS3 o učinkovitom korištenju resursa i sprječavanju i upravljanju zagađenjem.</p> <p>Građevinski otpad zbrinjavati na način kako je to predviđeno Planom upravljanja građevinskim otpadom koji je sastavni dio obavezne dokumentacije na gradilištu. Posebna pažnja svakako se mora posvetiti građevinskom otpadu koja spada u kategoriju opasnog otpada (otpadna ulja i maziva, filteri, azbest, izolacioni materijali i sl.).</p> <p>Prije početka korištenja</p>
--	--	--	--

		<p>postrojenjima, mehaničkim kvarovima ili kvarovima na infrastrukturi (na postrojenjima za tretman procjednih voda, postrojenjima za otplinjavanje, na sortirnicama i sl.), pri čemu može doći do:</p> <ul style="list-style-type: none"> - onečišćenja zraka, tla ili podzemnih voda, - povećanog nivoa buke, - pojave neugodnog mirisa i sl. 	<p>projekata operater će osigurati postojanje Operativnog Plana okolišnog i društvenog upravljanja (OESMP) koji će u osnovi pokriti mjere ublažavanja za sve komponente okoliša. Primjenjive odredbe glavnog projekta potrebno je uključiti u OESMP. Osigurati da su procedure zatvaranja deponije i naknadnog održavanja uključene u OESMP, u skladu sa odredbama okolinske dozvole i glavnog projekta. U osnovi, neophodno je da operater postrojenja, odlagališta, objekta i sl. ispoštuje sve odredbe iz okolišne dozvole koja je izdata za određeni projekat.</p>
<p>KOMPONENTA 3. UPRAVLJANJE PROJEKTOM I OPERATIVNI TROŠKOVI</p>			
<p>Ovom komponentom će se financirati rad Jedinice za implementaciju projekta u FBiH i ova komponenta uključuje aktivnosti povezane s implementacijom projekta</p>			
<p>Implementacija Komponente 3. Projekta zahtijeva realizaciju sljedećih aktivnosti sagledano kroz pod-komponente:</p> <p>Pod-komponenta 3.1. Zapošljavanje osoblja u PIU i PIT</p>	<ul style="list-style-type: none"> - zapošljavanje osoblja PIU, PIT (vođa projekta, tehnički stručnjaci, stručnjaci za okoliš i socijalna pitanja, stručnjaci za baze podataka, stručnjaci za monitoring i evaluaciju, pravni stručnjaci, itd.), - jačanje kapaciteta, - kampanje komunikacije i podizanja svijesti, i - operativni troškovi (oprema, logistika, itd.). 	<p>Planiranje aktivnosti u okviru ove pod-komponente uključuje kancelarijske poslove koji se odnose na savjetodavne usluge, tehničku pomoć i dr., za koje se ne očekuje da će imati negativan uticaj na okoliš i društvo i efekti će u svakom slučaju biti pozitivni.</p>	<p>Posebnu pažnju posvetiti odabiru kompetentnog kadra za popunu PIU i PIT:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Šef projekta na nivou PIU poželjno je da bude osoba s dugogodišnjim (više od 15 godina) iskustvom iz oblasti upravljanja otpadom stečenim kroz realizaciju ove vrste projekata na nivou države i entiteta (izrada strategija, planova, zakonske i podzakonske regulative i sl. - Tehnički stručnjaci (inženjeri) na nivou PIU, potrebno je da budu osobe koje su učestvovala u izradi, kako studijske, tako i

			<p>projektne dokumentacije za projekte upravljanja otpadom na državnom, entitetskom i nižim nivoima vlasti. Prioritet imaju lica koja su radila na projektima regionalnog karaktera (Regionalni centri za upravljanje otpadom ili regionalne deponije). Znanje engl. jezika.</p> <ul style="list-style-type: none">- Stručnjak za okoliš i socijalna pitanja u okviru PIU, potrebno je da bude osoba s višegodišnjim iskustvom (više od 5 godina) na projektima upravljanja otpadom i projektima koji su zahtijevali društvenu i okolišnu procjenu, nadzor nad realizacijom društvenih i okolišnih uticaja na projektima. Znanje engl. jezika.- Stručnjak za baze podataka u okviru PIU, treba biti osoba s višegodišnjim iskustvom (više od 5 godina) na poslovima izrade i upravljanja i održavanja baza podataka, prednost imaju lica koja su svoje iskustvo stekla upravljanjem bazama podataka iz oblasti upravljanja otpadom. Znanje engl. jezika.- Stručnjak za monitoring i evaluaciju u okviru PIU, treba biti osoba s višegodišnjim iskustvom
--	--	--	--

			<p>(više od 10 godina) stečenim na projektima upravljanja otpadom na nivou entiteta (izrada studijske i projektne dokumentacije - voda projekata). Znanje engl. jezika.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Pravni stručnjak na nivou PIU, treba biti osoba s višegodišnjim iskustvom (više od 10 godina) na pravnim poslovima iz oblasti upravljanja otpadom realiziranim na nivou države i entiteta. Znanje engl. jezika.
Zapošljavanje osoblja za PIT			<ul style="list-style-type: none"> - Šef projekata na nivou PIT-a treba biti osoba s dugogodišnjim iskustvom (najmanje 10 godina) iz oblasti upravljanja otpadom stečenim realizacijom ove vrste projekata na nivou kantona i općina (izrada planova, studija i sl.). - Tehnički stručnjaci (inženjeri) na nivou PIT-a, trebaju biti osobe koje su učestvovala u izradi, kako studijske, tako i projektne dokumentacije za projekte upravljanja otpadom na kantonalnom i općinskom nivou (izgradnja pretovarnih stanica, niša za kontejnere, sanacija lokalnih deponija, reciklažni centri, reciklažna dvorišta). - Specijalisti za okoliš i društvena pitanja u okviru PIT-a, trebaju biti

			<p>osobe s višegodišnjim iskustvom (više od 5 godina) na projektima koji su zahtijevali procjenu okolišnih i društvenih uticaja. Specijalista za društvena pitanja mora imati iskustvo s javnim konsultacijama, upravljanju žalbama, aktivnostima obnavljanja egzistencije i radu s ugroženim grupama (npr. Romi).</p> <ul style="list-style-type: none"> - Stručnjak za baze podataka u okviru PIT-a, treba biti osoba s višegodišnjim iskustvom (više od 5 godina) na poslovima upravljanja i održavanja baza podataka. - Specijalista za monitoring i evaluaciju u okviru PIT-a, treba biti osoba s višegodišnjim iskustvom (više od 5 godina) stečenim na projektima upravljanja otpadom na nivou kantona i općina (studijska i projektna dokumentacija). - Pravni stručnjak na nivou PIT-, angažirati osobu s višegodišnjim iskustvom (više od 5 godina) na pravnim poslovima iz oblasti upravljanja otpadom realiziranim na nivou kantona i općina.
<p>Pod-komponenta 3.2. Jačanje kapaciteta</p>	<p>Aktivnosti na osiguranju:</p> <ul style="list-style-type: none"> - odgovarajućeg osoblja - adekvatnog prostora za rad PIU i PIT-ova - kancelarijskog namještaja - informatičke opreme 	<p>Nema okolišnog uticaja. Uticaji na društvo uglavnom su vezani za radnu snagu, pitanja zdravlja i sigurnosti na radu, uspostavljanje mehanizma za pritužbe i potrebu uključivanja zainteresiranih</p>	<p>Angažman konsultanta za okoliš i društvo u PIU i PIT-ovima koji će pomagati u rješavanju društvenih i okolišnih pitanja tokom implementacije projekta. Implementacija i monitoring</p>

		strana u sve projektne aktivnosti.	LMP-a i SEP-a, će ublažiti i spriječiti utvrđene negativne društvene uticaje.
Pod-komponenta 3.3. Operativni troškovi (oprema, logistika, itd.).	U okviru ove komponente će se financirati tzv. „pridruženi objekti“, tj. projekti koji su sastavni dio osnovnog projekta (npr. pristupne ceste do deponije), ali se ne financiraju iz sredstava Projekta.		

12. UPRAVLJANJE OKOLIŠNIM I DRUŠTVENIM RIZIKOM

Za potrebe rješavanje pitanja rizika, pripremljeni su sljedeći instrumenti za upravljanje rizicima: (i) ovaj Okvir okolišnog i društvenog upravljanja (ESMF), (ii) Plan angažmana zainteresiranih strana (SEP); (iii) Procedure upravljanja radnom snagom (LMP); i (iv) Okvir politike preseljenja (RPF). ESMF pokriva i integrira primjenjive ESS i Smjernice za okolišu, zdravlju i sigurnost Svjetske banke.

ESMF pruža smjernice koje pomažu u određivanju nivoa rizika projektnih aktivnosti (probir ili tzv. screening), kao i u određivanju gdje su i kada potrebni Plan okolišnog i društvenog upravljanja (ESMP) ili ESMP ček-lista, urađeni u skladu sa ESS-ima, EHS smjericama Svjetske banke, kao i domaćin zakonodavstvom.

Za potrebe ovog Projekta, pripremljena je ESMP ček-lista koja je data u Prilogu C ovog ESMF-a. ESMP ček-lista daje uvid u mjere ublažavanja i strukturu monitoringa za građevinske radove. Pored toga, moraju se poštovati zakonski zahtjevi o potrebi izrade procjene uticaja na okoliš i/ili analize okoliša za projekte koji podrazumijevaju građevinske radove (tražit će se relevantno mišljenje o potrebi provođenja ESIA, tamo gdje je to primjenjivo i potrebno), kao i dobiti relevantne dozvole.

12.1. Projekti koji se sastoje od više manjih pod-projekata

Za projekte koji uključuju više pod-projekata, zahtjevi WB uključuju obaveznu provjeru E&S rizika za svaki pod-projekat.

Zajmoprimac je dužan provesti odgovarajuću okolišnu i društvenu procjenu za predmetne pod-projekte, te pripremiti i provesti takve pod-projekte (pod-projekti značajnog, umjerenog i niskog rizika), u skladu s lokalnim zakonodavstvom i zahtjevima ESS koje Banka smatra relevantnim za takvu vrstu pod-projekata.

Timovi za implementaciju (PIT-ovi) će osigurati da upravljanje okolišem bude sastavni dio planiranja, projektiranja, implementacije, kao i rada i održavanja pod-projekta. Jedinice za implementaciju će provoditi nadzor, monitoring i izvještavanje o okolišnom i društvenom učinku, kao i usklađenost s domaćim zakonodavstvom i ESS u okviru svakog pod-projekta i osigurati učinkovitu primjenu mjera kako je definirano u odgovarajućim E&S instrumentima.

12.2. Okolišni i društveni zahtjevi SWEEP projekta

Budući da BiH SWEEP projekat uključuje niz pod-projekata koji će se identificirati, pripremiti i provoditi tokom projekta, u skladu sa okolišnim i društvenim (E&S) zahtjevima WB opisanim u ESS1, PIT-ovi će osigurati procjenu E&S uticaja svakog od pod-projekata koristeći ovaj ESMF. Za svaki pod-projekat, PIT kantona će osigurati pripremu E&S instrumenta koristeći se uputama navedenim u ovom ESMF-u, prema potrebi. Odabir E&S instrumenta biti će zasnovan na procesu probira i na utvrđenom E&S riziku pod-projekta.

Tabela 20. daje pregled aktivnosti koje će se provoditi u okviru tri komponente Projekta u odnosu na E&S zahtjeve WB i FBiH koje je potrebno ispuniti u procesu odobravanja projekta. Zahtjevi FBiH proizlaze iz zakonske regulative u području zaštite okoliša, upravljanja otpadom, upravljanja vodama, te prostornog planiranja i građenja, a koji su prethodno detaljno opisani u Poglavlju 5.2. Pregled okolišnih i društvenih zahtjeva u FBiH.

U slučaju da PIT-ovi predlože druge vrste projektnih aktivnosti koje nisu spomenute u donjoj tabeli, odluka o financiranju takvih aktivnosti donijet će se u dijalogu s Bankom, na osnovu kategorizacije projekata te odgovarajuće dubinske analize sve dok je rizik aktivnosti i dalje značajan, umjeren ili nizak. Promjena rizika na visok pokreće reviziju svih E&S instrumenata.

U slučaju izrade bilo kakvih strateških ili drugih referentnih dokumenata, Zajmoprimac će uključiti sve aspekte upravljanja društvenim i okolišnim rizicima na integrirani način kao dio Projekta.

Za aktivnosti i nabavke na koje se primjenjuje retroaktivno financiranje (tj. za koje će se tražiti sredstva od projekta nakon početka ili završetka takvih aktivnosti), kontakt osobe za E&S pitanja angažirane od strane PIT-a će provesti probir u skladu s ovim ESMF-om i pripremiti dubinsku analizu, kao da će aktivnost biti financirane. Nakon što se pripremi dubinska analiza, kontakt osoba za E&S će ići na projektnu lokaciju i prikupiti informacije koje će prosljediti E&S specijalisti u PIU, koji je odgovoran za analizu podataka i procjenu rizika.

Tabela 20. Okolišni i društveni zahtjevi SWEEP projekta

KOMPONENTA/ PODKOMPONENTA	VRSTA AKTIVNOSTI	KATEGORIJA RIZIKA PREMA WB	ZAHTJEVI WB Instrument okolišne i društvene procjene	ZAHTJEVI ZAKONODAVSTVA FBiH		
				Zaštita okoliša	Vodnosabdijevanje	Prostorno uređenje i građenje
KOMPONENTA 1. INSTITUCIONALNO JAČANJE UPRAVLJANJA ČVRSTIM OTPADOM						
POD-KOMPONENTA 1.1. Ekonomski instrumenti za smanjenje otpada, ponovnu upotrebu i recikliranje, te za povećanje povrata troškova i dugoročnu financijsku održivost.	<ul style="list-style-type: none"> - revizija postojećih ekonomskih instrumenata za smanjenje otpada, ponovnu upotrebu i recikliranje, uključujući donošenje dodatnih politika, zakona i propisa. - jačanje i operacionalizaciju EPR sistema, - izrada sveobuhvatnih pregleda financiranja usluga čvrstog otpada u uključenim općinama i kantonima učestvuju, uključujući procjenu punih troškova upravljanja čvrstim otpadom, tarifa i sistema naplate. Ovo može uključivati analize u svrhu revizije tarifa kako bi se povećao povrat troškova uz razmatranje priuštivosti za domaćinstva i preduzeća i uspostavljanje okvira za osiguranje redovnih revizija primjenjivih tarifa. - donošenje smjernica o obračunu troškova, utvrđivanju tarifa i fakturisanju. - tehnička pomoć za pilot implementaciju revidiranih i/ili novih instrumenata. 	<i>Minimalni</i> ili zanemarivi rizici i uticaji po okoliš Određeni <i>umjereni ili značajni</i> rizici i uticaji na društvo zbog uvođenja poreza i naknada	- Ova komponenta zahtijeva poseban SEP	Nema	Nema	Nema
POD-KOMPONENTA 1.2. Kampanje javnog informiranja i promjene ponašanja	<ul style="list-style-type: none"> - razvoj javnih informativnih kampanja, - poticaj za promjenu ponašanja kako bi se smanjila količina otpada, uvela odvajanje izvora na nivou domaćinstva i povećala plaćanja računa od strane domaćinstava i drugih subjekata, poticaji za promjenu ponašanja na odabranim lokacijama. (Detaljne aktivnosti će se zasnivati na studiji koju provodi tim Svjetske banke koja identificira prepreke i poluge za održivo ponašanje u upravljanju čvrstim otpadom među domaćinstvima i drugim relevantnim akterima u BiH). 	Određeni <i>umjereni ili značajni</i> rizici i uticaji na društvo zbog povećanja tarife za domaćinstva i druge zainteresirane strane	- Ova komponenta zahtijeva poseban SEP	U procesu provođenja javne kampanje i edukacija isključivo koristiti odredbe Strategije zaštite okoliša (Upravljanje otpadom), Zakona o upravljanju otpadom i	U javnim kampanjama koristiti legislativu iz oblasti zaštite voda (Zakon o vodama)	Primjenjivati propise iz oblasti prostornog planiranja i građenja (Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou FBiH i zakone o građenju na nivou kantona)

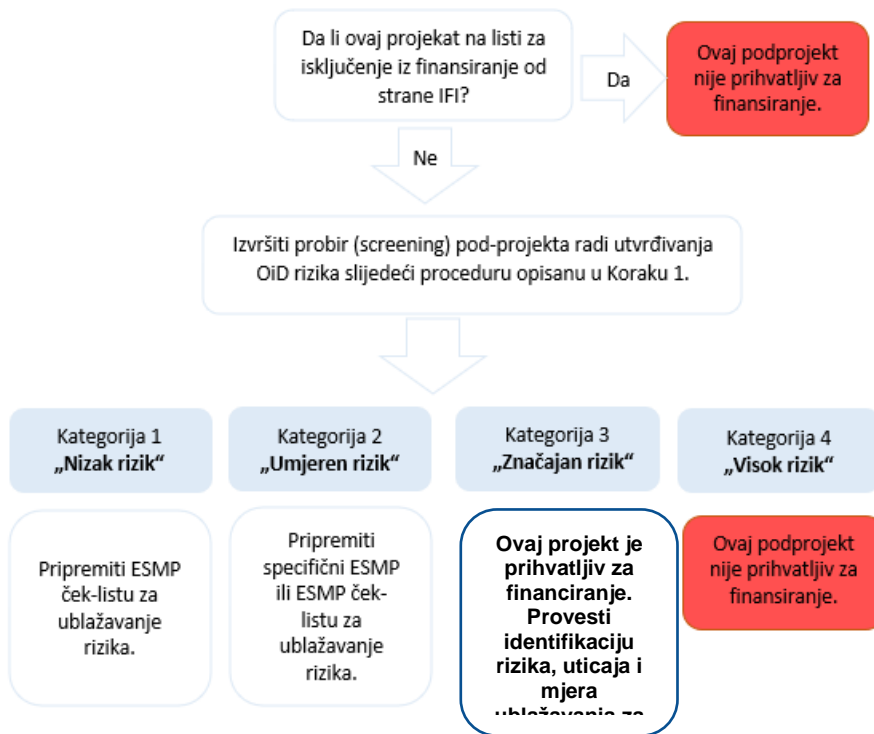
				direktiva EU iz oblasti upravljanja otpadom		
KOMPONENTA 2: PODRŠKA INTEGRISANOM UPRAVLJANJU OTPADOM KA KRUŽNOJ EKONOMIJI						
POD-KOMPONENTA 2.1. Odvojeno prikupljanje, odlaganje, recikliranje i ponovna upotreba čvrstog komunalnog otpada.	<ul style="list-style-type: none"> - izgradnja novih i unapređenje postojećih sistema upravljanja komunalnim otpadom, uključujući: poboljšanja sakupljanja otpada (npr. vozila, oprema, zeleni otoci, nadogradnje radionica) kako bi se povećala pokrivenost prikupljanjem i uvelo/proširilo odvajanje otpada na mjestu nastanka, postrojenja za sortiranje i pripremu sekundarnih sirovina (npr. reciklažna dvorišta, linije za sortiranje) za otpad odvojen na mjestu nastanka, zatim postrojenja za tretman odvojenog organskog otpada (iz domaćinstava, preduzeća, institucija i javnih prostora) uključujući postrojenja za kompostiranje, kako bi se povećalo iskorištavanje resursa i smanjila emisija metana preusmjeravanjem organskog otpada sa odlaganja na deponiju, - izrada potrebnih studija izvodljivosti, tehničkih projekata i finansijskih, okolišnih i društvenih procjena prema potrebi, za odabrane pod-projekte kojima je potrebna dalja priprema, - izgradnja nove i unapređenje postojeće infrastrukture za upravljanje komunalnim otpadom u općinama i općinskim deponijama čime će se unaprijediti usluge prikupljanja, sortiranja, obrade i odlaganja komunalnog otpada (izgradnja kapaciteta za odvojeno prikupljanje, preradu i zbrinjavanje otpada uključujući sljedeću infrastrukturu: zeleni otoci i reciklažna dvorišta, pretovarne stanice u skladu s novim federalnim konceptom regionalnog odlaganja, izgradnja objekata za tretman biorazgradivog otpada s ciljem smanjenja količina njegovog odlaganja i stvaranja korisnih proizvoda kao što je proizvodnja komposta). 	<p>Rizici i uticaji koji vjerovatno neće biti značajni.</p> <p>Pod-projekti „visokog“ rizika ne ispunjavaju uslove za financiranje.</p> <p>Za pod-projekte "umjerenog" i „značajnog“ rizika, pripremit će se za lokaciju specifičan ESMP ili ESMP ček-lista skladu s ovim ESMF-om.</p> <p>Za pod-projekte „niskog“ rizika pripremit će se ESMP ček-lista u skladu s ovim ESMF-om</p>	<p>Minimizirati i spriječiti negativne društvene uticaje moguće je jedino dosljednim monitoringom i implementacijom za lokaciju specifičnog Plana preseljenja (sa specifičnim mjerama za obnavljanje egzistencije) i SEP-a koji odražavaju principe i zahtjeve ESS2, ESS4 i ESS 10</p>	<p>Okolinska dozvola</p>	<p>Prethodna vodna saglasnost</p> <p>Vodna saglasnost</p> <p>Vodna dozvola</p>	<p>Urbanistička saglasnost</p> <p>Građevinska dozvola</p> <p>Upotrebna dozvola</p>

<p>PODKOMPONENTA 2.2.</p> <p>Izgradnja i unaprjeđenje infrastrukture za upravljanje otpadom.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Izgradnja komunalne/regionalne infrastrukture za otpad, uključujući: nove sanitarne deponije ili nove odlagališne plohe sanitarnih deponija i dodatna unaprjeđenja infrastrukture za kontrolu okoliša (npr. za tretman procjednih voda i upravljanje deponijskim gasom, reciklažna dvorišta, postrojenja za mehaničko-biološku obradu otpada) na postojećim lokacijama gdje su potrebni dodatni kapaciteti, pretovarne stanice, i sanacija i trajno zatvaranje odabranih općinskih/regionalnih deponija na ekološki prihvatljiv način i uspostavljanje dugoročnog okolišnog monitoringa. - izrada potrebnih studija izvodljivosti, tehničkih projekata, financijskih, ekoloških i društvenih procjena prema potrebi, za odabrane pod-projekte kojima je potrebna dalja priprema. 	<p>Rizici i uticaji koji vjerovatno neće biti značajni.</p> <p>Pod-projekti „visokog“ rizika ne ispunjavaju uslove za financiranje.</p> <p>Za pod-projekte "umjerenog" i „značajnog“ rizika, pripremit će se z alokaciju specifičan ESMP ili ESMP ček-lista skladu s ovim ESMF-om.</p> <p>Za pod-projekte s „niskog“ rizika pripremit će se ESMP ček-lista u skladu s ovim ESMF-om.</p>	<p>Implementacija i monitoring za lokaciju specifičnog Plana preseljenja (sa specifičnim mjerama za obnavljanje egzistencije) i SEP, koji odražavaju principe i zahtjeve ESS2, ESS 4 i ESS10, minimizirat će i spriječiti identificirane negativne društvene uticaje</p> <p>Provođenje i nadzor LMP-a i SEP-a umanjit će i spriječiti utvrđene negativne uticaje na društvo</p>	<p>Okolišna dozvola (prije izdavanja provesti procjenu uticaja na okoliš)</p>	<p>Prethodna vodna saglasnost Vodna saglasnost Vodna dozvola</p>	<p>Urbanistička saglasnost Građevinska dozvola Upotrebna dozvola</p>
<p>KOMPONENTA 3. UPRAVLJANJE PROJEKTOM I OPERATIVNI TROŠKOVI</p>						
<p>Implementacija Komponente 3. Projekta zahtijeva realizaciju sljedećih aktivnosti sagledano kroz pod-komponente:</p> <p>Pod-komponenta 3.1. Zapošljavanje osoblja u PIU i PIT-ovima</p>	<p>Zapošljavanje šefa projekta, tehničkih stručnjaka (građevinskih, mašinskih, elektro i drugih inženjera), stručnjaka za okoliš i društvena pitanja, stručnjaka za baze podataka, stručnjaka za monitoring i evaluaciju, pravni stručnjaci, itd.).</p>	<p>Malo ili nimalo negativnih rizika, uticaja i pitanja</p>	<p>Provođenje principa iz ESS3 i ESS10</p>	<p>Primijeniti Poglavlje (Pod-komponenta) 3.1 iz Tabele 20 ovog dokumenta</p>	<p>Primijeniti Poglavlje (Pod-komponenta) 3.1. iz Tabele 20 ovog dokumenta</p>	<p>Primijeniti Poglavlje (Pod-komponenta) 3.1. iz Tabele 20 ovog dokumenta</p>

Pod-komponenta 3.2. Jačanje kapaciteta	Aktivnosti na osiguranju: - odgovarajućeg osoblja - adekvatnog prostora za rad PIU i PIT-ove - kancelarijskog namještaja - informatičke opreme	Malo ili nimalo negativnih rizika, uticaja i pitanja	-	Nema	Nema	Nema
Pod-komponenta 3.3.. Operativni troškovi (oprema, logistika, itd.).	TREBA DEFINIRATI FMOIT					

12.3. Okolišni i društveni pregled (korak po korak)

Ovo poglavlje opisuje metodologiju koju PIT-ovi trebaju slijediti za identifikaciju i upravljanje okolišnim i socijalnim rizicima za svaki provedeni pod-projekat. Shematski pregled procedure dat je u sljedećoj slici.

Slika 13. Shematski pregled procedure procjene i upravljanja rizikom po okoliš i društvo

Korak 1. Probir (screening) pod-projekata i klasifikacija rizika

Probir pod-projekata i klasifikacija rizika provodi se kako bi se omogućilo donošenje odluka o mogućnosti financiranja pod-projekta ili svrstavanja na eliminatornu listu, kao i odlučivanje o okolišnim i društvenim elementima potrebnim za svaki od pod-projekata. Upitnik za okolišni i društveni probir (tzv. screening), koji je priložen u Prilogu B, će popuniti kontakt osobe PIT-a za okolišna i društvena pitanja. PIT će ga, po potrebi, (uz odobrenje Svjetske banke) revidirati za specifične pod-projekte. Nakon što upitnik bude popunjen na zadovoljavajući način, PIU će dostaviti dokument i E&S izvještaj Svjetskoj banci, zajedno s prijedlogom odluke o kategoriji pod-projekta/aktivnosti. Konačna odluka zahtijeva potvrdu Svjetske banke.

Nakon pregleda upitnika, probir će rezultirati razvrstavanjem projekta u jednu od kategorija, kako je navedeno u narednoj Tabeli.

Tabela 21. Nivo rizika pod-projekta i prateći E&S instrument

Kategorija	Nivo rizika	Odluka o E&S instrumentu
1	Projekti niskog rizika - pod-projekti za koje se očekuje da će imati zanemarljiv/nizak uticaj na okoliš i društvo.	Prihvatljivi za financiranje. Za pod-projekt će se pripremiti ESMP ček-lista. Za potrebe ovog projekta pripremljen je primjer ESMP ček-liste koji je dat u Prilogu C ovog ESMF-a. Osim toga, takođe će se pripremiti za lokaciju specifična SEP tabela, LMP kao dio ESMP ček-liste.
2	Projekti umjerenog rizika – pod-projekti kojima se može lako upravljati, koji su predvidljivi, s uticajima privremenog i lokalnog karaktera.	Prihvatljivi za financiranje. Za pod-projekt će se pripremiti ESMP ček-lista ili za lokaciju specifičan ESMP. Pregled sadržaja ESMP-a nalazi se u Prilogu D ovog ESMF-a. Osim toga, takođe će se pripremiti za lokaciju specifična SEP, LMP kao dio ESMP.
3	Projekti značajnog rizika – pod-projekti s potencijalnim i vrlo značajnim ili nepovratnim okolišnim i društvenim uticajima, čiji je obim teško odrediti u fazi identifikacije projekta.	Prihvatljivi za financiranje. Za svaki pod-projekt u ovoj kategoriji treba izvršiti procjenu rizika. Projekte na koje se ne mogu primijeniti mjere ublažavanja treba isključiti iz financiranja. Pod-projekte kod kojih je to moguće, treba uzeti u razmatranje. Projekti kod kojih nije moguće primijeniti mjere ublažavanja, automatski spadaju u kategoriju „visokog rizika“, pa stoga nisu prihvatljivi za financiranje. Za svaki pod-projekt treba uraditi E&S screening, da bi se utvrdili dalji koraci. Za projekte koji se mogu financirati, u zavisnosti od rezultata screeninga, priprema se za lokaciju specifičan ESMP ili drugi relevantan dokument u skladu s ovim ESMF. Nacrtni ESMP je dat u Aneksu D ovog ESMF. Pored toga, kao dio ESMP, treba pripremiti i za lokaciju specifičnu SEP tabelu i LMP.
4	Projekti visokog rizika – pod-projekti koji će vjerovatno imati vrlo značajne, raznolike i/ili dugoročne štetne uticaje po zdravlje ljudi i prirodni okoliš, čiju je veličinu teško odrediti u fazi identifikacije pod-projekta. Ovi uticaji mogu obuhvatiti i šire područje u odnosu na lokaciju izvođenja pod-projekta. Mjere za ublažavanje takvih okolišnih rizika mogu biti složene i skupe.	Nisu prihvatljivi za financiranje.

Korak 2. Provesti okolišnu i društvenu procjenu

ESMP ili ESMP ček-lista se pripremaju za svaki pojedinačni pod-projekt, prije tenderskih procedura, a pripremaju ih PIT-ove kontakt osobe za okolišna i društvena pitanja, te je potrebno da iste pregleda i odobri WB.

Pored navedenog, od PIT-a će se zahtijevati da:

- U slučaju bilo kakvih utvrđenih pitanja otkupa zemljišta, pripreme Plan preseljenja (RP) za određenu lokaciju, u skladu sa smjernicama navedenima u RPF-u izrađenim za BiH SWEEP Projekat,
- Implementiraju urađeni LMP za BiH SSWP Projekat i ažuriraju isti prema potrebi,
- Poduzmu aktivnosti za angažman zainteresiranih strana i objavu informacija, u skladu s SEP-om urađenim za BiH SWEEP Projekat,
- U slučaju bilo kakvih rizika za kulturno nasljeđe, pripremiti Plan upravljanja kulturnim nasljeđem (CHMP) kao dio za lokaciju specifičnog E&S instrumenta,
- Provode monitoring i izvještavanje o okolišnim i društvenim učincima BiH SWEEP Projekta u skladu sa ESMF-om, RPF-om, SEP-om i LMP-om.

Korak 3. Javno objavljivanje i javne konsultacije

ESMP/ESMP čeklista (i CHMP, ako je primjenjivo) bit će javno objavljeni najmanje 15 dana prije javnih konsultacija na web stranicama PIU, kantonalnih vlada i Svjetske banke. Paketi za objavu informacija će uključivati:

1. Najavu projekta, uključujući:
 - a. Kratak opis projekta

- b. Opis aranžmana javnih konsultacija (vrijeme, mjesto...)
 - c. Načine dostavljanja komentara i povratnih informacija
 - d. Ključne rokovi
2. Odgovarajući nacrt dokumenata

Pri kraju perioda objave održat će se sastanci javnih konsultacija na kojima će se zainteresirane strane i šira javnost pozivati na proaktivno učešće.

Kontakt osoba za okolišna i društvena pitanja u PIU-u pregledat će komentare na sve objavljene dokumente. Glavni komentari bit će ugrađeni u konačnu verziju dokumenata i objavljeni, zajedno sa Izvještajem o javnim konsultacijama, tj. (i) popisom medija u kojima je objava izvršena, (ii) sadržajem objave, (iii) vremenom objave, (iv) popisom primljenih povratnih informacija, (v) zapisnikom sa javnih konsultacija, (vi) spiskom prisutnih.

Korak 4. Pribaviti različite dozvole i odobrenja (po potrebi i gdje je primjenjivo)

Ostale dozvole, kao npr. vodne dozvole u skladu sa zahtjevima Zakona o vodama kako je opisano u Poglavlju 5.2.3, te građevinske dozvole u skladu sa zahtjevima građevinskih propisa kako je opisano u Poglavlju 5.2.4., trebaju biti pribavljene, prema potrebi. Sve dozvole moraju se ishoditi prije početka radova, ako propisom nije drugačije određeno.

Korak 5: Integracija okolišnih i društvenih instrumenata u tendersku dokumentaciju

Okolišni i društveni (E&S) instrumenti (ESMP, ESMP ček-lista, za lokaciju specifične SEP tabele) bit će pripremljeni i finalizirani prije tendera za radove, a PIT-ovi će biti odgovorni za ugradnju njihove finalne verzije u tendersku dokumentaciju za odabrane pod-projekte, te u ugovore za njihovo izvršenje koji će biti potpisani s odabranim izvođačem radova. E&S instrument će biti sastavni dio ugovora o izvođenju radova. Ugovori također nameću obavezu Izvođaču da se pridržava zahtjeva navedenih u E&S instrumentima.

Izvođači će biti dužni pripremiti Planove zaštite zdravlja i sigurnosti na radu. Izvođači će također biti dužni podnositi periodične informacije o učinku u pogledu radne snage, zdravstvenih i sigurnosnih pitanja na radu, incidenata i nesreća, kao i o provođenju mjera ublažavanja i rezultatima plana monitoringa. Informacije će biti uključene u mjesečne izvještaje Izvođača, a pregledat će ih tim stručnog nadzora nad izvođenjem radova.

Korak 6. Implementacija, nadzor, monitoring i izvještavanje

Provođenje mjera ublažavanja te okolišni i društveni monitoring definiran u E&S instrumentu obaveza je Izvođača. Stručni nadzor nad izvođenjem radova kojeg angažira PIT, pored ostalih aktivnosti, nadzirat će okolišni i društveni učinak Izvođača i provjeravati usklađenost s E&S instrumentima. Na temelju mjesečnih izvještaja Izvođača/nadzornog inženjera/konsultanta, PIT i PIU će izvještavati polugodišnje, ako nije drugačije dogovoreno, o usklađenosti E&S aktivnosti s E&S instrumentom.

Ukupna odgovornost za implementaciju i usklađenost je na PIU. PIT (stručnjaci za okoliš i društvo) će izvještavati Svjetsku banku o provođenju ESCP-a i sveukupnoj E&S usklađenosti u Izvještajima o napretku.

12.4. E&S pregled već započetih aktivnosti

Iz ovog Projekta neće se financirati već započete aktivnosti.

12.5. Aktivnosti kreditnog financiranja

U okviru Komponente 2 Projekta planirano je financiranje investicija u održivo upravljanje čvrstim otpadom. Dio investicije koji nije pokriven grantom, korisnici mogu financirati iz vlastitih sredstava ili kredita. Tokom implementacije Projekta, postoji mogućnost da se razviju kreditne linije ili drugi oblici kreditiranja, po mogućnosti kroz Revolving fond za upravljanje otpadom koji je dio Fonda za zaštitu okoliša. U slučaju realizacije aktivnosti pod-pozajmljivanja u ovom Projektu, primjenjivaće se odredbe ESS9 o financijskim posrednicima (FI). U takvim će slučajevima svaki FI imati pripremljen i uspostavljen Sistem okolišnog i društvenog upravljanja (ESMS) prije nego što im se sredstva prebace i započne bilo kakva kreditna aktivnost. ESMS podliježe odobrenju specijalista Svjetske banke za okoliš i društvo. Primjena ESS9 takođe će pokrenuti ažuriranje ESCP, POM, SEP i potencijalno drugih E&S instrumenata.

12.6. Procedure upravljanja radnom snagom

U skladu sa zahtjevima Svjetske banke, LMP je pripremljen kao zaseban dokument. Cilj LMP-a je osigurati pravedan tretman radnika i osigurati sigurne i zdrave radne uslove.

Fokus LMP-a usmjeren je na: 1) direktne radnike zaposlene i angažirane od strane PIU/PIT-ova da obavljaju poslove u vezi s projektom i vanjske konsultante koje su PIU/PIT-ovi angažirali da rade na projektu. Ovi radnici su definirani kao direktni radnici. Radnici zaposleni ili angažirani preko trećih strana npr. izvođači, pod-izvođači, dobavljači usluga i roba, su definirani kao ugovoreni radnici na koje se ti postupci primjenjuju podjednako.

Očekuje se da će Projekat angažirati 30 **direktnih radnika**, od čega 21 državni službenik i 9 vanjskih konsultanata. Ti će se radnici angažirati putem standardnog Ugovora Svjetske banke za konsultantske usluge. Državni službenici,

koji će obavljati aktivnosti u vezi s projektom, i dalje podliježu domaćim propisima koji uređuju status, prava i dužnosti zaposlenika u javnom sektoru (osim ako ne dođe do promjene njihovog radno-pravnog statusa), a njihov radni odnos i dalje će biti podložan uslovima i odredbama postojećih ugovora o radu u javnom sektoru s izuzetkom zahtjeva u području zaštite radne snage i zaštite i sigurnosti na radu (OHS) i zabrane dječjeg i prisilnog rada, koji će se primjenjivati i na državne službenike angažirane u projektu.

Ugovoreni radnici će biti angažirani ili zaposleni od strane trećih strana, tj. izvođača, pod-izvođača (u mjeri u kojoj je takvo podugovaranje dopušteno prema osnovnim ugovorima) i pružatelja usluga/konsultanata potrebnih za implementaciju projekta. Broj ugovorenih radnika se ne može procijeniti u ovoj fazi Projekta.

Obzirom na prirodu i potrebe Projekta može se dogoditi da se angažiraju **primarni dobavljači**. Vjerovatno će biti manji broj takvih dobavljača koji će kontinuirano isporučivati robu tokom provedbe Projekta. Svi primarni dobavljači moraju biti registrirani subjekti koji nabavljaju i proizvode robu koja podliježe visokim standardima. Radnici angažirani od primarnih dobavljača za nabavku spomenute robe i materijala definirani su kao radnici primarnih dobavljača. Svi primarni dobavljači moraju se pridržavati relevantnih odredbi danih u LMP-u. Kao dio okolišne i društvene procjene, Zajmoprimac će identificirati potencijalne rizike od dječjeg rada, prisilnog rada i ozbiljnih sigurnosnih problema koji se mogu pojaviti u vezi s primarnim dobavljačima.

Projektom neće biti dopušten dječji ili prisilni rad.

Rizik od neformalnog rada i s tim povezan nedostatak zaštite prava istih ublažit će se kroz: i) izvještaje o poštivanju uslova radne snage i uslova na radu koje potpisuje bilo koja treća strana (obrazac dat u LMP-u); ii) izjava o zakonskoj i regulatornoj usklađenosti koju je potpisala bilo koja treća strana (obrazac dat u LMP-u), i iii) pružanje pristupa mehanizmu za žalbe radnika na projektu.

Od bilo koje treće strane (izvođača) koja zapošljava i angažira ugovorene radnike očekuje se da uspostavi i primijeni radnički mehanizme za žalbe koji osiguravaju jednostavan pristup mjerama zaštite i učinkovite korektivne mjere u radnim situacijama koje mogu dovesti do žalbi i sporova. Izvođači će pripremiti detaljan opis radničkog mehanizma za žalbe (GM) prije početka rada. Svi radnici moraju biti obaviješteni o GM i obavještenje napisano na jeziku kojeg svi razumiju. PIU/PIT-ovi će uspostaviti i primjenjivati mehanizam za žalbe za direktne radnike putem kojeg će se rješavati problemi na radnom mjestu.

Prije ugovaranja, od ponuđača će se zatražiti da dostave izjavu kojom potvrđuju saglasnost sa ESS2 Svjetske banke, svoju čvrstu opredjeljenost za poštivanje domaćih zakona o radu i zapošljavanju, te zaštitu na radu i procedura upravljanja radnom snagom u skladu sa ESS2 i svoju spremnost da se suzdrže od bilo kakve prakse koja se može protumačiti ili smatrati diskriminirajućom ili nepravednom prema njihovim zaposlenicima. Nepodnošenje takve izjave ponuđača će isključiti iz učešća u tenderu. Nakon dodjele ugovora, izvođači su dužni osigurati vlastite procedure upravljanja radnom snagom koje moraju biti u skladu s LMP-om projekta. Izvođači trebaju provesti dubinsku analizu kako bi osigurali da njihovi pod-izvođači, dobavljači i poslovni partneri uključeni u provedbu Projekta takođe budu u skladu sa zakonom i da nemaju evidenciju o kršenju propisa o radu ili sigurnosti na radu. Ugovor koji će se sklopiti s odabranom trećom stranom sadržavat će uslove i odredbe LMP- a Projekta kao minimalni standard predviđen za projektne radnike zaposlene ili angažirane od treće strane.

Tokom implementacije ugovora, treće strane koje angažiraju/zapošljavaju projektne radnike morat će podnositi kvartalne izvještaje o usklađenosti kojima potvrđuju svoju usklađenost s LMP-om koristeći obrazac izvještaja dat u LMP-u Projekta. Izvještaj treba sadržavati broj i status projektних radnika, broj angažiranih i otpuštenih zaposlenika u određenom periodu, broj odrađenih sati, prekovremeni rad, redovnost plaćanja, pitanja zaštite na radu (povrede i smrtni slučajevi, ako ih ima), sigurnosne mjere, podnesene i riješene pritužbe, pružena/pohađana obuka, slučajevi nepoštivanja zakona i LMP-a. Izvještavanje o incidentima u vezi sa zaštitom i sigurnosti na radu (značajne ozljede, smrtni slučajevi i slično) takođe je dio (i) izvještaja o incidentu i (ii) izvještaja o E&S usklađenosti (npr. izvještaj o provođenju ESMP čekliste).

Monitoring usklađenosti s lokalnim zakonodavstvom izvođača u vezi s upravljanjem radnom snagom i zaštitom na radu vršit će se na način opisan u Poglavlju 9. U slučaju da se utvrde bilo kakve nepravilnosti na osnovu takvih izvještaja ili mehanizma za žalbe, PIU/PIT-ovi će obavijestiti nadležnu inspekciju rada.

12.7. Okvir politike preseljenja

U skladu sa zahtjevima Svjetske banke, Okvir politike preseljenja (RPF) pripremljen je kao zaseban dokument. RPF osigurava procedure za otkup zemljišta/preseljenje, uključujući matricu prava za osobe pogođene projektom. Ovaj dokument takođe pruža informacije o pripremi Planova preseljenja (RP) za pod-projekte, kao i minimalne elemente koje bi RP trebali sadržavati. Za sve pod-projekte koji uključuju preseljenje izradit će se RP- ovi, kako bi se zadovoljile odredbe ESS5 i zahtjevi domaćeg zakonodavstva u pogledu otkupa zemljišta. Projektne aktivnosti koje će prouzročiti fizičko i/ili ekonomsko raseljavanje neće započeti sve dok se za lokaciju specifični planovi ne dovrše i Banka ih odobri, te nakon što isti budu objavljeni, provedene konsultacije, finalizirani i implementirani.

12.8. Procedura slučajnih nalaza

Procedura slučajnih nalaza je procedura specifična za projekt koja opisuje potrebne radnje ukoliko se, tokom gradnje ili puštanja projekta u pogon, pronađu ranije nepoznati resursi historijskog nasljeđa, a posebno arheološki resursi. Procedura slučajnih nalaza je postupak koji sprječava narušavanje slučajnih nalaza sve dok se ne izvrši procjena istih

od strane nadležnog stručnjaka i ne primijene radnje u skladu sa zahtjevima.

Procedura detaljno opisuje radnje koje treba poduzeti kada se tokom građevinskih radova pronađe prethodno neidentificirani predmet/nalazište od potencijalnog kulturno-istorijskog značaja. Procedura opisuje uloge i odgovornosti te vrijeme odgovora, koji se zahtijevaju i od projektnog osoblja i od svih relevantnih nadležnih tijela. Procedure slučajnih nalaza za svaku lokaciju bit će u skladu s federalnim i kantonalnim propisima.

Opća procedura slučajnih nalaza za kulturno nasljeđe

Ukoliko bilo koja osoba tokom iskopavanja ili gradnje otkrije fizički kulturni resurs, kao npr. (bez ograničenja) arheološko nalazište, istorijsko nalazište, ostatke i predmete ili groblje i/ili pojedinačne grobove, poduzimaju se sljedeći koraci:

1. Zaustaviti sve radove u blizini nalaza, dok se ne pronađe rješenje za očuvanje tih predmeta ili dok se ne dobije savjet nadležnih vlasti;
2. Obilježiti mjesto ili područje nalaza; osigurati lokaciju kako bi se spriječila bilo kakva šteta. Ukoliko se radi o predmetu kojeg je moguće otuđiti, potrebno je organizirati noćnu stražu dok nadležne lokalne vlasti ne preuzmu nalaz;
3. Obavijestiti nadzornika gradilišta koji će obavijestiti nadležno tijelo (kantonalni zavodi za zaštitu kulturno-istorijskog naslijeđa);
4. Evidentirati pojedinosti u Izvještaju o nalazima kulturnog naslijeđa i fotografirati nalaz. Informirati WB;
5. Nadležno tijelo će biti zaduženo za zaštitu i čuvanje lokacije prije donošenja odluke o daljem postupanju;
6. Odluke o načinu postupanja s nalazom donose nadležna tijela. To bi moglo uključivati promjene u tlocrtu (poput pronalaska nepomičnog ostatka od kulturne ili arheološke važnosti), konzervaciju, restauraciju i očuvanje;
7. Nadležno tijelo mora istražiti nalaz u roku od 2 mjeseca od datuma obavijesti i dostaviti odgovor u pisanom obliku, na način definiran kantonalnim zakonom. U svakom slučaju, radovi se ne mogu nastaviti bez pismenog odobrenja nadležnih tijela;
8. Građevinski radovi mogu se nastaviti tek nakon odobrenja nadležnog tijela u vezi sa zaštitom i očuvanjem naslijeđa.

Jedan od glavnih zahtjeva procedure odnosi se na vođenje evidencije. Svi nalazi moraju biti registrirani. Čuvaju se fotografska evidencija, kopije komunikacije s nadležnim tijelima koja donose odluke, zaključci i preporuke/smjernice, izvještaji o provedbi.

Ove procedure se moraju navesti u standardnim odredbama u ugovorima o građenju. Izvođač mora osigurati da kompletno osoblje, uključujući pod-izvođače i dobavljače, bude na odgovarajući način informirano o zahtjevima ove Procedure slučajnog nalaza. Tokom nadzora projekta, nadzornik gradilišta će nadzirati implementaciju gore navedenih propisa koji se odnose na postupanje u slučaju bilo kakvih slučajnih nalaza.

13. ARANŽMANI IMPLEMENTACIJE ESMF

13.1. Institucionalne odgovornosti

Sveukupnu odgovornost za osiguranje usklađenosti sa zahtjevima ESF navedenim u ovom ESMF-u imaju PIU/PIT-ovi. PIU će biti smješten u FMOT, a PIT-ovi u kantonima (odnosna ministarstva) ili gradovima/općinama u zavisnosti od lokacije podnosioca zahtjeva.

PIU će nadgledati provođenje ovog ESMF-a na ukupnom nivou Projekta. Na nivou pojedinačnih pod-projekata, PIT će biti odgovoran za implementaciju ovog ESMF-a za Komponentu 2 (pod-komponenta 2.1). PIT-ovima će podršku pružati predstavnici općina imenovani za pružanje pomoći PIT-ovima na implementaciji specifičnih aktivnosti pod-projekta u okviru pod-komponente 2.1. i Komponente 3, kao su otkup zemljišta i potencijalno preseljenje, angažman zainteresiranih strana, prijem žalbi na lokalnom nivou. Naime, općine su korisnici eksproprijacije.

Na početku, PIU-i PIT-ovi će imati po jednog specijalistu/kontakt osobu za okolišna i društvena pitanja, što je osnovni uslov za provođenje projekta u skladu s ESF-om Svjetske banke, relevantnim ESS i ovim ESMF. Svjetska banka će povremeno vršiti pregled kapaciteta i osoblja te će po potrebi predložiti unaprjeđenje kapaciteta.

Specijalisti/kontakt osobe za okoliš i društvena pitanja će zajedno sa šefom PIU/PIT-a povremeno vršiti procjenu obima poslova u datom momentu, te vršiti procjenu obima poslova u narednom periodu, da bi se, ako je potrebno, tražila dodatna pomoć. Adekvatno planiranje vanjske pomoći za pripremu dubinske analize je, takođe vrlo važno za vremenske rokove za realizaciju Projekta. Specijalisti/kontakt osobe će takođe sarađivati sa specijalistima WB za okoliš i društvena pitanja da bi im se osigurala potrebna obuka o ESF, dale smjernice i pomoć kod organizacije obuka za učesnike u projektima.

Izradu dokumenata o tehničkoj pomoći i ESMP-ova za konkretne pod-projekte vrše kvalificirani konsultanti. Izbor konsultanata će vršiti PIT u skladu s tenderskom procedurom prema pravilima Svjetske banke. Dokaz o posjedovanju odgovarajućih kvalifikacija su reference/iskustvo na sličnim projektima provedenim za međunarodne finansijske

institucije, sa najmanje 5 godina dokazanog radnog iskustva u datoj oblasti. Okvirni sadržaj za ESMP koje treba uključiti u Projektni zadatak (ToR) je naveden u Aneksu D.

Za sve relevantne ToR-ove potrebno je odobrenje tima Svjetske banke, a oni moraju obuhvatiti minimalno sljedeće: opis projekta koji će se financirati, spisak raspoložive dokumentacije i projekata (i dokumentacije o dubinskoj analizi izrađenoj za Projekt), uključujući i one čija je izrada u toku, spisak izvora svih relevantnih zakona o zaštiti okoliša, OHS i drugih zakona FBiH, sa spiskom relevantnih okolišnih i društvenih standarda Svjetske banke.

ToR-ovima se utvrđuje sadržaj dokumentacije o dubinskoj analizi i paket dokumentacije za svaku konkretnu lokaciju pod-projekta i spisak rezultata zadatka. U ToR-ovima se navodi da se nijedan očekivani rezultat Projekta ne završava bez konsultacija sa javnošću i finalizacije dokumenata. Ako će se ti dokumenti koristiti i za ishodovanje okolinskih dozvola od nadležnih organa, aktivnosti predviđene ToR-om se završavaju tek nakon pribavljanja predmetne dozvole. Izvođač radova je odgovoran da osigura pravilno izvođenje radova, u skladu s propisanim mjerama i entitetskim i međunarodnim standardima. Iz tog razloga, Izvođač mora imenovati lice zaduženo za zaštitu okoliša i društva sa odgovarajućim iskustvom koje će biti zaduženo za poštovanje svih zahtjeva u oblasti zaštite okoliša i društva i primjenu ESMP-a, te odgovorno za primjenu mjera zaštite i sigurnosti na radu na mjestima izvođenja radova.

Imenovano lice mora voditi računa o poštovanju okolišnih i društvenih standarda (ESS) Banke i zaduženo je za zaštitu okoliša i društva u skladu sa ESMP i dobijenim dozvolama, te ima jasno definirane dužnosti i odgovornosti u koje, između ostalog, spada sljedeće: radovi se izvode u skladu sa dobrom praksom građenja; otpadom na gradilištu, uključujući otpad koji sadrži opasne supstance, se upravlja na odgovarajući način; o pitanjima vezanim za zaštitu okoliša obavještava se nadzorni organ i lokalna zajednica. Nadzor radova redovno vrši imenovani nadzorni organ koji vodi računa da se aktivnosti provode u skladu sa ESMP. Stručnjak za zaštitu i sigurnost na radu osigurat će poštivanje mjera zaštite na radu i njihovu primjenu na gradilištu.

Monitoring usklađenosti načina na koji Izvođač upravlja radnom snagom sa domaćim propisima o radu i zaštiti na radu vršit će se na osnovu izvještaja o usklađenosti uslova rada sa ESS 2 koje će izvođači dostavljati PIT-u i nadzornom organu mjesečno. Obrazac izvještaja dat je u Prilogu LMP-a.

13.2. Monitoring i izvještavanje

PIU/PIT-ovi uspostavljaju i vode evidenciju o:

- probiru pod-projekata,
- angažmanu konsultantskih firmi/pojedinačnih konsultanata,
- urađenim instrumentima koji se tiču okoliša i društva i njihovom provođenju (Izvještaji o E&S instrumentima i prateća dokumentacija, npr. manifesti otpada), napredovanju aktivnosti i radova za koje je potreban E&S monitoring, informacijama o angažmanu svih zainteresiranih strana u skladu sa SEP-om, evidencija o žalbama u skladu sa SEP, LMP i RPF.

Okolišni i društveni monitoring koje će provoditi PIU/PIT-ovi moraju pružiti informacije o ključnim okolišnim i društvenim aspektima Projekta, posebno okolišnim i društvenim uticajima i učinkovitosti poduzetih mjera ublažavanja. Takve informacije omogućuju procjenu uspjeha ublažavanja u sklopu nadzora projekta i omogućuju provedbu korektivnih radnji kada je potrebno.

PIU će redovno izvještavati Svjetsku banku o probiru (screening), odobravanju i rezultatima monitoringu pod-projekata. Izvještavanje o E&S usklađenosti pod-projekata bit će sastavni dio Izvještaja o napretku koji se dostavlja polugodišnje, osim ako nije drugačije dogovoreno sa Svjetskom bankom. U slučaju značajnih incidentnih situacija, PIU će odmah obavijestiti o događaju i evidentirati ga u izvještajima.

Monitoring E&S učinka građevinskih radova će provoditi E&S kontakt osobe PIT-a, kao i Konsultant za nadzor u sklopu šireg djelokruga svojih aktivnosti. E&S kontakt osobe obavljat će monitoring stanja okoliša i društva (uključujući nadzor na licu mjesta, prema potrebi) kako bi osigurali potpunu usklađenost s uvjetima ugovora i ESMP-om ili ESMP čeklistom, kao i uspješnu provedbu i učinkovitost poduzetih mjera ublažavanja.

Osoblje PIT-a će PIU-u podnositi tromjesečne izvještaje o napretku za pod-projekte u vezi s okolišnim i društvenim aspektima. PIU će pripremati i Svjetskoj banci podnositi polugodišnje izvještaje o napretku o probiru, odobrenjima i rezultatima monitoringa pod-projekata.

Sažetak obaveza izvještavanja po svakoj komponenti naveden je u tabeli u nastavku.

Tabela 22. Sažetak obaveza izvještavanja u okviru Projekta

Izveštaj	Učestalost	Priprema
KOMPONENTA 1.: INSTITUCIONALNO JAČANJE UPRAVLJANJA ČVRSTIM OTPADOM		
Izveštaj o E&S screeningu pod-projekata	Na polugodišnjoj osnovi	PIU (WB o E&S)
Izveštaj o usklađenosti politike kaznenih taksi i naknada sa višim nivoima vlasti	Tromjesečno	PIT (za PIU)
Izveštaj o provedenoj kampanji	Tromjesečno	PIT (za PIU)
Izveštaj po pod-komponenti 1.1. i 1.2.	Na polugodišnjoj osnovi	PIU (WB)
KOMPONENTA 2: PODRŠKA INTEGRIRANOM UPRAVLJANJU OTPADOM U PRAVCU CIRKULARNE EKONOMIJE		
Izveštaj po pod-komponenti 2.2. o provođenju ESMP-a (LMP i SEP)	Tromjesečno	PIU (WB o E&S)
Izveštaj o E&S usklađenosti izvođača	Mjesečno (tokom radova)	Konsultant za nadzor (za PIU)
Izveštaj o projektnom GRM	Kvartalno	PIU (Odbor za žalbe)
Izveštaj o radničkom GRM	Kvartalno	PIU (Radnički odbor za žalbe)
Izveštaj o aktivnostima angažmana zainteresiranih strana	Kvartalno	PIU
Izveštaj po Pod-komponenti 2.1. o provođenju ESMP-a (LMP i SEP)	Kvartalno	PIT (za PIU o E&S)
Izveštaj o E&S usklađenosti izvođača	Kvartalno	PIT (za PIU o E&S)
Izveštaj o projektnom GRM	Kvartalno	PIT (Odbor za žalbe)
Izveštaj o radničkom GRM	Kvartalno	PIT (Odbor za žalbe radnika)
Izveštaj o aktivnostima angažmana zainteresiranih strana	Kvartalno	PIT
Izveštaj o incidentima	Unutar 48 sati od bilo kakvog incidenta ili nezgode povezane s Projektom	PIU za WB
KOMPONENTA 3. UPRAVLJANJE PROJEKTOM I OPERATIVNI TROŠKOVI		
Izveštaj Svjetskoj banci o napretku na okolišnom, društvenom, zdravstvenom i sigurnosnom (ESHS) učinku Projekta, uključujući sažetak informacija o: <ul style="list-style-type: none"> - Implementaciji ESMP/ESMP ček-liste; - Aktivnosti angažmana zainteresiranih strana; - Postupku otkupa zemljišta; Projektne GM i radnički GM.	Polugodišnje	PIU
Izveštaj o incidentima za Svjetsku banku	Unutar 48 sati svakog incidenta ili nezgode povezane s Projektom	PIU

13.3. Ključni elementi budžeta za usklađenost sa ESMF-om

Procjena ukupnih troškova implementacije ESMF-a nije moguća, obzirom da broj aktivnosti vezanih za tehničku pomoć, odnosno broj pod-projekata, nije poznat. Istaknuti su ključni elementi ESMF-a za čije troškove je potreban budžet i prikazane okvirne jedinične cijene koje po potrebi treba pregledati i revidirati. Troškovi implementacije za lokaciju specifičnih ESMP i RP uključuju se u budžete relevantnih pod-projekata. Uspostavljanje GM u skladu sa SEP, RPF i LMP i realizacija aktivnosti na angažmanu zainteresiranih strana ne podrazumijevaju dodatne troškove.

Tabela 23. Ključni elementi budžeta za implementaciju ESMF-a

Vrsta aktivnosti	Opis	Jedinična cijena (u USD)
Tehnička pomoć	Izrada različitih tehničkih studija i izvještaja te jačanje kapaciteta	Ukupni trošak obračunava se na osnovu čovjek/dana potrebnih za izradu studije/izvještaja i dnevne naknade konsultanta sa svim uključenim troškovima: - Domaći do 300 USD - Međunarodni do 600 USD
Izrada za lokaciju specifičnog ESMP	Angažman konsultanata za izradu dokumentacije	do 15.000 USD
Izrada za lokaciju specifičnih SEP	Angažman konsultanata za izradu dokumentacije	do 4.000 USD
Izrada za lokaciju specifičnog RP	Angažman konsultanata za izradu dokumentacije	do 7.000 USD
Konsultant iz oblasti zaštite okoliša i društvenih pitanja	Angažman renomiranih konsultanata iz oblasti zaštite okoliša i društvenih pitanja	Dnevna naknada: - Domaći do 300 USD - Međunarodni do 600 USD

14. PROCES JAVNIH KONSULTACIJA

ESS10 Svjetske banke prepoznaje važnost otvorenog i transparentnog angažmana između Zajmoprimca i zainteresiranih strana u projektu kao bitan element dobre međunarodne prakse. Učinkovito uključivanje zainteresiranih strana može poboljšati održivost projekata, prihvatanje projekata i značajno doprinijeti uspješnom dizajniranju i provođenju projekata.

U skladu sa zahtjevima WB, uključivanje zainteresiranih strana je proces koji se provodi tokom životnog ciklusa projekta, a najefikasniji je ako se pokrene u ranoj fazi razvoja projekta. Uključivanje bi trebalo započeti što je ranije moguće tokom pripreme projekta, jer pravovremena identifikacija i konsultacije sa zainteresiranim stranama omogućavaju da se stavovi i mišljenja ovih grupa uzmu u obzir prilikom dizajniranja i provedbe projekta.

U skladu s tim zahtjevima, set dokumenata na engleskom i lokalnom jeziku, koji uključuju:

- Okvir okolišnog i društvenog upravljanja (ESMF);
- Plan angažmana zainteresiranih strana (SEP);
- Okvir politike preseljenja (RPF); i
- Procedure upravljanja radnom snagom (LMP),

biće objavljeni javnosti putem web stranice PIU-a i kantonalnih vlada, te održane javne rasprave (*biće ažurirani se nakon javnih rasprava.*)

15. MEHANIZAM RJEŠAVANJA ŽALBI

Mehanizam rješavanja žalbi (GRM) služi kao platforma za prijem, ali i rješavanje i upravljanje prigovorima, komentarima i prijedlozima u vezi s Projektom. Ključni cilj mehanizma žalbi je osiguranje efektivnog načina za njihovo rješavanje. Svjetska banka zahtijeva da svaki projekt uspostavi takav mehanizam u skladu s ESS10 u ranom stadiju pripreme projekta, u cilju omogućavanja odgovarajućeg i pravovremenog rješavanja određenih pitanja.

Projekt će uspostaviti mehanizam za žalbe da bi se osiguralo evidentiranje i monitoring svih prigovora u cilju povećanja transparentnosti i odgovornosti, kao i smanjenja rizika od negativnog uticaja Projekta na okoliš i društvo.

GRM na nivou projekta se sastoji od dva nivoa: (i) Odbori za žalbe (GC) koje uspostavljaju i kojima upravljaju PIT-ovi (za Komponente 1, 2 i 3) i (ii) Centralni odbor za žalbe (CGC) kojeg uspostavlja i kojim upravlja PIU, a koji se zajedno pominju kao Projektni mehanizam rješavanja žalbi (GRM).

CGC će biti uspostavljen odmah nakon procjene Projekta u cilju upravljanja i pružanja odgovarajućeg odgovora na prigovore u različitim fazama, dok će se (GC) uspostaviti prije početka projektnih aktivnosti u odnosnim kantonima.

Da bi se osigurao pristup GRM-u, potencijalni korisnici, zajednice i druge zainteresirane strane mogu uložiti prigovore na način naveden u SEP dokument (Plan angažmana zainteresiranih strana). GRM će zainteresiranim stranama omogućiti kontinuirano dobivanje povratnih informacija o projektnim aktivnostima, kao i rješavanje njihovih individualnih prigovora tokom implementacije projekta. Stoga će GRM služiti i kao informativni centar i kao mehanizam za žalbe na nivou projekta, dostupan onima koji su pogođeni implementacijom bilo koje od projektnih komponenti i primjenjivaće se na sve projektne aktivnosti i sve lokalne zajednice zahvaćene projektnim aktivnostima.

GRM će biti odgovoran za prijem i pružanje odgovora na prigovore i komentare od sljedeće četiri grupe:

- Fizička/pravna lica direktno pogođena Projektom, potencijalni korisnici Projekta,
- Fizička/pravna lica direktno pogođena Projektom putem otkupa zemljišta i raseljavanja,
- Akteri – osobe koje su zainteresirane za Projekt,
- Stanovnici/zajednice zainteresirane i/ili pogođene Projektnim aktivnostima.

Pored GRM, na raspolaganju ostaje i pravni lijek u skladu s domaćim zakonodavstvom (sudovi, inspekcije, upravni organi, itd.).

Međutim, mehanizam za žalbe za projektne radnike koji se zahtijeva u okviru ESS2 će biti osiguran odvojeno, o čemu su pojedinosti navedene u Planu upravljanja radnom snagom.

Iako su projektni rizici od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja (SEA)/seksualnog uznemiravanja (SH) procijenjeni kao niski (kao rezultat (i) očekivanog zapošljavanja lokalne radne snage i (ii) očekivanog malog broja radnika na gradilištima), GRM će, kao predostrožnost, prepoznavati SEA/SH prigovore. Takvim će se žalbama odvojeno baviti posebno obučeni profesionalci, ali će se primjenjivati isti proces i rokovi, koji su opisani u SEP-u. Određenom broju osoblja će se pružiti potrebna obuka za obradu takvih prigovora.

PIU je odgovoran za uspostavljanje funkcionalnog GRM i obavještanje zainteresiranih strana o ulozi GRM, kontakt osobama za ulaganje prigovora u zahvaćenim područjima. Informacije o GRM će biti na raspolaganju:

- na web stranicama PIU-a i kantonalnih vlada,
- putem kampanja na društvenim mrežama,
- putem letaka o GRM procesu.

Pojedinosti o načinu implementacije GRM su navedene u SEP-u (Plan angažmana zainteresiranih strana), koji je sastavni dio projektne dokumentacije.

16. PRILOZI

Prilog A	Popis nadležnih kantonalnih ministarstava
Prilog B	Upitnik za okolišni i društveni probir (<i>screening</i>)
Prilog C	ESMP ček-lista za Komponente 2 i 3
Prilog D	Indikativni sadržaj ESMP-a
Prilog E	Zapisnik s javnih konsultacija

PRILOG A: Popis nadležnih kantonalnih ministarstava

Kanton	Ministarstvo nadležno za zaštitu okoliša	Ministarstvo nadležno za građenje	Ministarstvo nadležno za komunalnu djelatnost
Tuzlanski kanton	Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okolice	Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okolice	Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okolice
Zeničko- dobojski kanton	Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline	Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline	Ministarstvo za prostorno uređenje, promet i komunikacije i zaštitu okoline
Hercegovačko-neretvanski kanton	Ministarstvo trgovine, turizma i zaštite okoliša	Ministarstvo građenja i prostornog uređenja	Ministarstvo građenja i prostornog uređenja
Kanton Sarajevo	Ministarstvo komunalne privrede, infrastrukture, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša	Ministarstvo komunalne privrede, infrastrukture, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša	Ministarstvo komunalne privrede, infrastrukture, prostornog uređenja, građenja i zaštite okoliša
Unsko-sanski kanton	Ministarstvo za građenje, prostorno uređenje i zaštitu okoliša	Ministarstvo za građenje, prostorno uređenje i zaštitu okoliša	Ministarstvo za građenje, prostorno uređenje i zaštitu okoliša
Posavski kanton	Ministarstvo prometa, veza i zaštite okoliša	Ministarstvo gospodarstva, rada i prostornog uređenja	Ministarstvo gospodarstva, rada i prostornog uređenja
Bosansko-podrinjski kanton Goražde	Ministarstvo za urbanizam, prostorno uređenje i zaštitu okoliša	Ministarstvo za urbanizam, prostorno uređenje i zaštitu okoliša	Ministarstvo za urbanizam, prostorno uređenje i zaštitu okoliša
Srednjobosanski kanton	Ministarstvo prostornog uređenja, građenja, zaštite okoliša povratka i stambenih poslova	Ministarstvo prostornog uređenja, građenja, zaštite okoliša povratka i stambenih poslova	Ministarstvo prostornog uređenja, građenja, zaštite okoliša povratka i stambenih poslova
Zapadnohercegovački kanton	Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i zaštite okoliša	Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i zaštite okoliša	Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i zaštite okoliša
Kanton 10	Ministarstvo graditeljstva, obnove i zaštite okoliša	Ministarstvo graditeljstva, obnove i zaštite okoliša	Ministarstvo graditeljstva, obnove i zaštite okoliša

PRILOG B: Upitnik za okolišni i društveni probir (screening) (probni)

Br.	Pitanja okolišnog i društvenog rizika	DA/NE	Nepoznato	Bilješke
1.	Da li projekt podržava aktivnosti koje se nalaze na eliminatornoj listi Svjetske banke?			
2.	Da li je predložena aktivnost na popisu projekata za koje je obavezna cjelovita EIA prema Zakonu o zaštiti okoliša FBiH?			
3.	Da li će projekat doprinijeti zagađenju međunarodnih voda?			
4.	Da li postoje aktivnosti koje će dovesti do fizičkih promjena vodnog tijela?			
5.	Da li će se projekat nalaziti u nekom osjetljivom ili zaštićenom području ili u blizini istog?			
6.	Da li na lokaciji ili oko lokacije projekta postoje mjesta koja koriste zaštićene, važne ili osjetljive vrste flore ili faune, npr. mjesta za uzgoj, gniježđenje, ishranu, odmaranje, prezimljavanje, migraciju, na koja bi projekat mogao imati uticaj?			
7.	Da li postoje područja ili značajke visoko vrijednog pejzaža ili pejzaža ambijentalne vrijednosti na mjestu ili oko mjesta izvođenja projekta na koje bi projekt mogao imati uticaj?			
8.	Hoće li ovaj projekat imati uticaj na neka kritična staništa (šume, močvare, vodene ekosisteme)?			
9.	Hoće li predloženi projekt rezultirati prenamjenom ili degradacijom prirodnog staništa ili kritičnog staništa?			
10.	Postoji li mogućnost da će predloženi projekt negativno uticati na lokalni pejzaž/krajolik?			
11.	Da li će se projektne aktivnosti izvoditi, ili potencijalno imati uticaj, na mjestima arheološkog nalazišta ili kulturnog nasljeđa?			
12.	Da li predložena aktivnost zahtijeva drugu vrstu okolišne procjene prema zakonodavstvu FBiH?			
13.	Da li će projekat koristiti prirodne resurse kao npr. zemlju, vodu, materijale ili energiju, posebno one resurse koji se ne mogu obnoviti ili su deficitarni?			
14.	Da li je vjerovatno da će projekat izazvati mikroklimatske promjene, npr. aktivnosti poput značajnih krčenja šuma, degradacije šuma i promjene namjene zemljišta?			
15.	Da li će projektne aktivnosti biti izvor zagađujućih tvari ili nekih opasnih, otrovnih ili štetnih tvari u zraku?			
16.	Da li će projektne aktivnosti biti izvor opasnog otpada?			
17.	Da li će projekat generirati značajne količine neopasnog i inertnog otpada?			

18.	Hoće li projekat uključivati upotrebu, skladištenje, transport, rukovanje ili proizvodnju tvari ili materijala koji bi mogli biti štetni po ljudsko zdravlje ili okoliš (osim pesticida)?			
19.	Hoće li projekat uključivati upotrebu pesticida i/ili gnojiva?			
20.	Da li postoje rizici od onečišćenja površinskih voda?			
21.	Da li postoje rizici od onečišćenja podzemnih voda?			
22.	Da li postoje rizici od onečišćenja tla?			
23.	Da li postoje rizici od fizičkih promjena terena, nanosa sedimenta, erozije itd.?			
24.	Hoće li planirane aktivnosti uzrokovati buku i vibracije?			
25.	Hoće li planirane aktivnosti zahtijevati uklanjanje vegetacije?			
26.	Da li lokacija izvođenja projekta obuhvata prethodno neizgrađeno područje na kojem će doći do gubitka zemljišta pod zelenim površinama?			
27.	Da li unutar ili oko mjesta izvođenja projekta postoje područja koja su gusto naseljena ili izgrađena, na koja bi projekat mogao imati uticaj?			
28.	Da li se trenutno namjenski koristi zemljište unutar ili oko lokacije izvođenja projekta, npr. kuće, vrtovi, ostalo privatno vlasništvo, industrija, trgovina, rekreacija, javni otvoreni prostor, društveni sadržaji, poljoprivreda, šumarstvo, turizam, rudarstvo ili kamenolomi koji bi mogli biti pod uticajem projekta?			
29.	Hoće li realizacija projekta uzrokovati fizičko raseljavanje formalnih korisnika?			
30.	Hoće li realizacija projekta uzrokovati fizičko raseljavanje neformalnih korisnika i/ili stanara?			
31.	Hoće li realizacija projekta uticati na bilo koje ugrožene grupe ili pojedince?			
32.	Hoće li realizacija projekta uzrokovati ekonomsko raseljavanje?			
33.	Da li će za projekat biti potrebna privremeno korištenje ili trajni otkup zemljišta?			
34.	Hoće li projekt rezultirati privremenim ili trajnim gubitkom usjeva, voćaka ili infrastrukture domaćinstva?			
35.	Da li postoje pitanja vezana za pravo služnosti puta?			
36.	Hoće li projekt rezultirati prisilnim ograničenjem			

	pristupa zakonski proglašenim nacionalnim parkovima i zaštićenim područjima?			
37.	Da li postoje transportni pravci na mjestu ili oko mjesta izvođenja projekta koji su podložni zagušenju ili koji uzrokuju ekološke probleme na koje bi projekat mogao imati uticaj?			
38.	Da li se očekuje da će povećanje saobraćaja vozilima uzrokovano projektom biti: H: visoko? S: umjereno do nisko? M: nisko? L: minimalno ili zanemarivo?			
39.	Je li vjerovatnoća uticaja na zdravlje i sigurnost zajednice: H: visoka? S: umjerena do niska? M: niska? L: minimalna ili zanemariva?			
40.	Je li vjerovatnoća pojave SEA/SH: H: visoka? S: umjerena do niska? M: niska? L: minimalna ili zanemariva?			
41.	Je li vjerovatnoća uticaja na zdravlje i sigurnost radnika: H: visoka? S: umjerena do niska? M: niska? L: minimalna do zanemariva?			
42.	Postoje li naznake da će se neformalna radna snaga koristiti za potrebe pod-projekta?			
43.	Je li geografsko područje ili stanovništvo pogođeno projektom: H: veliko do vrlo veliko? S: umjereno do veliko? M: nisko? L: minimalno do zanemarivo?			
44.	Da li predložena aktivnost zahtijeva posebne javne konsultacije prema zakonodavstvu FBiH?			
45.	Da li će implementacija projekta uticati na skupljače sekundarnih sirovina i njihovu egzistenciju?			

Napomena: crveni okvir - visoki rizik, narančasti okvir - značajan rizik, žuti okvir - umjereni rizik

Kategorizaciju projekta pripremila kontakt osoba za okoliš i društvo: _____

Potpis odgovorne osobe: _____

Datum: _____

Kategorizacija rizika	Niski rizik	Umjereni rizik	Značajan rizik	Visoki rizik
	Podnositelj zahtjeva treba pripremiti:	Podnositelj zahtjeva treba pripremiti:	Podnositelj zahtjeva treba pripremiti:	Podnositelj zahtjeva treba pripremiti:
	ESMP ček-listu	ESMP i SEP	ESMP, SEP i RP	Ne financira se
Odobrenje				

Kategorizaciju projekta izdao WB specijalista za E&S: _____

Potpis odgovorne osobe: _____

Datum: _____

PRILOG C: Obrazac za ESMP ček-listu za Komponentu 2

Cilj projekta je da se izgradi nova i unaprijedi postojeća infrastruktura za upravljanje komunalnim otpadom, čime će se unaprijediti usluge prikupljanja, sortiranja, obrade i odlaganja komunalnog otpada. Okvirna područja djelovanja fokusirana su na nabavku opreme za prikupljanje i odvoz komunalnog otpada, nabavku opreme za odvojeno prikupljanje i sortiranje otpada, izgradnju kapaciteta za preradu i zbrinjavanje otpada, te izgradnju novih regionalnih, međuopćinskih i općinskih centara za upravljanje otpadom.

Projekt je osmišljen kako bi postigao svoj cilj kroz tri komponente:

Komponenta 1: *Institucionalno jačanje upravljanja čvrstim otpadom,*

Komponenta 2: *Podrška integriranom upravljanju otpadom u pravcu cirkularne ekonomije i*

Komponenta 3: *Upravljanje projektom i operativni troškovi.*

Integrirani pristup Projekta prema SWM-u, uglavnom, ogleda se u dvije glavne komponente projekta. Projekat će podržati institucionalno jačanje i izgradnju kapaciteta na entitetskom i općinskom/kantonalnom nivou kako bi se poboljšali uvjeti za upravljanje otpadom u BiH i pomoglo na putu pristupanja EU. Komponenta 2 (Podrška održivom upravljanju otpadom zasnovanom na integriranom upravljanju otpadom i sistemu cirkularne ekonomije) će financirati unapređenje infrastrukture i opreme za prikupljanje, tretman i odlaganje otpada. Investicije u okviru Komponente 2 će biti usmjerene na regionalni i općinski nivo kroz kombinaciju pod-zajmova i grantova.

Obrazac za ESMP ček-listu popunjava se samo za Komponentu 2: *Podrška integriranom upravljanju otpadom u pravcu cirkularne ekonomije* **pod-komponenta 2.1. i pod-komponenta 2.2.**

Unutar pod-komponente **2.2.** daje se podrška izgradnji i unaprjeđenju infrastrukture na postojećim regionalnim deponijama za upravljanje otpadom sa ciljem unaprjeđenja postojeće infrastrukture u skladu s novim federalnim konceptom odlaganja otpada koji podrazumijeva reviziju postojećeg koncepta regionalnog odlaganja uvažavajući uvjete geografske lokacije i mogućnosti udruživanja u regionalni ili međuopćinski koncept. Tu se podrazumijeva izvođenje građevinskih radova manjeg i srednjeg obima, kao što su:

- izgradnja ili rekonstrukcija prečistača procjednih voda,
- izgradnja ili rekonstrukcija sortirnica,
- izgradnja ili rekonstrukcija reciklažnih dvorišta,
- izgradnja postrojenja za mehaničko-biološku obradu otpada, itd.

Trenutno u FBiH postoje 4 regionalne deponije i to Sarajevu, Livnu, Mostaru i Zenici, a u toku su građevinski radovi na regionalnom Centru za upravljanje otpadom (JP Eko-sep d.o.o.) u Živinicama za općine Živinice, Banovići i Kladanj). Implementacija ove pod-komponente odnosi se na: Sarajevski kanton, Kanton 10, Hercegovsko-neretvanski kanton i Zeničko-dobojski kanton.

Ova će se Komponenta implementirati putem Jedinice za implementaciju projekta (PIU) smještene u Ministarstvu okoliša i turizma FBiH, uz podršku Timova za implementaciju projekta (PIT-ovi) smještenih u kantonalnim ministarstvima okoliša. Pod-komponenta 2.2. Projekta uključuje investicije u izgradnju ili rekonstrukciju navedenih sadržaja uz ugradnju odgovarajuće opreme.

Implementacija **pod-komponente 2.1.** obuhvata podršku unaprjeđenju sistema odvojenog prikupljanja, zbrinjavanja, recikliranja i ponovne upotrebe komunalnog otpada u općinama i općinskim deponijama. U tom smislu vrše se građevinski radovi manjeg i srednjeg obima na izgradnji nove i unaprjeđenju postojeće infrastruktura za upravljanje komunalnim otpadom u općinama i općinskim deponijama. Cilj realizacije ove pod-komponente je unaprjeđenje usluge prikupljanja, sortiranja, tretmana i odlaganja komunalnog otpada.

U tom cilju podrazumijeva se izgradnja kapaciteta za odvojeno prikupljanje, preradu i zbrinjavanje otpada uključujući sljedeću infrastrukturu:

- zeleni otoci,
- reciklažna dvorišta,
- pretovarne stanice u skladu s novim federalnim konceptom regionalnog odlaganja,
- izgradnja objekata za tretman biorazgradivog otpada s ciljem smanjenja količina njegovog odlaganja i stvaranja korisnih proizvoda kao što je proizvodnja komposta.

Pored izgradnje, u okviru ove pod-komponente, vrši se ugradnja savremene opreme u navedenim objektima.

Timovi za implementaciju projekta (PIT) ove komponente smješteni su u kantonalnim ministarstvima okoliša. Investicije su predviđene u općinama na cijeloj teritoriji u BiH.

Okolišna i društvena kategorija

[Ukratko objasnite kategoriju okolišnog i društvenog rizika pod-projekta u skladu s okolišnim i društvenim pregledom.]

Planirani radovi

[Ukratko objasnite vrste radova predviđene pod-projektom.]

Potencijalni okolišni i društveni uticaji

[Navedite glavne potencijalne uticaje na okoliš i društvo koji proizlaze iz predviđenih radova u okviru pod-projekta.]

Čeklista Plana okolišnog i društvenog upravljanja

Sadržaj i cilj ESMP čekliste

ESMP čeklista primjenjuje se za manje radove sanacije ili manje građevinske radove. Pruža "pragmatičnu dobru praksu" i dizajnirana je tako da bude jednostavna za korištenje i u skladu sa zahtjevima zaštitnih mehanizama Svjetske banke.

Obrazac čekliste nastoji pokriti tipične pristupe prevenciji i ublažavanju uobičajene za ugovore o građevinskim radovima s privremenim i lokalnim uticajima.

Struktura ESMP čekliste

ESMP čeklista ima četiri poglavlja:

- (a) Dio 1 predstavlja opisni dio ("pasoš lokacije") koji opisuje specifičnosti projekta u smislu institucionalnih aspekata, opisa projekta i fizičke lokacije, zakonodavnih aspekata i postupaka ishodaovanja dozvola, procedure javnih konsultacija i potreba za programom jačanja kapaciteta.
- (b) Dio 2 uključuje okolišni i društveni pregled u jednostavnom Da/Ne formatu, kao i popis mjera ublažavanja za bilo koju aktivnost; i
- (c) Dio 3 je za lokaciju specifičan plan monitoringa aktivnosti koje se izvode tokom građevinskih radova (instalacija, sanacija, izgradnja).

Primjena ESMP čekliste

Proces pripreme predviđenih građevinskih radova trebao bi se provesti u tri faze:

- 1) *Opća faza identifikacije i obuhvata*, u kojoj se odabiru objekti za sanaciju ili izgradnju i razrađuje približni program za potencijalne tipologije radova. U ovoj fazi ispunjavaju se 1., 2. i 3. dio ESMP čekliste. Dio 2 ESMP čekliste može se koristiti za odabir tipičnih aktivnosti iz "menija" i njihovo povezivanje s tipičnim okolišnim i društvenim pitanjima i mjerama ublažavanja.
- 2) *Faza detaljnog projektiranja i tendera*, koja uključuje specifikacije radova i predmjer radova za pojedinačne objekte, a takođe i okolišne i društvene zahtjeve u tabelarnom obliku (vidi Dio 2 i 3). Ova faza takođe uključuje tender i dodjelu ugovora za radove. Ova faza konačno definira ugovorne obaveze Izvođača u vezi s okolišnim i društvenim mjerama koje treba provoditi tokom izgradnje. Cijela ESMP čeklista popunjena u tabelarnom obliku (Dio 1, 2 i 3) treba biti priložena kao sastavni dio ugovora za radove, u skladu sa svim tehničkim i tržišnim uslovima koje ugovorne strane trebaju potpisati. Mjere ublažavanja navedene u ESMP čeklisti jednako se odnose na izvođače i pod-izvođače. ESMP čeklista se treba javno objaviti u fazi tendera.
- 3) *Tokom faze izvođenja radova* ovlašteni inspektor(i)/nadzorni organ(i) radova provjerava usklađenost sa mjerama zaštite okoliša i društva na određenoj lokaciji. Mjere ublažavanja u 2. dijelu i plan monitoringa u 3. dijelu osnova su za provjeru usklađenosti Izvođača sa potrebnim odredbama zaštite okoliša i društva.

Monitoring i izvještavanje

Za monitoring provođenja zaštitnih mjera od strane Izvođača, građevinski inspektor i nadzorni organ gradilišta radit će u skladu sa 3. dijelom ESMP čekliste, tj. planom monitoringa. Dio 3 se izrađuje za specifičnu lokaciju i s potrebnim detaljima, definira jasne mjere ublažavanja i monitoringa koje se mogu uključiti u ugovore o radovima, a koje odražavaju status okolišne i društvene prakse na gradilištu i koje se mogu promatrati/mjeriti/kvantificirati /provjeriti od strane inspektora tokom građevinskih radova.

Dio 3 bi se stoga trebao ažurirati i revidirati tokom procesa dizajniranja pod-projekta kako bi praktično odražavao ključne kriterije monitoringa koji se mogu provjeriti tokom i nakon radova u svrhu osiguranja usklađenosti i u konačnici plaćanja izvođača.

Takve mjere ublažavanja uključuju korištenje lične zaštitne opreme (PPE) od strane radnika na gradilištu, sprječavanje stvaranja prašine, količinu vode koja se koristi i ispušta na gradilištu, postojanje odgovarajućih sanitarnih čvorova za radnike, razdvajanje otpada (mineralni otpad, drvo, metali, plastika, opasni otpad, npr. azbest, ostaci boje, iskorišteno motorno ulje), količine otpada, pravilna organizacija kretanja otpada i objekata za odlaganje ili ponovnu upotrebu i recikliranje, gdje god je to moguće. Osim Dijela 3, nadzorni organ treba provjeriti pridržava li se izvođač radova mjera ublažavanja iz Dijela 2.

Prihvatljiv izvještaj građevinskog inspektora ili nadzornog organa gradilišta je uslov za potpunu isplatu ugovorom dogovorene cijene, isto kao što su to tehnički kriteriji kvaliteta ili ispitivanja kvaliteta. Kako bi se Izvođač potaknuo na pridržavanje okolišnih i društvenih zahtjeva, u ugovore o radovima uvest će se odgovarajuća klauzula, kojom će se odrediti kazne u slučaju nepoštivanja ugovornih okolišnih i društvenih odredbi, npr. u obliku zadržavanja određenog dijela plaćanja, čija visina ovisi o težini kršenja ugovora. U ekstremnim slučajevima se može desiti i raskid ugovora.

1. DIO: OPĆI PODACI O PROJEKTU I LOKACIJI

INSTITUCIONALNI I ADMINISTRATIVNI				
Zemlja	Bosna i Hercegovina			
Project title	Projekat održivog upravljanja čvrstim otpadom (SWEEP)			
Opseg projekta i aktivnosti				
Institucionalni aranžmani (Ime i kontakt detalji)	WB (Vođa projektnog tima)	Upravljanje Projektom	Lokalni partner i/ili primalac	
Aranžmani implementacije (Ime i kontakt detalji)	Nadzor nad zaštitnim mehanizmima	Nadzor lokalnog partnera	Nadzor lokalne inspekcije	Izvođač
OPIS LOKACIJE				
Naziv lokacije				
Opis lokacije				Prilog 1: Karta lokacije [] D [] N
Ko je vlasnik zemljišta?				
Opis geografskog, fizičkog, biološkog, geološkog, hidrografskog i društveno-ekonomskog konteksta				
Opis identificiranih ugroženih grupa u području, njihovi sredstva za život, uslova života, itd.				
ZAKONODAVSTVO				
Identificirati nacionalno i lokalno zakonodavstvo i dozvole koje se odnose na projektnu aktivnost				
JAVNE KONSULTACIJE				
Navesti kada/gdje su se održale javne konsultacije				
IZGRADNJA INSTITUCIONALNIH KAPACITETA				
Hoće li biti izgradnje kapaciteta?	[] NE ili [] DA ako DA, Prilog 2 uključuje program izgradnje kapaciteta			

2. DIO: INFORMACIJE O ZAŠTITNIM MEHANIZMIMA

OKOLIŠNI / DRUŠTVENI PREGLED			
	Aktivnost	Status	Pokrenute radnje
Hoće li aktivnost na lokaciji uključivati/uključivati nešto od sljedećeg?	A. Manji građevinski radovi	☐ Da ☐ Ne	Pogledajte odjeljak A, B u nastavku
	B. Radovi na postavljanju opreme/instrumenata	☐ Da ☐ Ne	Pogledajte odjeljak A, B u nastavku
	C. Individualni sistem prečišćavanja otpadnih voda	☐ Da ☐ Ne	Pogledajte odjeljak C u nastavku
	D. Istorijske zgrada(e) i područja	☐ Da ☐ Ne	Pogledajte odjeljak D u nastavku
	E. Otkup zemljišta ¹³⁵	☐ Da ☐ Ne	Pogledajte odjeljak E u nastavku
	F. Opasni ili toksični materijali ¹³⁶	☐ Da ☐ Ne	Pogledajte odjeljak F u nastavku
	G. Uticaji na zaštićena prirodna područja	☐ Da ☐ Ne	Pogledajte odjeljak G u nastavku
	H. Sigurnost saobraćaja i pješaka	☐ Da ☐ Ne	Pogledajte odjeljak H u nastavku
	I. Prisustvo sakupljača sekundarnih sirovina	☐ Da ☐ Ne	Pogledajte odjeljak I u nastavku

¹³⁵ Otkup zemljišta uključuje raseljavanje ljudi, promjenu načina života, zadiranje u privatno vlasništvo, radi se o zemljištu koje se kupuje/prenosi vlasništvo, što utječe na ljude koji žive i/ili bespravno koriste i/ili vode posao (kiosci) na zemljištu koje se stieće.

¹³⁶ Toksični/opasni materijali uključuju, ali nisu ograničeni na azbest, otrovne boje, štetna otapala, uklanjanje olovne boje, itd.

AKTIVNOST	PARAMETAR	SPISAK MJERA UBLAŽAVANJA
A. Opći uslovi	Obavještanje i zaštita radnika	<ul style="list-style-type: none"> (a) Lokalne građevinske i okolišne inspekcije i zajednice su obaviještene o nadolazećim aktivnostima (b) Javnost je obaviještena o radovima putem odgovarajućeg obavještenja u medijima i/ili na javno dostupnim mjestima (uključujući i mjesto izvođenja radova). (c) Izvođač i podizvođači imaju važeće dozvole za rad. Ishodne su sve zakonske dozvole za izgradnju i/ili sanaciju (d) Izvođač je formalno potvrdio da će se svi radovi izvoditi na siguran i discipliniran način kako bi se smanjili uticaji na susjedne stanovnike i okoliš. (e) Lična zaštitna oprema radnika (PPE) bit će u skladu s međunarodnom dobrom praksom (uvijek zaštitne kacige i rukavice, prema potrebi maske i sigurnosne naočale, pojasevi i sigurnosne čizme) (f) Odgovarajuća signalizacija na gradilištu s ciljem informiranja radnika o ključnim pravilima i propisima kojih se moraju pridržavati. (g) Radnici su adekvatno obučeni i iskusni za posao koji obavljaju. (h) Provedene su mjere prevencije i zaštite od požara. Radnici su dobro informirani i osposobljeni za korištenje raspoložive opreme. (i) Uspostavljene su procedure za hitne slučajeve i radnici su s istim upoznati. (j) Provođenje mjera prevencije COVID 19 je u skladu s preporukama WHO-a i nacionalnim preporukama (osigurati dovoljan broj maski, primjenjivati distancu, dezinficijensi su dostupni na gradilištu, itd.). (k) U slučaju izbijanja COVID 19, Izvođač će odmah obavijestiti PIU.
B. Opće aktivnosti sanacije i/ili izgradnje	Kvaliteta zraka	<ul style="list-style-type: none"> (a) Tokom unutarnjeg rušenja moraju se koristiti tobogani za građevinski otpad iznad prvog sprata (b) Ostaci od rušenja moraju se držati u kontroliranom području i kvasiti kako bi se smanjila prašina (c) Tokom pneumatskog bušenja/rušenja zida prašina se mora suzbiti stalnim prskanjem vodom i/ili postavljanjem zaslona za zaštitu od prašine na gradilištu (d) Okolina (bočne staze, ceste) mora biti čista od krhotina kako bi se prašina svela na minimum (e) Na gradilištu neće biti spaljivanja građevinskog/otpadnog materijala (f) Neće biti prekomjernog praznog hoda građevinskih vozila i mašina na gradilištima, (g) Sve mašine i transportna vozila opremljeni su odgovarajućom opremom za kontrolu emisije, redovito održavaju i atestirani su. (h) Prilikom transporta materijala podložnih prašini teret mora biti pokriven ili poprskan. (i) Mašine i vozila koriste gorivo iz službenih izvora (ovlaštene benzinske pumpe) i rade na gorivo koje je odredio proizvođač mašina/vozila. (j) Kapacitet transporta uskladiti će se s tempom i količinama nastanka otpada.
	Buka	<ul style="list-style-type: none"> (a) Buka od građenja bit će ograničena na vrijeme koje je dogovoreno u dozvoli. Izbjegavat će se noćni rad, a u tom će se slučaju dobiti odgovarajuće dozvole i obavijestiti javnost. (b) Tokom rada poklopci motora generatora, zračnih kompresora i druge pogonske mehaničke opreme moraju biti zatvoreni, a oprema postavljena što dalje od stambenih područja. (c) Izvođač treba koristiti najsavremenije mašine s niskim nivoom emisije buke.
	Kvaliteta vode i tla	<ul style="list-style-type: none"> (a) Na gradilištu će se uspostaviti odgovarajuće mjere kontrole erozije i sedimenta (uključujući upravljanje površinskim otjecanjem i odlaganje) kao što su npr. bale sijena i/ili ograde kako bi se spriječilo kretanje sedimenta s gradilišta i izazivanje prekomjerne mutnoće u obližnjim potocima i rijekama, ali i ugrožavanje okolnog zemljišta ili zgrada ili drugih konstrukcija. (b) Asfaltni, zemljani i drugi radovi će se izolirati od vodotoka. (c) Materijali i otpad koji su uskladišteni vani moraju biti postavljeni na betonske ili asfaltirane površine sa sabirnim sistemom ili potpuno pokriveni i zaštićeni od vremenskih prilika. (d) Mašine i transportna vozila ne smiju se prati, parkirati (na duge sate) niti održavati na gradilištu, već na unaprijed određenim prikladnim područjima (opremljenim separatorima masti i ulja). (e) Ako se gorivo, ulje, maziva ili druge opasne ili otrovne tekućine skladište na lokaciji, treba ih držati u spremnicima sistema sekundarnih komora (npr. spremnici s dvostrukom stjenkom). (f) Treba koristiti postojeće izvore vode. (g) Treba razviti plan za vanredne situacije/akcidentno zagađenje i obavijestiti radnike o procedurama u takvim situacijama. (h) U slučaju istjecanja, onečišćeno tlo ili vodu treba zadržati i sakupiti te zbrinuti kao opasni otpad.

	Upravljanje otpadom	<p>(a) Putevi i mjesta prikupljanja i odlaganja otpada bit će identificirani za sve glavne vrste otpada koji se očekuju od aktivnosti rušenja i izgradnje.</p> <p>(b) Mineralni građevinski otpad i otpad od rušenja odvajati će se od općeg otpada, organskog, tekućeg i hemijskog otpada sortiranjem na licu mjesta i skladištenjem u odgovarajuće spremnike.</p> <p>(c) Vrste otpada prikupljati će se odvojeno. Sav otpad će prikupljati i zbrinjavati na odgovarajući način od strane ovlaštenih operatera i u skladu s propisima o otpadu, uključujući i postojeći otpad na gradilištu (koji će biti uklonjen prije početka radova). Evidencija o zbrinjavanju otpada vodit će se kao dokaz za pravilno upravljanje prema planu.</p> <p>(d) Kad god je to moguće, izvođač će ponovno upotrijebiti i reciklirati odgovarajuće i održive materijale (osim azbesta).</p> <p>(e) Strogo je zabranjeno bacanje bilo kakvog otpada (uključujući i organski otpad) u okolinu (naročito vodotoke), kao i spaljivanje otpada.</p>
	Efikasnost korištenja resursa i očuvanje pejzaža	<p>(a) Koristiti će se samo postojeće licencirane tvornice asfalta i cementa te kamenolomi.</p> <p>(b) Koristiti će se samo dobavljači pijeska i šljunka s važećim dozvolama i koncesijama.</p> <p>(c) Dobavljači moraju pribaviti/posjedovati i predložiti sve potrebne radne dozvole i dozvole za emisije i potvrde o kvaliteti kao i dokaz o usklađenosti sa svim nacionalnim zakonodavstvom o zaštiti okoliša i zaštiti na radu.</p> <p>(d) Sve materijale treba odobriti inženjer gradilišta.</p>
C. Individualni sistem prečišćavanja otpadnih voda	Kvaliteta voda	<p>(a) Pristup rukovanju sanitarnim otpadom i otpadnim vodama s gradilišta (ugradnja ili rekonstrukcija) moraju odobriti lokalne vlasti.</p> <p>(b) Prije ispuštanja u prihvatne vode, otpadne vode iz pojedinačnih sistema otpadnih voda moraju se prečistiti kako bi zadovoljile minimalne kriterije kvalitete utvrđene nacionalnim smjernicama o kvaliteti otpadnih voda i prečišćavanju otpadnih voda.</p> <p>(c) Provest će se monitoring novih sistema otpadnih voda (prije/poslije).</p> <p>(d) Građevinska vozila i mašine prati će se samo na određenim područjima gdje oštećenje neće zagađivati prirodna površinska vodna tijela.</p>
D. Historijske zgrada(e) i četvrti	Kulturno naslijeđe	<p>(a) Ako se radovi odvijaju u blizini određene historijske građevine ili se nalaze u određenoj historijskoj četvrti, morat će se obavijestiti lokalne vlasti i pribaviti odobrenja/dozvole te će se sve građevinske aktivnosti planirati i provesti u skladu s lokalnim i nacionalnim zakonodavstvom.</p> <p>(b) Osigurati će se da se uvedu odredbe kako bi se artefakti ili drugi mogući "slučajni nalazi", na koje se naide tokom iskapanja ili izgradnje, zabilježili i registrirali, kontaktirale odgovorne službene osobe, a građevinske aktivnosti odgodile ili modificirale kako bi se uzeli u obzir takvi pronalasci.</p>
E. Sticanje zemljišta	Plan preseljenja/Okvir politike preseljenja	<p>(a) Ako se eksproprijacija zemljišta nije očekivala, ali je potrebna, ili ako se gubitak pristupa prihodima legalnih ili bespravnih korisnika zemljišta nije očekivao, ali se može dogoditi, odmah će se konsultovati voditelj projektnog tima Banke.</p> <p>(b) Provest će se odobreni Plan preseljenja (ako to zahtijeva projekt).</p>
F. Toksični materijali	Upravljanje toksični/opasnim materijalima/otpadom	<p>(i) Privremeno skladištenje na gradilištu svih opasnih ili toksičnih materijala i otpada bit će u sigurnim kontejnerima sa spremnicima sistema sekundarnih komora (npr. spremnici s dvostrukom stjenkom), označenim detaljima o sastavu, svojstvima i informacijama o rukovanju. Opasne materijale treba držati na nepropusnoj površini, a apsorbente poput pijeska ili piljevine treba držati za rukovanje manjim prosipanjem.</p> <p>(a) Opasni otpad prikuplja se odvojeno.</p> <p>(b) Spremnici opasnih tvari/otpada moraju se staviti u nepropusni spremnik kako bi se spriječilo prolijevanje i curenje. Spremnici moraju biti zatvoreni, osim kada se dodaju ili uklanjaju materijali/otpad.</p> <p>(c) Sav opasni otpad treba izvagati, evidentirati (u manifestima otpada) i arhivirati evidenciju. Otpad moraju prevoziti za to ovlašteni prevoznici, privremeno skladištiti i zbrinjavati u ovlaštenom objektu.</p> <p>(d) Neće se koristiti boje s otrovnim sastojcima ili otapalima ili boje na bazi olova.</p> <p>(e) Spremnici sa zapaljivim, opasnim, eksplozivnim ili reaktivnim tvarima moraju biti udaljeni najmanje 15 m od objekta i 30 m od linije vodotoka.</p> <p>(f) Zaposlenici izvođača/podizvođača i pojedinci zaposleni na građevinskim radovima prošli su obuku o relevantnim pitanjima koja se odnose na toksični ili opasni otpad/materijale.</p> <p>(g) Sav opasni otpad će se privremeno skladištiti u skladištu koje će prije izvođenja radova biti utvrđeno i odobreno od strane nadležnog tijela. Skladište mora biti osigurano/zaključano. Skladišteni otpad mora biti dobro zaštićen od vremenskih uticaja (vjetar, kiša).</p> <p>(h) U radnom prostoru zabranjeno je jesti, piti i pušiti.</p>
G. Pogođena zaštićena prirodna područja	Zaštita	<p>(a) Sva prepoznata prirodna staništa i zaštićena područja u neposrednoj blizini radova neće se oštećivati niti iskorištavati.</p> <p>(b) Potrebno je izvršiti pregled i inventarizaciju velikih stabala u blizini izvođenja radova, velika stabla označiti i ograditi ogradom, zaštititi njihov korijenski sistem i izbjeći eventualna oštećenja stabala.</p> <p>(c) Susjedni vodotoci moraju biti zaštićeni od oštećenja s gradilišta s odgovarajućom mjerom kontrole erozije i sedimenta koja uključuje a ne ograničava se na bale sijena i ograde.</p> <p>(d) Neće biti nedozvoljenih pozajmišta, kamenoloma ili odlagališta otpada u susjednim područjima, posebno ne u zaštićenim područjima.</p>

H. Sigurnost saobraćaja i pješaka	Direktne ili indirektno opasnosti za javni saobraćaj i pješake od građevinskih aktivnosti	(a) U skladu s nacionalnim propisima, izvođač će osigurati da je gradilište pravilno osigurano i da je saobraćaj povezan s izgradnjom regulisan. To uključuje, ali nije ograničeno na: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Signalizacija, znakovi upozorenja, barijere i preusmjeravanja saobraćaja: gradilište će biti jasno vidljivo i javnost će biti upozorena na sve potencijalne opasnosti. ▪ Pridržavati se nacionalnih propisa o sigurnosti u saobraćaju. ▪ Mogu se koristiti samo utvrđeni i dogovoreni putevi. ▪ Nikakvi materijali ili otpad ne smiju se držati na cestama ili pločniku. ▪ Sistem upravljanja saobraćajem i obuka osoblja, posebno za pristup gradilištu i gust promet u blizini gradilišta. ▪ Osiguranje sigurnih prolaza i prelaza za pješake na mjestima ometanja građevinskim saobraćajem.
		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Prilagođavanje radnog vremena lokalnim saobraćajnim obrascima, npr. izbjegavanje većih transportnih aktivnosti tokom špica ili vremena kretanja stoke. ▪ Aktivno upravljanje saobraćajem od strane obučenog i vidljivog osoblja na gradilištu, ako je potrebno za siguran i prikladan prolaz za javnost. ▪ Osiguravanje sigurnog i kontinuiranog pristupa uredskim objektima, trgovinama i stambenim objektima tokom radova, ukoliko objekti ostanu otvoreni za javnost.
I. Gubitak egzistencije	Plan preseljenja/Plan obnavljanja egzistencije	(a) Utvrditi broj sakupljača sekundarnih sirovina i način njihove egzistencije. Prikupiti informacije o broju skupljača sekundarnih sirovina, njihovom načinu zarade, obrazovanju, itd. (b) Pružiti odgovarajuće opcije za osiguranje njihove egzistencije; pružiti obuku, prilike za zapošljavanje u skladu s mogućnostima/sposobnostima dotične osobe.

3. DIO: PLAN MONITORINGA

Faza	Šta (kojeg parametra se vrši monitoring?)	Gdje (se vrši monitoring parametra?)	Kako (se vrši monitoring parametra?)	Kada (defimirati učestalost/kontinuirano?)	Zašto (se vrši monitoring parametra?)	Trošak (ako nije uključen u budžet projekta)	Ko (je odgovoran za monitoring?)
Tokom pripreme	Dozvole i važeće licence za rad (uključujući ADR, ako je primjenjivo)	Na gradilištu	Provjerom da li su na gradilištu dostupne sve dozvole prema zakonu	Prije početka građevinskih radova	Preporučuje se osigurati primjenu svih dobrih praksi	Trošak projekta	Nadzorni inženjer gradilišta
	Organizacija gradilišta	Na gradilištu	Provjerom ispravnosti ograde, postavljenih privremenih sanitarnih čvorova	Prije početka građevinskih radova	Radi bezbjednosti	Trošak projekta	Nadzorni inženjer gradilišta
	Plan za hitne slučajeve /akcidentno zagađenje	Ured izvođača	Provjeriti jesu li dokumenti na mjestu	Prije početka građevinskih radova	Radi bezbjednosti radnika i lokalnog stanovništva	Trošak projekta	Nadzorni inženjer gradilišta
	Priprema okolišne i društvene dokumentacije (CESMP, SEP, RP, LMP, LRP)	Na gradilištu, ured izvođača	Provjeriti postoje li dokumenti	Prije početka građevinskih radova	Radi bezbjednosti lokalnog stanovništva i uspostavljanja društvenih sistema prije početka radova	Trošak projekta	Nadzorni inženjer gradilišta
Tokom implementacije	Kvaliteta zraka (prašina)	Na gradilištu	Vizualni pregled – provjeriti je li primijenjeno prskanje, vidljivost, prisutnost prašine na gradilištu, teret pokriven ili poprskan	Kontinuirano na dnevnoj bazi, no posebnu pažnju treba obratiti tokom prevoza materijala i otpada	Za održavanje nivoa prašine na minimumu radi zaštite zdravlja i sprječavanja iritacija te radi održavanja vidljivosti iz sigurnosnih razloga	Trošak projekta	Nadzorni inženjer gradilišta
	Buka	Na gradilištu, ured izvođača	Provjeravati ima li neovlaštenog rada noću, da li su motori pokriveni, da li je postavljena oprema za smanjenje buke, da li je bilo pritužbi ili negativnih inspeksijskih nalaza.	Kontinuirano	Upravljanje opasnostima po zdravlje i sprječavanje uznemiravanja lokalnog stanovništva i korisnika prostora	Trošak projekta	Nadzorni inženjer gradilišta

	Sigurnost radnika	Na gradilištu	Nasumična sigurnosna provjera	Kontinuirana provjera je li PPE dostupna radnicima, u dovoljnim količinama i koristi li se/nosi li se cijelo vrijeme. Radnici su adekvatno obučeni.	Za sprječavanje nesreća i opasnosti po zdravlje	Trošak projekta	Nadzorni inženjer gradilišta, inspekcija
	Opasnost za javni saobraćaj i sigurnost pješaka	Na gradilištu i na cestama kojima je dopušten pristup gradilištu, saobraćajni planovi	Vizualni pregled i potencijalne pritužbe javnosti	Svakodnevna provjera znakova, ograda, prilaza i saobraćajne signalizacije i shema	Za sprječavanje saobraćajnih smetnji i nesreća	Trošak projekta	Nadzorni inženjer gradilišta, inspekcija
	Opće upravljanje otpadom	Na gradilištu	Vizualni pregled da li postoji rasipanje smeća, neadekvatno odlaganje, spaljivanje, odvojeno prikupljanje	Kontinuirano	Sprječavanje zagađenja	Trošak projekta	Nadzorni inženjer gradilišta
	Upravljanje opasnim otpadom (odvojeno prikupljanje, označavanje, transport)	Na gradilištu	Provjera je li otpad odvojeno sakupljen, pravilno skladišten i označen. Prevoz obavljaju ovlaštene kompanije. Privremeno uskladišteno u za to predviđenom objektu. Radnici koji rukuju ovim otpadom su adekvatno obučeni. Prašina boja na bazi olova i materijali se pakiraju u odgovarajuće kante.	Kontinuirano	Sprječavanje zagađenja i upravljanje opasnostima po zdravlje	Trošak projekta	Nadzorni inženjer gradilišta
	Zagađenje otpadom (neopasnim i opasnim kao što je azbest, uključujući – boje, hemikalije, premaze ili građevinski materijal na kojem se koriste)	Procjena zagađenja na gradilištu	Popratna dokumentacija o otpadu koja se dostavlja Ministarstvu okoliša u kojoj je navedena vrsta i količina otpada	Kontinuirano tokom izgradnje, tj. svaki put kada se otpad odvozi s gradilišta	Zahtijeva se nizom propisa o otpadu	Trošak projekta	Nadzorni inženjer gradilišta Ministarstvo okoliša (inspekcija)

Upravljanje materijalima	Ured izvođača	Provjeriti imaju li dobavljači odgovarajuće licence i važeće koncesije te poštuju li relevantne propise.	Prije početka građevinskih radova	Sprječavanje neovlaštenog korištenja neobnovljivih resursa, zaštita prirode, očuvanje pejzaža	Trošak projekta	Nadzorni inženjer gradilišta
Toksičan/opasan materijal	Vizualna procjena na gradilištu	Pravilno rukovanje i skladištenje provjerava se prema Sigurnosno-tehničkim listovima materijala (MSDS)	Redovno	Radi sprječavanja slučajnog prolijevanja ili ozljeda	Trošak projekta	Nadzorni inženjer gradilišta, inspekcija
Proces angažmana aktera	Na gradilištu, ured izvođača	Kvalitet davanja povratnih informacija zainteresiranim stranama, doprinos aktivnosti angažmana zainteresiranih strana implementaciji projekta i E&S monitoringu, pridržavanje ESCP i Plana angažmana zainteresiranih strana	Redovno	Sprječavanje incidenata, rješavanje problema izazvanih gradnjom, ublažavanje negativnih uticaja na lokalno stanovništvo	Trošak proeekta	Nadzorni inženjer gradilišta, inspekcija
Efektivnost mehanizma za žalbe	Na gradilištu, ured izvođača	Efektivnost mehanizama za žalbe (za radnike i E&S), postoji proces evidentiranja, praćenja i izvještavanja o prigovorima i primjedbama, monitoring procesa i budžet za nepredviđene situacije za pružanje odgovora podnosiocima prigovora i pravovremeno rješavanje prigovora na odgovarajućim nivoima, proces pružanja povratnih informacija zainteresiranim strana u vezi s njihovim prigovorima, broj riješenih prigovora u određenom vremenskom periodu.				

4. DIO: MJERE UBLAŽAVANJA ZA AZBEST

AKTIVNOST	PARAMETAR	SPISAK MJERA UBLAŽAVANJA
Azbest	Transport i upravljanje azbestom	<p>(a) Ako se azbest nalazi na gradilištu, mora biti jasno označen kao opasan materijal.</p> <p>(b) Azbest će biti adekvatno zatvoren i zapečaćen kako bi se minimizirala izloženost.</p> <p>(c) Azbest će prije uklanjanja biti tretiran sredstvom za vlaženje kako bi se azbestna prašina smanjila na minimum.</p> <p>(d) Azbestom će rukovati, transportirati ga i zbrinjavati vješti, obučeni i iskusni stručnjaci.</p> <p>(e) Ako se azbestni materijal privremeno skladišti, otpad treba sigurno zatvoriti u zatvorene spremnike i na odgovarajući način označiti. Poduzet će se sigurnosne mjere protiv neovlaštenog uklanjanja sa gradilišta.</p> <p>(f) Uklonjeni azbest neće se ponovo koristiti.</p> <p>(g) Plan smanjenja emisija za radove koji uključuje uklanjanje, popravak i odlaganje azbesta bit će pripremljen prije početka radova. Plan treba sadržavati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zaštita unutrašnjih prostora gdje će se vršiti uklanjanje putem uspostavljanja kućišta sa negativnim pritiskom (za slabo vezani azbestni materijal - WBAM), - Zaštita zidova, podova i drugih površina plastičnim folijama, - Uspostavljanje komora za dekontaminaciju radnika i opreme, - Uklanjanje azbestnih materijala mokrim metodama i pravovremeno odlaganje materijala u nepropusne spremnike, - Završno čišćenje vakuumskom opremom i demontažom kućišta i komora za dekontaminaciju, - Odlaganje/privremeno skladištenje uklonjenih materijala. <p>(h) Za uklanjanje čvrsto vezanog azbesta: zabranjeno je bilo kakvo mehaničko naprezanje ploča od azbestnog vlaknastog cementa (uključujući bušenje, rezanje, bacanje, itd.) tokom i nakon uklanjanja, ploče treba navlažiti prije demontaže; Otpadne ploče koje sadrže azbest pakirati će se u plastičnu foliju ili vrećice; Nositi jednokratne kombinezone i FFP3 zaštitu za disanje; Sakupiti ploče bez oštećenja.</p> <p>(i) Za uklanjanje slabo vezanih azbestnih materijala (WBAM):</p> <ul style="list-style-type: none"> - Uređaj za držanje vakuuma odgovarajućeg kapaciteta koristit će se tokom uklanjanja WBAM-a, - Radni prostor treba biti zatvoren i zaštićen s odgovarajućom strukturom (komore) uz provjetravanje svih dijelova iste, - Uspostavljanje negativnog pritiska uključujući praćenje vakuuma na najmanje 2 tačke i odvod ispušnog zraka prema van, - Slomljeni dijelovi i krhotine moraju se zamotati u foliju ili vrećice otporne na prašinu, - Za čišćenje se smiju koristiti samo usisavači H klase, - Nusproizvode zagađene azbestom koji se ne mogu očistiti (npr. metalni otpad, mineralna vuna), porozni ili očvršnuti azbest ili drugi WBAM (metalni kanali, tekstil) takođe treba sakupljati i tretirati kao drugi azbestni otpad. <p>(j) Sav azbest treba izvagati, zabilježiti (u popisima otpada, datirati) i voditi evidenciju.</p> <p>(k) Prostor za dekontaminaciju mora biti odvojen od radnog mjesta s (i) jednokomorni zatvoreni prostori sa zbijenim membranama s folijom od 0,2 mm, uključujući jednokomorni zatvoreni prostori s čvrstim vratima ili (ii) dvokomorni s plastičnim zavjesama koje se preklapaju.</p> <p>(l) Uklonjeni azbest pakirati će se u dvostruku foliju debljine najmanje 0,2 mm (ili jednostruku foliju debljine 0,4 mm) i skladištiti u velike pakete s jasno vidljivim znakom upozorenja „azbest“.</p> <p>(m) Preporučuje se da radove s azbestom nadzire neovisni stručnjak za uklanjanje azbesta.</p> <p>(n) Prevoz azbesta odvijat će se u potpunom skladu s međunarodnim zakonskim i tehničkim pravilima (ADR) i odgovarajućim nacionalnim pravilima (primjenjuje se strože pravilo). Vozila i vozači moraju imati posebno ADR odobrenje ili dozvolu.</p>
	Azbest - mjere zaštite na gradilištu	<p>(a) Kad rade s azbestnim materijalima, radnici bi trebali izbjegavati izlaganje vlaknima, nositi ličnu zaštitnu odjeću i opremu kao što su maske za disanje FFP3.</p> <p>(b) Kontaminirana jednokratna odjeća i obuća koriste se samo u kontaminiranom prostoru, dok se ista uklanja i pravilno odlaže prije ulaska u čisti prostor.</p> <p>(c) Za uklanjanje slabo vezanih azbestnih materijala potrebno je ugraditi trokomorne zatvorene prostore za osoblje sa tušem za radnike i dvokomorne za materijale.</p> <p>(d) U radnom prostoru zabranjeno je jesti, piti i pušiti</p>

AKTIVNOST	PARAMETAR	SPISAK MJERA UBLAŽAVANJA
	Skladištenje i odlaganje azbesta	<p>(a) Sav azbestni otpad će se privremeno skladištiti u skladištu koje će prije izvođenja radova biti utvrđeno i odobreno od strane nadležnog tijela. Taj objekt mora biti osiguran/zaključan, a sav azbestni otpad mora biti označen i pravilno pohranjen kako ne bi došlo do puknuća u pakiranjima s azbestom. Uskladišteni azbest mora biti dobro zaštićen od vremenskih prilika (vjetar, kiša).</p> <p>(b) Skladište azbesta mora osigurati dovoljno prostora za odlaganje zapakiranog azbesta (velikih pakiranja) jedan pored drugog na drvenim paletama, a nikada jedan na drugom. Skladište će biti dobro osvijetljeno i čisto od prašine ili drugog otpada.</p> <p>(c) Čim se ugovor potpiše, izvođač mora pripremiti koncept transporta i odlaganja.</p> <p>(d) Za skladišni prostor vrijede ista tehnička i zdravstvena i sigurnosna pravila kao i za dekontaminacijski prostor:</p> <ul style="list-style-type: none"> - odvajanje, - jednokomorni zatvoreni prostori sa zbijenim membranama s folijom od 0,2 mm, uključujući jednokomorni zatvoreni prostori s čvrstim vratima ili dvokomorni s plastičnim zavjesama koje se preklapaju, - nošenje kompletne opreme u skladištu (jednokratni kombinezoni, zaštitu za obuću, odgovarajuća zaštita za disanje FFP3. <p>(e) Samo kompanije ovlaštene za rad s azbestom mogu prevoziti i zbrinjavati otpadni azbest.</p>

5. DIO: PLAN MONITORINGA AZBESTA

Faza	Šta (kojeg parametra se vrši monitoring ?)	Gdje (se vrši monitoring parametra?)	Kako (se vrši monitoring parametra?)	Kada (definirati učestalost/kontinuirano?)	Zašto (se vrši monitoring parametra?)	Trošak (ako nije uključen u budžet projekta)	Ko (je odgovoran za monitoring?)
Tokom pripreme	Skladištenje azbesta	Na gradilištu	Objekat je očišćen od ostalih materijala ili otpada i pripremljen za prihvatanje azbestnog otpada (postavljen prostor za dekontaminaciju, spremnici za jednokratnu zaštitnu odjeću i dr.)	Prije početka građevinskih radova	Radi bezbjednosti radnika i lokalnog stanovništva	Trošak projekta	Nadzorni inženjer gradilišta
	(i) Plan smanjenja uticaja uklanjanja azbesta, (ii) Koncept transporta i odlaganja azbesta	U uredu izvođača	Provjeriti jesu li dokumenti na mjestu	Prije početka građevinskih radova	Radi bezbjednosti radnika i lokalnog stanovništva	Trošak projekta	Nadzorni inženjer gradilišta
Tokom implementacije	Upravljanje azbestom	Na gradilištu	Azbest se navlažen prije uklanjanja, označen na gradilištu i propisno pakiran u vrećice ili zamotan u foliju. Azbestne ploče nisu podvrgnute mehaničkom naprezanju i radovi se izvode u skladu s dijelom 4. ove ESMP čekliste, WB SOZS, GIIP i	Kontinuirano	Sprječavanje zagađenja i opasnosti po zdravlje	Trošak projekta	Nadzorni inženjer gradilišta

Faza	Šta (kojeg parametra se vrši monitoring?)	Gdje (se vrši monitoring parametra?)	Kako (se vrši monitoring parametra?)	Kada (definirati učestalost/kontinuirano?)	Zašto (se vrši monitoring parametra?)	Trošak (ako nije uključen u budžet projekta)	Ko (je odgovoran za monitoring?)
			nacionalnim zakonodavstvom, a primjenjuju se stroža pravila. Odgovarajući prostor za dekontaminaciju je uspostavljen u skladu s dijelom 4. ove ESMP čekliste.				
	Transport azbesta	U uredu izvođača	Kompanija posjeduje licencu za transport i rukovanje azbestnim otpadom. Transportna vozila imaju dozvolu/licencu i označena su.	Prije početka građevinskih radova	Sprječavanje zagađenja i opasnosti po zdravlje	Trošak projekta	Nadzorni inženjer gradilišta
	Azbestni otpad	Na gradilištu	Količine se mjere i bilježe uz vođenje evidencije. Otpad se pakira u vreće i isporučuje u za to predviđeni objekat, pravilno se raspoređuje na siguran način. Prostorije su dovoljno osvijetljene.	Kontinuirano	Sprječavanje zagađenja i opasnosti po zdravlje	Trošak projekta	Nadzorni inženjer gradilišta

PRILOG D: Indikativni sadržaj ESMP-a

Sadržaj za lokaciju specifičnog ESMP-a uključivat će sljedeće:

- (a) Osnovne informacije (lokacija, okoliš i socio-ekonomsko okruženje)
- (b) Aktivnosti pod-projekta
- (c) E&S aspekti
- (d) Ublažavanje
 - U ESMP-u se utvrđuju mjere i aktivnosti u skladu s hijerarhijom ublažavanja kojima se smanjuju potencijalno štetni okolišni i društveni uticaji na prihvatljive nivoe. Plan će po potrebi uključivati kompenzacijske mjere. U ESMP-u se naročito:
 - i) identificiraju i rezimiraju svi očekivani štetni uticaji na okoliš i društvo (uključujući one se odnose na starosjedilačko stanovništvo ili prisilno preseljenje);
 - ii) opisuje - uz tehničke detalje - svaka mjera ublažavanja, uključujući vrstu uticaja na koju se odnosi i uslove u kojima je potrebna (npr. kontinuirano ili u slučaju nepredviđenih situacija), s projektima, opisima opreme i operativnim procedurama prema potrebi;
 - iii) procjenjuju svi potencijalni uticaji tih mjera na okoliš i društvo; te se uzimaju u obzir i u skladu su s drugim potrebnim planovima ublažavanja za projekt (npr. za prisilno preseljenje, starosjedilačko stanovništvo ili kulturno nasljeđe).
- (e) Monitoring i izvještavanje
 - U ESMP-u se utvrđuju ciljevi monitoringa i navodi se vrsta monitoringa, uz veze s procijenjenim uticajima u okolišnoj i društvenoj procjeni i opisanim mjerama ublažavanja u ESMP-u. U odjeljku ESMP-a koji se odnosi na monitoring naročito se navode (a) poseban opis, kao i tehnički detalji, mjera monitoringa, uključujući parametre koji se mjere, metode koje se koriste, lokacije uzorkovanja, učestalost mjerenja, granice detekcije (prema potrebi), te definiciju pragova koji će signalizirati potrebu za korektivnim mjerama; i (b) procedure za monitoring i izvještavanje radi (i) osiguravanja ranog otkrivanja uslova koji iziskuju određene mjere ublažavanja, kao i (ii) dostavljanja informacija o napretku i rezultatima ublažavanja.
- (f) Razvoj kapaciteta i obuka
 - Radi podržavanja blagovremene i djelotvorne identifikacije okolišnih i društvenih uticaja projektnih komponenti i mjera ublažavanja, ESMP se oslanja na okolišnu i društvenu procjenu postojanja, uloge i sposobnosti odgovornih strana na lokaciji ili na nivou PIT-a i ministarstava.
 - U ESMP-u se naročito daje poseban opis institucionalnih aranžmana, u kojem se utvrđuje koja strana je odgovorna za realizaciju mjera ublažavanja i monitoringa (npr. za upravljanje, nadzor, pridržavanje propisa, monitoring implementacije, korektivne mjere, financiranje, izvještavanje i obuku osoblja).
 - Radi jačanja sposobnosti za okolišno i društveno upravljanje u nadležnim organima za implementaciju, u ESMP-u se preporučuje uspostavljanje ili jačanje odgovornih subjekata, obuka osoblja i sve dodatne mjere koje mogu biti potrebne za podržavanje implementacije mjera ublažavanja i sve druge preporuke okolišne i društvene procjene.
- (g) Dinamika implementacije i procjene troškova
 - Za sva tri aspekta (ublažavanje, monitoring i razvoj kapaciteta), u ESMP-u se navode (a) dinamika implementacije za mjere koje se moraju provesti u okviru projekta, u kojoj su prikazane faze i koordinacija sa sveobuhvatnim planovima implementacije projekta; i (b) procjene kapitalnih i tekućih troškova i izvori sredstava za implementaciju ESMP-a. Te brojke su takođe uključene u tabele ukupnih projektnih troškova.
- (h) Integracija ESMP-a u Projekat

- Zajmoprimčeva odluka da pristupi projektu i Bančina odluka da ga podrži zasnivaju se djelomično na očekivanju da će se ESMP (bilo samostalno ili kako je ugrađen u ESCP) djelotvorno provesti. Stoga će se jasno navesti svaka od mjera i aktivnosti koje će se implementirati, uključujući pojedinačne mjere i aktivnosti ublažavanja i monitoringa i institucionalne nadležnosti koje se odnose na svaku od njih, te će se troškovi navedenog ugraditi u cjelokupno planiranje, projektiranje, budžet i implementaciju projekta.

FORMAT TABELE PLANA UBLAŽAVANJA

Faza	Pripremna faza	Izvršenje/realizacija Projekta	Faza nakon projekta
Problem			
Mjere ublažavanja			
Trošak ublažavanja (ako je značajan)			
Odgovornost*			
Opažanja i komentari nadzornog organa (popunjava se u toku nadzora)			

*Stavke za koje je naznačeno da su odgovornosti izvođača navode se u ponudbenim dokumentima

FORMAT TABELE PLANA MONITORINGA

Faza	Pripremna faza	Izvršenje/realizacija Projekta	Faza nakon projekta
Parametar čiji se monitoring vrši?			
Gdje se vrši monitoring parametra			
Kako se vrši monitoring parametar /vrsta opreme za monitoring			
Kada se vrši monitoring parametar -učestalost mjerenja ili kontinuirano?			
Trošak monitoringa/koliki je trošak opreme ili naknade izvođača za vršenje monitoringa			
Odgovornost*			
Opažanja i komentari nadzornog organa (popunjava se u toku nadzora uz navođenje odgovarajućih izvještaja o mjerenju)			

*Stavke za koje je naznačeno da su odgovornosti izvođača navode se u ponudbenim dokumentima

ANEKS E: Primjer izvještaja s javnih konsultacija

Pod-projekt:		
Datum:		
Vrijeme:		
Mjesto:		
Dnevni red		
No.	Tema	Ime i prezime učesnika
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		
Zaključak		
Fotografije		